

Załącznik do Uchwały Nr XII/70/2019
Rady Gminy Harasiuki
Z dnia 14 października 2019r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY HARASIUKI

NA LATA 2019-2022

TARNOBRZEG, lipiec 2019 R.

SPIS TREŚCI

1. Wprowadzenie	s. 4
1.1 Podstawa prawna opracowania.	s. 5
1.2 Uwarunkowania formalno – prawne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony zabytków.	s. 8
1.3 Zabytki i ich ochrona w dokumentach programowych gminy.	s. 20
1.4 Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym	s. 22
2. Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz.1568 z późn. zm.)	s. 42
3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Harasiuki	s. 43
3.1 Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o najwyższym znaczeniu dla gminy Harasiuki	s. 43
3.1.1. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony	s. 45
3.1.2. Zabytki nieruchome gminy Harasiuki w gminnej ewidencji zabytków.	s. 47
3.1.3. Ogólna charakterystyka zasobu.	s. 48
3.2. Zabytki ruchome.	s. 87
3.3. Zabytki archeologiczne.	s. 88
3.4. Krajobraz kulturowy.	s. 92
4. Zadania.	s. 93
4.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.	s. 94
4.2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, na którym lokalizowana jest gmina.	s. 94
4.3. Opieka nad zabytkami ruchomymi.	s. 97

4.4.	Opieka nad zabytkami archeologicznymi.	s. 97
4.5.	Opieka wartości niematerialnych.	s. 98
4.6.	Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.	s. 99
4.6.1.	Rozwój turystyki i działania promocyjne.	s. 99
4.6.2.	Działania edukacyjne.	s. 100
5.	Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Harasiuki.	s. 100
6.	Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	s. 102
7.	Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Harasiuki.	s. 102

Załącznik Nr 1

Wykaz zabytków architektury i budownictwa z terenu gminy Harasiuki, figurujących w gminnej ewidencji zabytków	s. 141
---	--------

Załącznik Nr 2

Spis stanowisk archeologicznych na terenie gminy Harasiuki, będących w rejestrze zabytków i ewidencji konserwatorskiej.	s. 145
---	--------

Załącznik Nr 3

Ordynaci rodu Zamoyskich	s. 150
--------------------------	--------

1. WPROWADZENIE

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych akt w planowania gminnego (powinien posłużyć do aktualizacji obowiązującego Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy Harasiuki – pkt. Środowisko kulturowe).

Przedmiotem programu jest gmina Harasiuki jako region administracyjny oraz miejsce lokalizacji zabytków objętych programem.

Głównym celem jest określenie zadań, jakie powinny być realizowane w zakresie będącym przedmiotem programu. Zadania te określone są dla wszystkich obiektów zabytkowych i całości problematyki nad zabytkami dla obszaru całej gminy. Program ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami – wskazywać zadania konieczne do wykonania, ale też sugerować sposoby ich realizacji.

Głównym założeniem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Program opieki nad zabytkami już z samej definicji w Ustawie jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji, przy czym pierwszy opracowany na cztery lata (2009-2012) wydaje się kluczowy dla dalszych programów w tym zakresie, opierając się na szerokim rozpoznaniu złożonej problematyki konserwatorskiej. Wyznacza priorytetowe kierunki działań. Modyfikacja programu w przyszłości uwzględni będzie nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki gospodarcze, społeczne i kulturowe, nowe kryteria oceny czy też aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Niniejszy program stanowi kontynuację opracowanego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Harasiuki na lata 2010--2014, przyjętego uchwałą nr XLI/212/10 Rady Gminy w Harasiukach z dnia 26 marca 2010 roku.

1.1. Podstawa prawna opracowania.

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest art. 21 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. z 2017 r. poz. 2187 z późn. zm.), w którym wprowadzony został obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne w oparciu o ewidencję oraz wytyczne Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą jest Gminna Ewidencja Zabytków. Na podstawie art. 87 ust.1 w/w ustawy Wójt Gminy sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Zasadnicze cele sporządzenia programu ujęte zostały w art. 87 ust 2 w/w Ustawy:

- 1) włączenie programów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Na podstawie art. 87 ust. 3-5 w/w ustawy Gminny program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, po czym program ogłaszany jest w wojewódzkim

dzienniku urzędowym. Z realizacji programu Wójt Gminy co 2 lata sporządza sprawozdanie, które jest zobligowany przedstawić Radzie Gminy Harasiuki.

Jednocześnie ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz z miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust.2 w/w ustawy)

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę następujące akty prawne:

- Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tj. Dz.U. z 2019 r. poz. 506)
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 roku – Prawo ochrony środowiska ((tj. Dz.U. z 2019 r. poz. 452)
- ustawę z dnia 16 października 1991 roku o ochronie przyrody (tj. Dz.U. z 2018 r. poz. 1614 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz.U. z 2018 r. poz.2204 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz.U. z 2018 r. poz. 1945 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo Budowlane (tj. Dz.U. z 2019 r. poz. 1186 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1983 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. z 2019 r. poz. 688)
- ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. z 2019 r. poz.917)
- ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. z 2018 r. poz. 574)
- ustawę z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. z 2019 poz. 553)
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. 2015 poz.2120)

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U.2017, poz. 1265)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674)
- dokumenty programowe gminy:
 - Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Harasiuki, przyjęte przez Gminę uchwałą Nr XI / 143 / 2001 Rady Gminy Harasiuki z dnia 30 maja 2001 roku.
 - Strategia Rozwoju Gminy Harasiuki na lata 2016-2025, przyjęta Uchwałą XV/65/2016 Rady Gminy Harasiuki z dnia 11 marca 2016 roku.
 - Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Harasiuki z 2004 roku, przyjęty przez Gminę uchwałą Rady Gminy Harasiuki Nr XVIII/99/04 z dnia 14 lipca 2004 roku.

oraz pozycje o charakterze pomocniczym:

- Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 roku,
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz uzupełnienie Strategii na lata 2004-2020.
- Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007 – 2020, Rzeszów 2006 r.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego - Perspektywa 2030, stanowiący załącznik do uchwały Nr LIX/930/19 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018r.
- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2018-2021 (załącznik do Uchwały LXI/996/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 24 września 2018 roku)
- Strategia rozwoju Turystyki dla Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020,
 - Program rozwoju kultury w województwie podkarpackim na lata 2010 – 2020 (załącznik do Uchwały XLVI/876/10 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 kwietnia 2010 roku),

1. 2. Uwarunkowania formalno – prawne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony zabytków.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. W myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne., z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że ...Rzeczpospolita Polska stwarza

warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W świetle **ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in.: podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie i opiece podlegają:

1. Zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - a/ krajobrazami kulturowymi,
 - b/ układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c/ dziełami architektury i budownictwa,
 - d/ dziełami budownictwa obronnego,
 - e/ obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f/ cmentarzami,
 - g/ parkami, ogrodami, i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h/ miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

2. Zabytki ruchome, będące w szczególności:
- a/ dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b/ kolekcjami, stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c/ numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d/ wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i urządzeniami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e/ materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (tekst jednolity t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574),
 - f/ instrumentami muzycznymi,
 - g/ wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h/ przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. Zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a/ pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b/ cmentarzyskami,
 - c/ kurhanami,
 - d/ reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej (art.6.1)

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art.

6.2).

Ustawa określi także sposób i formy ochrony zabytków. Są nimi:

1. wpis do rejestru zabytków,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 16 ustawy:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.
3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związki gmin) na terenie których ten park ma być utworzony.
6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
2. W ... planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1/ uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2/ określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do najlepszego stanu,
- 3/ ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniając opiekę nad zabytkami.

W myśl art. 19 :

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1/ zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - 2/ innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - 3/ parków kulturowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w Studium i planie, o których mowa ust. 1,
3. W Studium i planie, o którym mowa w ust. 1 ustala się w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej, obejmujące obszary na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust.4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi

gminną ewidencję zabytków w formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy m. in.:

- sporządzenie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami

(art. 87),

- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu

zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 roku,

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72. w/w ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania),
- program ogłoszony jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. W tym także te, które wprost lub pośrednio odnoszą się do ochrony zabytków. Należą do nich zadania obejmujące m. in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,

- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kultury fizycznej i turystyki,
- zieleni gminnej i zadrzewień,
- cmentarzy gminnych,
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- promocji gminy.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m. in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt. 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust.1, pkt. 4)

- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt. 4)

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15, ust. 2, pkt. 3)

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt. 4)

- określa się w zależności od potrzeb granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt. 6)

Wymagania koncepcji ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt. 2; art. 47, ust. 2, pkt. 2). Projekt planu wymaga uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane .

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. , ust 2 pkt. 3).

W art. 5, ust. 1 pkt. 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępnie od przepisów techniczno - budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9, ust 3, pkt. 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie,

brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko;

2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów;

3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa – w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 39, ust. 2).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu

określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m. in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4, ust. 1, pkt. 16).

Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy.

Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt. 5).

Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust. pkt. 3 park krajobrazowy.

Zgodnie z art. 16, ust. 1.: park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Zarówno ustanowienie parku krajobrazowego jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.

W świetle art. 6 pkt. 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13, ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 67). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę (art. 68, ust. 3).

Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust 4).

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych.

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt. 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. , poz. 987 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r., poz. 642 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 689 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. Nr 41, poz. 412 z późn. zm.)

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i

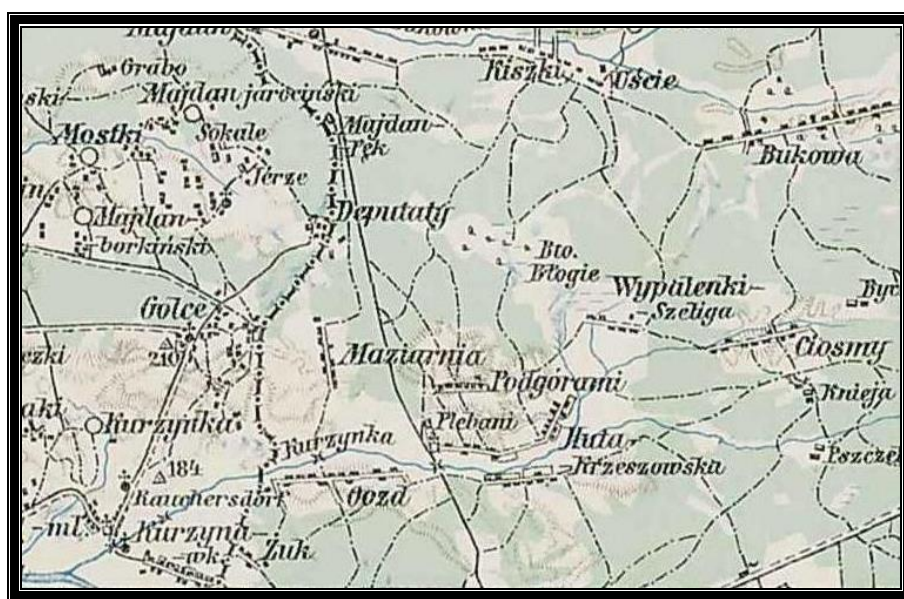
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (Dz. U. 2005 nr 112 poz. 939 i 940).

1. 3. Zabytki i ich ochrona w dokumentach programowych gminy.

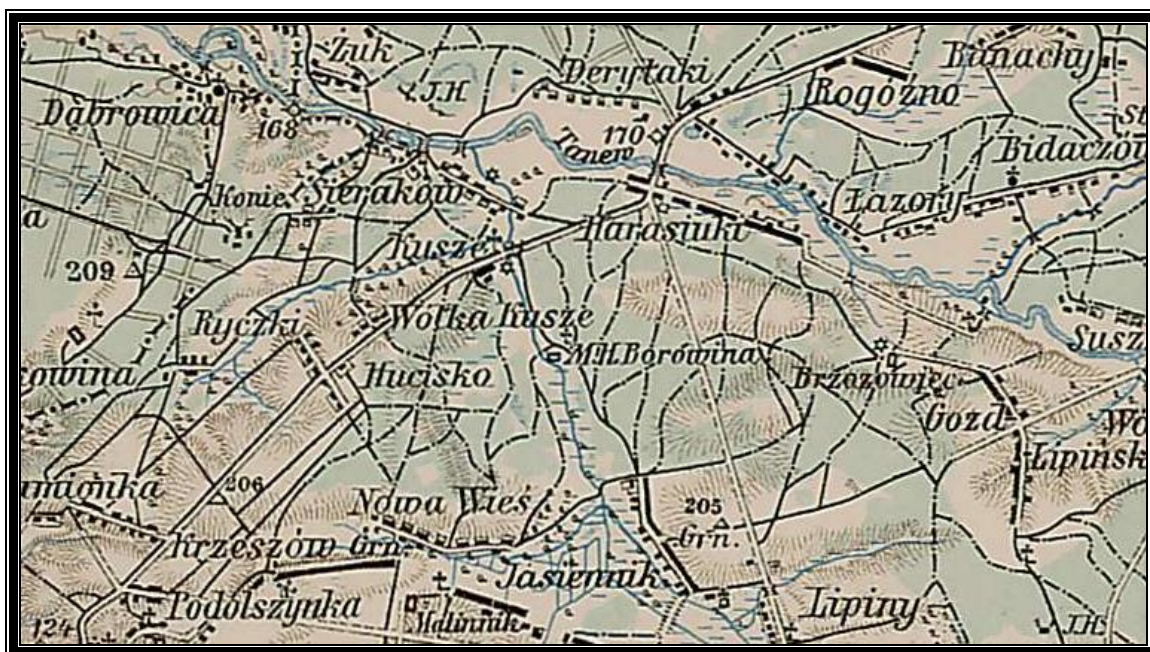
Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Harasiuki zostało uchwalone przez Radę Gminy w Harasiukach dnia 30 maja 2001 roku uchwałą Nr XXI/ 143 / 2001. Określa ono politykę przestrzenną gminy i stanowi dokument w oparciu, o który koordynowane są działania związane z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy.

W części Studium (Uwarunkowania realizacji celów rozwoju przestrzennego gminy) określono wewnętrzne uwarunkowania wspomagające lub utrudniające osiągnięcie założonych celów rozwoju gminy. Pośród uwarunkowań zewnętrznych wymieniono m. in.:

- uwarunkowania wynikające z funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego a wśród nich m. in.

Fragment mapy „Karte des westlichen Russland“ z 1897 r.

Fragment mapy „Karte des westlichen Russland“ z 1897 r.

- * występowanie w obrębie gminy i jej otoczeniu terenów o walorach rekreacyjnych, które mogą być podstawą zwiększenia znaczenia turystyki pobytowej,
- * obiekty, zespoły zabytkowe, wpisane do rejestru zabytków, stwarzające podstawę do rozwoju turystyki.
- wynikające z występowania obiektów i terenów chronionych na podstawie przepisów szczególnych :
 - * tereny i obiekty wpisane do rejestru zabytków – zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Strategia rozwoju Gminy Harasiuka na lata 2016-2025 wyznacza trzy cele strategiczne, czyli główne kierunki działania w rozwoju gminy. Ochrona zabytków uwzględniona została jako cel trzeci – C. Cel strategiczny C - Utrzymanie dobrych warunków do zamieszkiwania dla obecnego i przyszłych pokoleń poprzez racjonalne korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wyznacza obszar operacyjny C.4 - Dziedzictwo kulturowe oraz bioróżnorodność, a w nim Cel operacyjny C.4.3 - Ochrona oraz wykorzystanie zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego. W jego ramach przewidziano następujące kierunki

działań:

1. Kontynuacja działań nastawionych na rozwój mini skansenu „Zagrody kowalskiej” w Krzeszowie Górnym
2. Wykorzystanie istniejących obiektów lokalnego dziedzictwa jako miejsca realizacji spotkań oraz przedsięwzięć związanych z kultywowaniem lokalnych tradycji
3. Rozwój działań nawiązujących do tradycji kultury lasowiackiej (np. obrzędy, kuchnia) w celu wzbogacenia oferty turystycznej
4. Wzbogacenie programu i rozwój festiwalu „Harasiuki -Grzyby”
5. Lepsza ekspozycja zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego
6. Rozwój działalności KGW oraz tworzenie innych organizacji pozarządowych nawiązujących do pielęgnacji lokalnej tradycji i kultury
7. Kształtowanie krajobrazu kulturowego rozumiane jako zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie poprawy ładu przestrzennego i estetyki otoczenia
8. Poprawa stanu zachowania i ochrona obiektów oraz miejsc cennych kulturowo, m.in. poprzez wykorzystanie narzędzi prawa miejscowego a także przeciwdziałanie procesowi ich dewastacji i degradacji
9. Promowanie lokalnych tradycji, zwyczajów i lokalnych produktów poprzez organizowanie i uczestnictwo w imprezach, targach, wystawach itp.

1.4. Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym.

Dokumentem pomocniczym o fundamentalnym znaczeniu kwestii ochrony zabytków w Polsce jest **Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017** przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 roku (do chwili obecnej nie uchwalono nowego dokumentu). Jest on efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i

opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Jednym ze strategicznych założeń krajowego programu jest wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego. Program stwierdza, iż jakościowa przemiana w zakresie ochrony zabytków w Polsce może nastąpić jedynie dzięki łączeniu zasobów, lepszemu sieciowaniu struktur i działań organów ochrony zabytków.

Rolą programu krajowego jest tworzenie warunków dla wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie. Jak mówią zapisy tego dokumentu za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli oraz od stopnia zaangażowania tych podmiotów będą zależały realne efekty podejmowanych działań.

Głównym celem Programu jest „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”.

Cel ten realizowany będzie poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce
2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

W ramach celu szczegółowego 1 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych.
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego.
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską.
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego.
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych.

6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków.
7. Kontynuacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

W ramach celu szczegółowego 2 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną.
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków.
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

W ramach celu szczegółowego 3 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa.
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia

zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno - przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „**Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020**” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest **Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013” oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2010**. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

□ Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- ◆ Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno- finansowych w sferze ochrony zabytków
- ◆ Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne
- ◆ Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

- ◆ Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego
- ◆ Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami **Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”**.

Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą 104 Rady Ministrów w dniu 18 czerwca 2013 r. jako jedna z dziewięciu tzw. Strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazani w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno -gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów *„Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”*, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. *„Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”*. Wytyczone w nim kierunki działań to:

- 4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości u uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- 4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju przyjęta przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 roku jest kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średni i długofalowej polityki gospodarczej kraju. W rozdziale VII. Opis głównych obszarów koncentracji działań wśród projektów strategicznych wymieniona została: *digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej czyli kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audio-wizualnych i zabytków)*, w tym do celów ponownego wykorzystania, w ramach którego

digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.

W Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020 podkreślone jest znaczenie dziedzictwa kulturowego: „Województwo dysponuje krajobrazem kulturowym o wybitnych wartościach estetycznych, skupionym na niewielkiej, stosunkowo dobrze skomunikowanej wewnętrznie przestrzeni. Można, bez zbytniej przesady, określić województwo podkarpackie, jako: park kultury, skansen in situ, wpisany w krajobraz naturalny: parków krajobrazowych, parków narodowych i rezerwatów przyrody. Szczególną cechą tego krajobrazu jest bogactwo warstw, tekstów kulturowych z przestrzeni kilku tysięcy lat, osadzonych w regionie położonym na „trasie wędrówek” prehistorycznych oraz nowożytnych ludów azjatyckich i europejskich, na „ścieżce wojennej” militarnych podbojów i waśni narodowych, ale też, i przede wszystkim, na „trakcie pokojowym” twórczej koegzystencji i dialogu wielu religii i kultur: zachodniej i wschodniej (bizantyjskiej) Europy. Wyróżniającym województwo potencjałem jest wielowątkowe dziedzictwo kulturowe, wpisane w konteksty religijne i zachowane, częstokroć, w unikalnej formie (np. architektura drewniana) oraz zasoby współczesnej kultury regionu: twórcy, środowiska artystyczne i intelektualne, imprezy, instytucje, organizacje pozarządowe, etc.”. Strategia wyznacza szereg celów strategicznych, w treści których znalazły się szerokie zapisy dotyczące dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny: Gospodarka regionu zakłada „Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększanie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu” m. in. poprzez Priorytet 4: Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno - gospodarczego województwa, w ramach którego wyznaczono kierunki:

Kierunek działania 1: Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego, gdzie stwierdzono, że „Niezbędna jest modernizacja szlaków turystycznych, dalsza rewaloryzacja zabytkowych, a często unikatowych, obiektów sakralnych i świeckich (w tym obiektów architektury pałacowo - zamkowej oraz budownictwa drewnianego)”

Kierunek działania 3: Współpraca i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki wskazano, że „Należy przyjąć ustalenie, że wojewódzkie programy obejmujące rozwój transportu, budowę zbiorników wodnych, rewaloryzacje zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, rozwój terenów wiejskich i inne związane z podróżami i usługami świadczonymi odwiedzającym, będą opiniowane przez specjalistów z zakresu turystyki. Podstawa sukcesu w realizacji przedsięwzięć rozwijających turystykę będzie montaż środków finansowych współdziałających podmiotów oraz sięganie po fundusze zewnętrzne, zwłaszcza z Unii Europejskiej. W oparciu o przepisy prawne regulujące partnerstwo publiczno-prywatne przygotowywane będą projekty turystyczne, których efektem będą nowe miejsca pracy lub zwiększenie dochodów ludności regionu”.

Cel strategiczny: Kapitał społeczny również porusza tematykę dziedzictwa kulturowego. W Priorytecie 3: Rozwój kultury zapisano, iż: „Główną ideą polityki kulturalnej na lata 2007-2020 na poziomie regionu jest dążenie do uzyskania odczuwalnej społecznie poprawy w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych, a jej kluczowe cele to: - przeciwdziałanie nadmiernym, społecznie nieakceptowanym dysproporcjom w poziomie rozwoju i warunków uczestnictwa kulturalnego ludności w województwie (zwłaszcza między stolicą regionu a jej otoczeniem), - pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, w tym tożsamości narodowych i etnicznych, wzmocnienie procesów integracyjnych w społeczności regionalnej, poprawa jakości środowiska kulturowego Podkarpacia”. Szczegółowe zapisy znajdują się w kierunkach:

Kierunek działania 2: Kształtowanie kulturowej tożsamości regionalnej podkreśla, że: „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia ochronę dziedzictwa kulturowego i dostępu do wartości kulturowych, przy kierowaniu się zasadą równoważonego rozwoju społeczeństwa. Wymaga to ugruntowania zasady zrównoważonego rozwoju jako podstawy trwałej polityki społecznej, kulturalnej i przestrzennej Podkarpacia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego dla

przyszłych pokoleń, a także rewaloryzacji i rewitalizacji kulturowo zdegradowanego środowiska. Wychodząc z tych założeń, jako jeden z głównych celów rozwoju kultury województwa podkarpackiego przyjęto kształtowanie jego kulturowej tożsamości. Odbywać się to będzie poprzez budowanie - wokół istniejącego tutaj dziedzictwa kulturowego i tradycji - podkarpackiej świadomości regionalnej. Dokonywać się ono powinno poprzez zachowanie i odbudowę dziedzictwa kulturowego, wspieranie twórczości artystycznej oraz ochronę krajobrazu kulturowo-przyrodniczego wsi i miast.

Uznano też, że: wzmacnianiu regionalnych więzi kulturowo-społecznych mieszkańców województwa podkarpackiego będą służyć m. in.:

1. propagowanie wiedzy o regionie i „małych ojczyznach” - zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej (organizacja wycieczek turystyczno-krajoznawczych, wyznaczanie „szlaków kulturowo - historycznych”,
2. promocja korzyści ze współpracy kulturalnej społeczności i władz w ramach regionu,
3. ochrona dóbr kultury materialnej (w szczególności zabytków nieruchomych, tak architektury miejskiej jak i wiejskiej, oraz zabytków ruchomych - wytworów sztuki czy rzemiosła),
4. zachowanie innych wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,
5. wspieranie twórczości artystycznej znaczeniu ogólnonarodowym, regionalnym i lokalnym, której źródła tkwią w dziedzictwie regionu,
6. ochrona krajobrazu kulturowego wsi podkarpackiej i małych miast,

Kierunek działania 3: Poprawa jakości środowiska kulturowego wskazuje, że: „Dobry stan szeroko rozumianego środowiska kulturowego oznacza zapewnienie przyszłym pokoleniom życia w otoczeniu dóbr o wysokich standardach oraz zachowanie i pomnażanie dziedzictwa kulturowego. Zrównoważony rozwój Podkarpacia musi stawiać za nadrzędny cel zachowanie wartości środowiska kulturowego oraz poprawę jego jakości”.

Cel strategiczny: Współpraca międzynarodowa podkreśla znaczenie wsparcia rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystania potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochronę wartości przyrodniczo – krajobrazowych.

W Priorytecie 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego stwierdzono, że: „W rozwoju turystyki w regionie szczególną rolę powinno odgrywać dziedzictwo i życie kulturalne regionu, gdyż kultura w istotnym stopniu inspirowa rozwój turystyki, zaś ruch turystyczny wspiera i promuje dobra kultury. Należy podkreślić, iż dziedzictwo kulturowe Podkarpacia, oparte na wielonarodowej, wielokulturowej i wielowyznaniowej historii regionu, stanowi składową kultury europejskiej, godną różnorodnych działań promocyjnych, a także rozwoju wymiany kulturalnej. Korzystając z doświadczeń krajów o rozwiniętej gospodarce turystycznej oraz ze wsparcia europejskich i innych funduszy celowych, podejmować należy działania służące ochronie, jak i ekspozycji turystycznej dóbr kultury, tworzeniu nowych produktów turystycznych oraz podnoszeniu poziomu obsługi międzynarodowego ruchu turystycznego”. Wyznaczono kierunki działań:

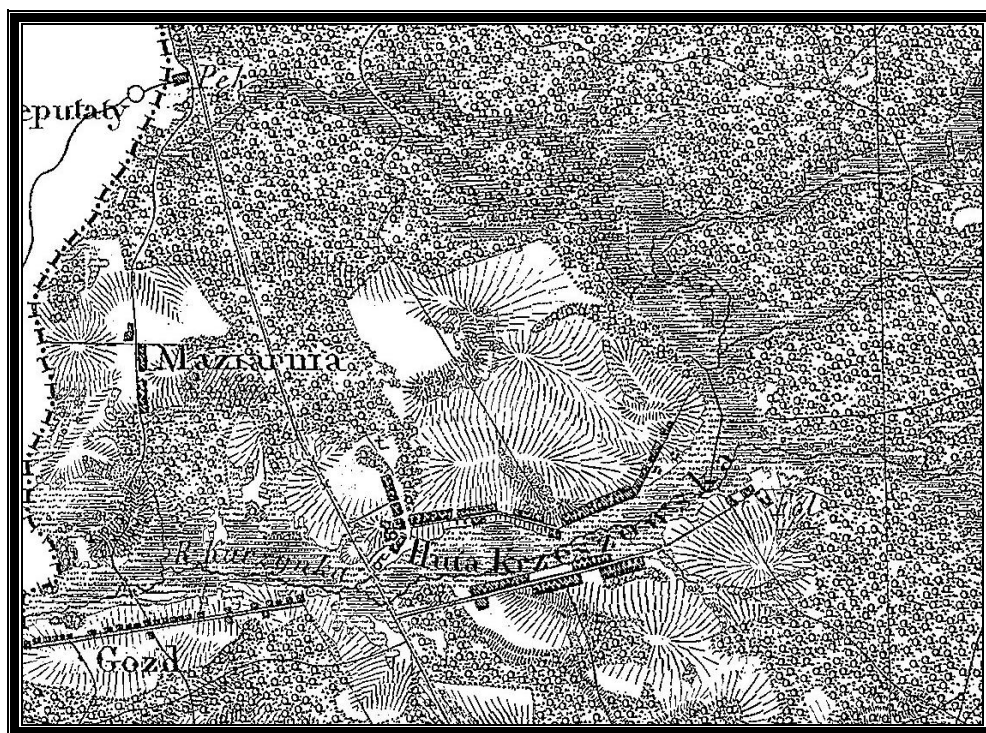
Kierunek działania 1: Współpraca w zakresie informacji i promocji turystyczno-kulturalnej wskazuje, że: „Współpraca międzynarodowa województwa powinna obejmować działania w zakresie upowszechniania informacji turystycznej i kulturalnej, realizowane na poziomie międzynarodowym, międzyregionalnym i transgranicznym”.

Kierunek działania 2: Podejmowanie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego wskazuje, że „Nieodzowne jest również podejmowanie działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez”, m. in.:

1. inicjowanie i wspieranie wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe, w tym pogranicza polsko - słowacko-ukraińskiego (programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy folklorystyczne, festyny archeologiczne itp.),
2. zagospodarowanie, popularyzację i promocje obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie,

3. przygotowanie programu ochrony zabytkowych cmentarzy, ze szczególnym uwzględnieniem cmentarzy wojskowych z okresu I wojny światowej oraz kirkutów jako ważnych elementów dziedzictwa kulturowego,
4. ochronę zabytkowego krajobrazu, głównie parków rezydencjonalnych w Polsce i na Ukrainie,
5. ochronę zabytków ruchomych (wspieranie rozwoju pracowni konserwatorskich w muzeach, unowocześnianie metod gromadzenia, inwentaryzowania i opracowywania zbiorów, wspieranie inwestycji remontowych w celu poprawy bezpieczeństwa zbiorów muzealnych),
6. wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów,
7. publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo i krajobraz kulturowy

Kierunek działania 3: Podejmowanie działań na rzecz rozwoju turystyki wskazuje na konieczność tworzenia transgranicznej infrastruktury turystycznej, a zwłaszcza szlaków turystycznych uwzględniających wspólne dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze, historyczne, a także przemysłowe.

Fragment mapy Królestwa Kongresowego z 1839 roku

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030 opracowany został w 2018 roku. Kierunki polityki przestrzennej zawarte w tym planie zostały powiązane z określonymi w strategii rozwoju województwa polami strategicznymi, priorytetami, celami i kierunkami działań. Wśród nich trzecie pole strategiczne to *Kultura, turystyka i ochrona środowiska*. W ramach tego pola za priorytet przyjęto *Rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego*. Za jeden z trzech przyjętych w jego ramach celów strategicznych uznano wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych. Jednym ze sposobów realizacji tego celu winna być rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego.

Ważne dla ochrony dziedzictwa kulturowego są przyjęte w Planie zasady, wśród których istotne znaczenie dla ochrony i opieki nad zabytkami mają przede wszystkim:

- ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego,
- przeznaczenie obszarów predystynowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym reżimie ochronnym, oparte o dokładne rozpoznanie zasobów, waloryzację terenu i określenie odporności środowiska na antropopresję,
- tworzenie spójnego systemu ekologicznego poprzez rozwój wielkoprzestrzennych obszarów ochrony środowiska naturalnego i kulturowego,
- promocja obszarów koncentracji walorów turystycznych, zespołów i obiektów zabytkowych w celu ich gospodarczego wykorzystania,
- zasada maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, przyrody, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego w sferze badawczej, społeczno-

gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych, na obszarach transgranicznych i na obszarach stykowych z sąsiednimi województwami,

- ograniczenie negatywnych skutków działalności urządzeń infrastruktury technicznej, społecznej i gospodarczej oraz różnych form aktywności społecznej i gospodarczej na środowisko naturalne i kulturowe.

W Planie zawarto również Ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, w których określono i wymieniono m.in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego (m.in. jako Pomniki Historii). Wskazano także na historyczne układy urbanistyczne przewidziane do szczególnej ochrony, obiekty i zespoły obiektów wymagające stałej ochrony konserwatorskiej, istniejące i projektowane szlaki kulturowe oraz określono zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, jak również zasady ochrony układów urbanistycznych objętych szczególną ochroną. W Planie sformułowano także podstawowe cele i zasady realizacji oraz wyznaczono ogólnie obszar „Programu ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikatowej architektury drewnianej”.

Wykonana metodą SWOT synteza uwarunkowań wśród mocnych i słabych stron województwa uwzględnia także problemy ochrony dziedzictwa kulturowego.

Plan wskazuje także na konieczność wykonania studiów programowo-przestrzennych dla: wskazanych stref koncentracji walorów turystycznych, ochrony zabytkowej architektury drewnianej terenów pogranicza, projektowanych parków i rezerwatów kulturowych, projektowanych szlaków kulturowych, stref uzdrowiskowych. Opracowanie ww. studiów określone zostało jako zadanie władz województwa. Uznano także za konieczne sporządzenie przez inne jednostki samorządowe miejscowych planów rewitalizacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych zabytkowych centrów miast historycznych oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów

proponowanych Pomników Historii.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego zawarto także wykaz działań i zadań, w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym (między innymi w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego), których realizacja jest niezbędna dla osiągnięcia założonych w Planie celów.

Problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego porusza także opracowany w listopadzie 2010 roku przez Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Rzeszowie **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2010 – 2020**. Głównymi celami i zadaniami w/w Programu są:

- Zespoleń i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego
- Tworzenie parków kulturowych
- Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych i ruralistycznych
- Ochrona obiektów o szczególnej wartości, sankcjonowanych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO oraz Listę Pomników Historii
- Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa podkarpackiego
- Strategia ochrony dziedzictwa archeologicznego na obszarze województwa podkarpackiego
- Opieka nad zabytkami ruchomymi
- Ochrona kultury ludowej (w tym wartości niematerialnych)
- Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach
- Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

W **Strategii rozwoju turystyki województwa podkarpackiego na lata 2007-2020** wskazano następujące cele strategiczne:

I. Stworzenie ciekawej i unikalnej oferty turystycznej w oparciu o istniejący potencjał województwa podkarpackiego.

a) Rozwój istniejących produktów turystycznych oraz przekształcanie atrakcji w produkty turystyczne.

- rozwój i komercjalizacja istniejących produktów turystycznych - dywersyfikacja usług turystycznych świadczonych przez podmioty i instytucje - promocja idei „od waloru poprzez atrakcję do produktu”

b) Rozwój nowych produktów turystycznych.

- wdrożenie „Koncepcji produktów turystycznych dla województwa podkarpackiego” (stanowiącej integralną część niniejszej Strategii) - opracowanie i wdrażanie Programu Kreacji i Wdrażania Produktów Turystycznych oraz wypracowanie mechanizmów stymulujących proces kreacji nowych produktów turystycznych - wsparcie budowy marki produktów - tworzenie i rozwój transgranicznych klastrów turystycznych - rozwój produktów niszowych i specjalistycznych

II. Przygotowanie wysoko wykwalifikowanych kadr dla obsługi ruchu turystycznego, planowania oraz zarządzania rozwojem turystyki w regionie.

a) Doskonalenie kadr operacyjnych w usługach turystycznych i okołoturystycznych oraz kształtowanie postaw proturystycznych mieszkańców.

– wprowadzenie zintegrowanego systemu szkoleń zawodowych dla kadr obsługujących ruch turystyczny

- realizacja programów szkoleniowych w sektorze usług okołoturystycznych
- wprowadzenie systemu efektywnych staży zawodowych
- wprowadzenie regionalnego systemu podnoszenia jakości
- kształtowanie postaw proturystycznych wśród mieszkańców

b) Kształtowanie nowych kadr dla obsługi ruchu turystycznego.

- realizacja programów szkoleniowych dla bezrobotnych i wykluczonych społecznie

- powstanie specjalistycznych centrów szkoleniowych
- dostosowanie systemu edukacji do potrzeb rynku pracy w turystyce oraz specyfiki oferty województwa

c) Rozwój badań na rzecz kształtowania profesjonalnych kadr dla turystyki.

- prowadzenie badań rynku pracy w turystyce i dystrybucja ich wyników
- prowadzenie badań potrzeb szkoleniowych wśród pracodawców i pracowników
- monitorowanie efektywności programów szkoleniowych

III. Zrównoważony rozwój i zarządzanie przestrzenią turystyczną

a) Poprawa dostępności komunikacyjnej regionu oraz dostępności atrakcji i produktów turystycznych.

- rozbudowa lotniska w Jasionce oraz lotnisk lokalnych
- ułatwienia w ruchu granicznym i zwiększenie ilości turystycznych przejść granicznych
- zwiększenie dostępności kolejowej i drogowej regionu oraz atrakcji

turystycznych

- rozbudowa infrastruktury okołoturystycznej
- rozwój i równomierne rozmieszczenie infrastruktury usługowej

b) Rozwój infrastruktury turystycznej i paraturystycznej zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

- prowadzenie spójnej polityki przestrzennej
- równomierna rozbudowa infrastruktury noclegowej i gastronomicznej o zróżnicowanym standardzie
- rozbudowa infrastruktury rekreacyjnej, rozrywkowej i sportowej sprofilowanej na konkretnych odbiorców
- rozwój, utrzymywanie i zagospodarowywanie szlaków turystycznych
- rozbudowa infrastruktury turystycznej i paraturystycznej na obszarach chronionych i cennych przyrodniczo
- regionalizacja infrastruktury

- wykorzystanie walorów naturalnych i antropogenicznych województwa oraz ich zagospodarowanie
- zwiększenie dostępności województwa dla niepełnosprawnych oraz osób starszych
-

c) Ochrona środowiska naturalnego i krajobrazu kulturowego.

- stałe prowadzenie edukacji ekologicznej
- podnoszenie jakości środowiska naturalnego
- estetyzacja krajobrazu
- równomierne rozłożenie ruchu turystycznego w regionie
- renowacja i zabezpieczenie obiektów o znacznej wartości kulturowej, rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych

IV. Stworzenie zintegrowanego systemu marketingu i promocji województwa podkarpackiego w kraju i za granicą.

a) Kreacja wizerunku.

- opracowanie strategii marketingowej i promocyjnej dla województwa podkarpackiego
- stosowanie logo województwa zgodnie z katalogiem identyfikacji wizualnej

b) Rozwój regionalnego systemu informacji turystycznej.

- stworzenie i wdrożenie regionalnego analogowego systemu IT
- rozwijanie regionalnego cyfrowego systemu IT
- efektywne regionalny zarządzanie systemem IT

c) Rozwój badań marketingowych.

- stworzenie systemu badań marketingowych, prowadzenie ich i udostępnianie wyników

V. Stworzenie silnego otoczenia instytucjonalnego wspierającego rozwój turystyki

a) Wzmocnienie sektora samorządowego, pozarządowego i branży turystycznej.

- wsparcie zasobów ludzkich
- rozwijanie kontaktów międzynarodowych i międzyregionalnych
- stymulowanie rozwoju sektora pozarządowego i branży turystycznej
- wzmocnienie turystyki w strukturach jednostek samorządu terytorialnego

b) Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego.

- realizacja projektów w formule PPP
- stymulowanie rozwoju inwestycji turystycznych

Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010-2020 zawiera zarówno syntetyczną charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych), prezentację działających na terenie województwa muzeów i zgromadzonych w nich zbiorów, z krótkim omówieniem placówek muzealnych, dla których Województwo Podkarpackie jest organizatorem, jak również wyznaczone cele strategiczne, wśród których Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje ważne miejsce. Wyszczególnione też zostały konkretne działania, które są zbieżne z działaniami Programu opieki. Są to:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w celu zgromadzenia informacji na temat cennych pozostałości po wielowiekowej i wielokulturowej historii.

2. Inwentaryzacja i ewidencja zabytków kultury materialnej i niematerialnej regionu.

3. Prowadzenie prac badawczo-naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa.

4. Popularyzacja wyników badań i wykorzystanie ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych.

5. Rewaloryzacja materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, ze

szczególnym uwzględnieniem zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z ich zabytkowym otoczeniem, wyposażenia, wystroju i kolekcji oraz układów urbanistycznych, ruralistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych i parkowych.

6. Podejmowanie działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami.

7. Upowszechnianie wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez inicjowanie i realizację programów edukacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych.

8. Budzenie wrażliwości społecznej i kształtowanie postaw odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe województwa i jego przekazanie następnym pokoleniom w niezmienionej formie.

9. Ochrona tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez położenie nacisku na tolerancję i pozyskiwanie wiedzy na temat różnorodności narodowo – etniczno - religijnej charakterystycznej dla terenów obecnego województwa podkarpackiego.

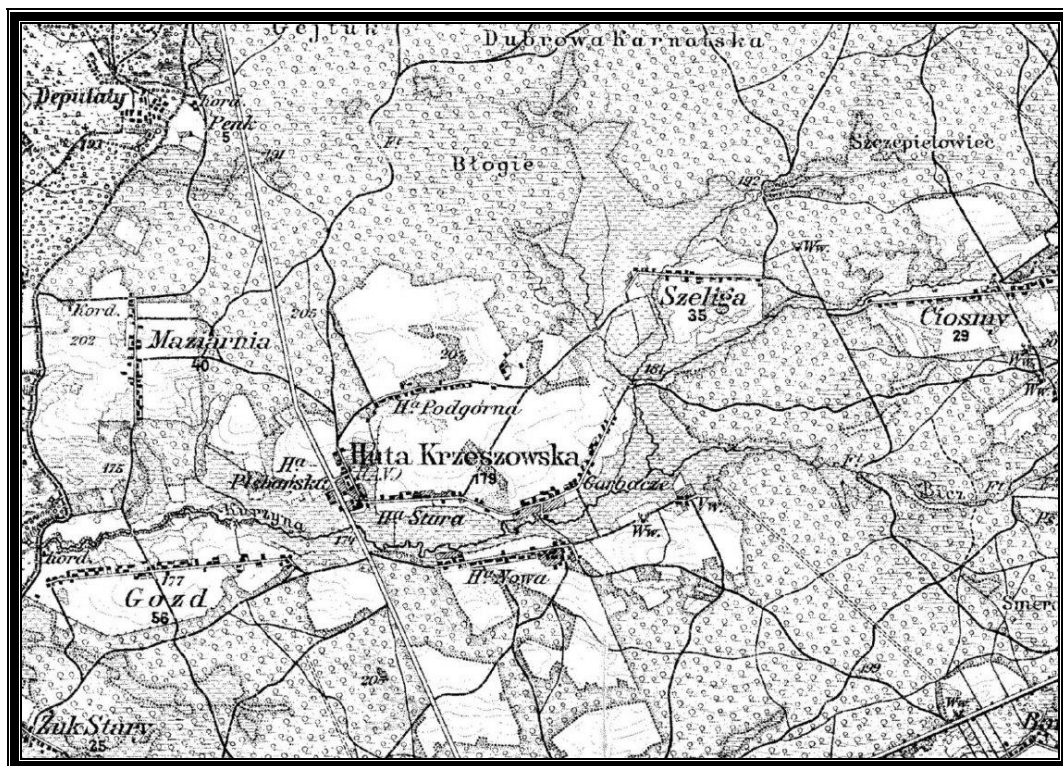
10. Aktywizacja społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne umożliwiające poszanowanie ich pierwotnego charakteru.

11. Inicjowanie i realizacja projektów dotyczących pozamaterialnej sfery dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do integracji społeczności regionalnej województwa wokół kultywowania tradycji i popularyzowania odmienności kulturowej województwa.

12. Tworzenie parków kulturowych dla ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej.

13. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego województwa poprzez realizację projektów mających na celu powstanie infrastruktury umożliwiającej jego prezentację i promocję, w tym tworzenie szlaków tematycznych obejmujących najcenniejsze i najważniejsze miejsca z punktu widzenia wartości historyczno - kulturowej.

W innych celach strategicznych wskazano też szereg działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym m. in. rozwój muzeów, digitalizacja zbiorów, szereg działań promocyjnych, edukacyjnych i dokumentacyjnych odnoszących się nie tylko do szeroko pojętej kultury, lecz również ściśle w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, a także rozwój turystyki w oparciu o obiekty zabytkowe.

Fragment mapy „Karte des westlichen Russland“ z 1915 r.

2. Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu

- kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
 4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
 5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
 6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
 7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

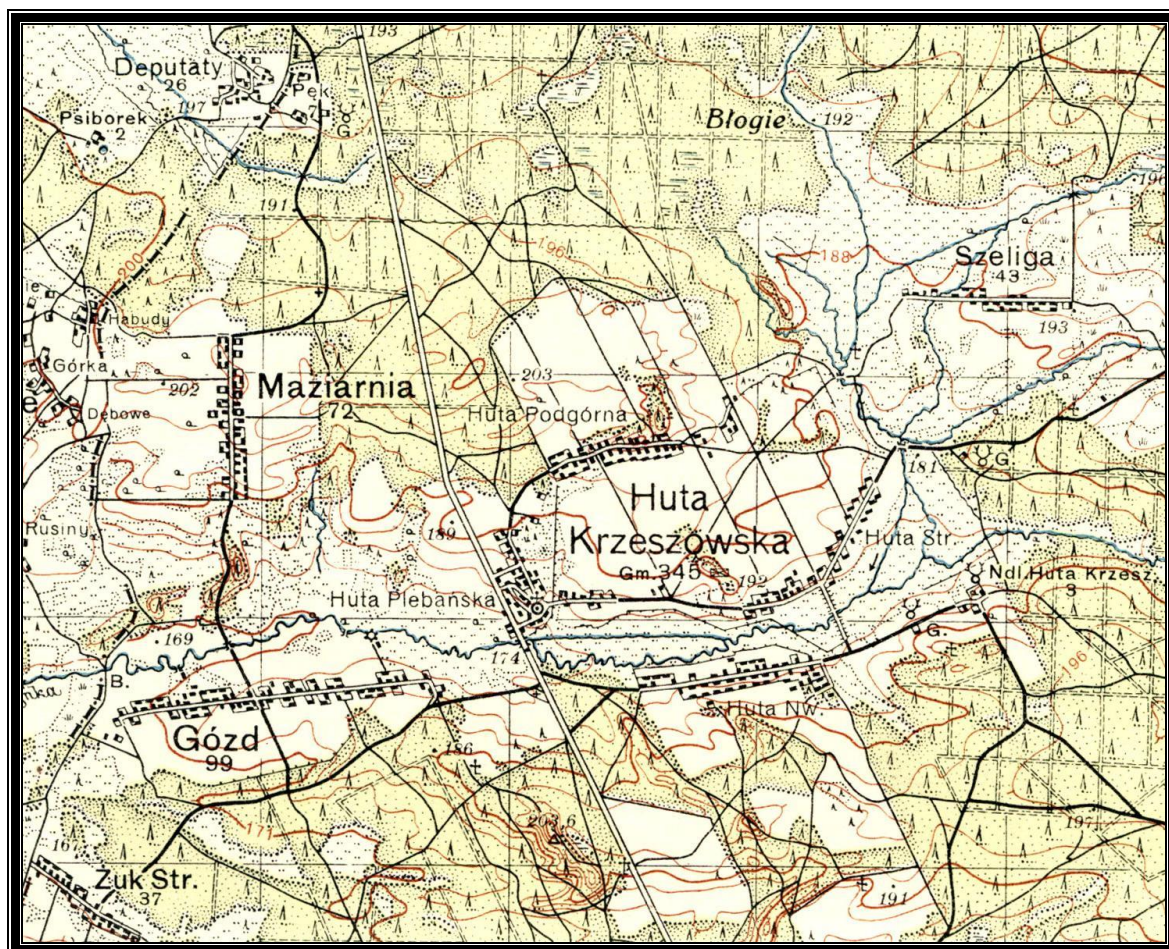
3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

Scharakteryzowanie zasobu zabytków ma na celu określenie, co (przede wszystkim) należy chronić i czym należy się opiekować, a tym samym pomóc we właściwym rozłożeniu akcentów w programie opieki nad zabytkami.

3.1. Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o najwyższym znaczeniu dla gminy Harasiuki.

Omówienie zabytków nieruchomych gminy Harasiuki podzielono na trzy zasadnicze części. W części pierwszej omówiono zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony określonymi w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do jakich należą: uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego i ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

W drugiej części omówiono zagadnienie ewidencji zabytków, do prowadzenia, której na mocy ustawy zobligowane są samorządy gminne. W ostatniej, trzeciej części, omówiono całość zasobu zabytków nieruchomych z terenu gminy Harasiuki.

Fragment Mapy Taktycznej Polski z 1938 r.

Należy również podkreślić, iż te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione.

Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobu obiektów zabytkowych na określonym terytorium oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

Przed przystąpieniem do omówienia podstawowych form ochrony obiektów zabytkowych należy także zaznaczyć, iż na terenie gminy Harasiuki nie występują

obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO, nie ma też zabytków, które byłyby uznane za pomnik historii.

3.1.1. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony.

Park kulturowy.

Park kulturowy to nowa forma ochrony zabytków, wprowadzona na mocy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Park Kulturowy powołuje mocą uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, rada gminy(lub rady gmin, jeśli obszar parku znajduje się na terenie kilku gmin).

Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Do chwili obecnej na terenie gminy Harasiuki nie został utworzony żaden park kulturowy.

Rejestr zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Dla województwa podkarpackiego jest nim Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków, mający swą siedzibę w Przemyśle, dysponujący delegaturami w Krośnie, Rzeszowie i Tarnobrzegu. Wpis do rejestru zabytków odbywa się na mocy decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub posiadacza wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Wedle stanu obecnego na terenie gminy Harasiuki znajdują się następujące obiekty i zespoły obiektów wpisane do rejestru zabytków:

- * **Decyzja A – 400 z dnia 10 października 1989 r.**
Cmentarz wojenny z 1939 roku w Banachach
- * **Decyzja A – 344 z dnia 19 października 1989 r.**
Cmentarz wojenny z 1939 roku w Banachach (droga Banachy – Huta Krzeszowska)
- * **Decyzja A – 516 z dnia 24 maja 1993 r.**
Mogiła powstańcza z 1863 r. w Banachach
- * **Decyzja A – 497 z dnia 19 października 1989 r.**
Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej w Harasiukach
- * **Decyzja A – 515 z dnia 24 maja 1993 r.**
Zbiorowa mogiła wojenna z 1944 r. w Harasiukach
- * **Decyzja A – 479 z dnia 8 czerwca 1992 r.**
Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Hucisku
- * **Decyzja A – 90 z dnia 20 maja 1977 r.**
Zespół kościoła parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża (kościół, dzwonnica) w Hucie Krzeszowskiej
- * **Decyzja A – 401 z dnia 19 października 1989 r.**
Cmentarz parafialny (najstarsza część) w Hucie Krzeszowskiej
- * **Decyzja A – 405 z dnia 19 października 1989 r.**
Cmentarz wojenny z II wojny światowej w Hucie Krzeszowskiej
- * **Decyzja A – 406 z dnia 19 października 1989 r.**
Cmentarz wojenny z I wojny światowej (położony w lesie) w Pęku
- * **Decyzja A – 603 z dnia 22 października 1998 r.**
Dom nr 26 z Ryczek, ob. w „Zagrodzie kowalskiej” w Krzeszowie Górnym
- * **Decyzja A – 517 z dnia 24 maja 1993 r.**
Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej w Wólce Kuszyńskiej.
- * **Decyzja A – 990 z dnia 7 listopada 2012 r.**
 - kuźnia z Krzeszowa Górnego, ob. w „Zagrodzie kowalskiej” w Krzeszowie Górnym
 - stodoła z Krzeszowa Górnego, ob. w „Zagrodzie kowalskiej” w Krzeszowie Górnym

Ochrona ustalona w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Według obecnego stanu we wszystkich dotychczas opracowanych i obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego znajdują się stosowne zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego.

Fragment Mapy Taktycznej Polski z 1938 r.

3. 1. 2. Zabytki nieruchome gminy Harasiuki w gminnej ewidencji zabytków.

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków należy do obowiązków gminy. Ewidencję tę prowadzi się w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (Art. 22 p. 4 Ustawy o ochronie zabytków ...). Wykaz obiektów objętych gminną ewidencją zabytków na terenie gminy Harasiuki został dołączony do niniejszego opracowania w formie załącznika (zał. Nr 1)

3. 1. 3. Ogólna charakterystyka zasobu.

Tereny należące do współczesnej gminy Harasiuki wraz z powstaniem w 2 poł. wczesnofeudalnych organizmów państwowych Polski i Rusi, stały się strefą rywalizacji tych dwóch państw. Częste zmiany przynależności państwowej między końcem X a XI wiekiem stały się powodem pewnej destabilizacji osadnictwa. Dopiero ustalenie trwałej granicy na początku XII wieku, pomiędzy Księstwem (a następnie województwem) Sandomierskim a Rusią Halicką umożliwiło intensywny jego rozwój. Granica pomiędzy Polską a Rusią znajdowała się w bezpośredniej bliskości obecnego miasta Rudnik nad Sanem. Przebiegała między Kopkami (gdzie znajdowała się komora celna) a Jarzyną. Kopki pozostawały po stronie polskiej, a następnie granica przekraczała San i pozostawiając Krzeszów po stronie ruskiej, kierowała się ku Tanwi. Jako granica państwa funkcjonowała do 1344 roku tj. do przyłączenia Ziemi Przemyskiej do Korony, po tym zaś roku aż do rozbiorów jako granica pomiędzy województwami sandomierskim i ruskim oraz jako granica kościelna między diecezją krakowską i przemyską w archidiecezji lwowsko – halickiej.

Derylaki – Nieistniejąca chałupa bilgorajska z dachem „szar”

Z końcem XIV wieku północno - wschodnie krańce Puszczy Sandomierskiej aż po rzekę Tanew, w tym starostwo krzeszowskie miał pod swym zarządem Iwan Kustra, który pełnił funkcję starosty – tenutariusza krzeszowskiego. W 1427 roku

król Władysław Jagiełło zmuszony był do zastawienia dóbr krzeszowskich, decydując się oddać je księciowi Ziemowitowi. W 1509 roku tenutariuszem dóbr krzeszowskich był kasztelan i starosta sandomierski Jakub z Szydłowca. W 1520 roku na sejmie w Bydgoszczy dobra krzeszowskie wraz z zamkiem otrzymał w dzierżawę Spytek z Tarnowa w zamian za pożyczkę w wysokości 3 000 zł udzieloną królowi na wojnę z Zakonem Krzyżackim.

Krzeszów Górny – Kapliczka z pocz. XX w.

Tereny te należały do ziem ruskich, chociaż określenie granicy państwa i diecezji krakowskiej przed powstaniem diecezji przemyskiej jest trudne, gdyż jej granice wschodnie były prawdopodobnie otwarte. Dopiero w ciągu XII-XIV wieku ustaliła się granica z diecezją łucką i chełmską, która w części wschodniej biegła basenem Wieprza za Czemiernikami, Biskupicami, Bychawą, Wysokiem, Gorajem i Potokiem do Sanu.

Od strony Lubaczowa granica z diecezją chełmską biegła w kierunku zachodnim, pozostawiając po stronie przemyskiej parafię Łukową, Tarnogród i późniejszą parafię Huta Krzeszowska. W rejonie Biłgoraja i Huty Krzeszowskiej rozpoczynało się sąsiedztwo diecezji przemyskiej z krakowską a ta linia graniczna pokrywała się z polityczną granicą województwa sandomierskiego.

Tereny te należały pierwotnie do parafii Krzeszów, istniejącej już w 2 poł. XV wieku, której powtórnie erygował i fundację uposażył w 1509 roku król Zygmunt Stary. Uposażona pierwotnie przez króla parafia z biegiem lat - dzięki rodzinie Zamoyskich

- powiększyła nadania ziemi. Do 1809 roku parafia krzeszowska należała do diecezji przemyskiej, przy czym w latach 1630-1746 wchodziła w skład dekanatu leżajskiego a po 1746 roku do tarnogrodzkiego.

W rękach Tarnowskich dobra krzeszowskie pozostawały do 1576 roku, kiedy to w wyniku sporu z Ossolińskimi na sejmie w Toruniu zostały przyznane Marcinowi Ossolińskiemu, od którego w 1580 roku za zgodą króla Stefana Batorego odkupił je za 3 000 złp Jan Zamoyski. W 1588 roku, na sejmie koronacyjnym Zygmunta III Wazy Krzeszów wraz z całym starostwem przekazany został na stałe Janowi Zamoyskiemu i w 1589 roku ziemie te weszły w skład utworzonej Ordynacji Zamojskiej. W swej strukturze prawno – ustrojowej i ekonomicznej była ona dziełem organicznie jednorodnym, samodzielny i samowystarczalny, pewnego rodzaju udzielny księstwem w ramach Rzeczypospolitej. Miała też własną stolicę – Zamość, własne sądownictwo – Trybunał Zamojski, własne siły militarne podlegające zwierzchności hetmanów, własne rolnictwo i handel rozwijający się w sześciu miastach ordynackich, a nawet własną wyższą uczelnię – Akademię Zamojską i własny ośrodek wydawniczy- drukarnię w Zamościu. Podstawową zasadą działalności gospodarczej Jana Zamoyskiego była oszczędność. Kanclerz z żelazną dyscypliną przestrzegał prawidłowego wydawania pieniędzy. W dobrach

Nowa Wieś – kapliczka z pocz. XX w.

Zamoyskich prowadzone były rejestry przychodów, rozchodów, bydła po

folwarkach, wysiewu zboża itp. Port krzeszowski dostosowany do spławu zboża i innych produktów stał się wkrótce głównym portem rzeczny Ordynacji. Obsługiwał starostwo krzeszowskie a później południowo-zachodnie rubieże Ordynacji. Obsługa portu i spławu rzeczno wymagała specyficznego zawodu flisaka. W Krzeszowie zajmowali się flisactwem mieszkańcy osady – chrześcijanie oraz chłopcy z okolicznych wsi. Ludność zajmowała się także skutnictwem, albowiem do końca XVIII stulecia Krzeszów był ważnym ośrodkiem skutniczym.

Znaczny odsetek mieszkańców tych ziem stanowiła ludność ruska. Dla niej towarz z rozwojem osady - obok istniejącej już przynajmniej od stulecia parafii rzymsko-katolickiej jeszcze przed 1589 rokiem, może nawet w XV stuleciu powstała parafia prawosławna. Początkowo prawosławna (od 1692 roku greko-katolicka) parafia w Krzeszowie należała do diecezji przemyskiej i dekanatu tarnogrodzkiego. Od 1809 roku znalazła się w granicach greko-katolickiej diecezji chełmskiej i dekanatu tarnogrodzkiego, a po likwidacji Unii w chełmsko-warszawskiej diecezji prawosławnej i nowoutworzonym dekanacie biłgorajskim. Od 1905 roku w nowopowstałej diecezji chełmskiej, która formalnie rozwiązana została w 1923 roku. Kanonicznie greko-katolickie biskupstwo chełmskie podlegało od 1807 roku unickiej metropolii lwowsko-halickiej z siedzibą we Lwowie, a od 1830 roku bezpośrednio Rzymowi.

W lipcu 1624 roku starostwo krzeszowskie zostało spustoszone najazdem Tatarów pod wodzą Kantymira Murzy. W 1648 roku tereny te zostały złupione przez Kozaków Chmielnickiego. Nie oszczędziły tych ziem wydarzenia z czasów szwedzkiego Potopu, gdy około 25 marca 1656 roku w okolicy Krzeszowa i Kopek przechodził główny nurt wycofujących się wzdłuż Sanu wojsk króla szwedzkiego Karola X Gustawa, wypieranych przez Stefana Czarnieckiego i Pawła Sapiehy.

Tereny te zostały zapewne złupione także przez wojska księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego w 1657 roku, stacjonujące w okolicy Rudnika nad Sanem. W 1672 roku ziemie te zostały ponownie spustoszone przez Tatarów, potem plądrowane były przez Moskali w trakcie trzeciej wojny północnej w latach 1709-10. W listopadzie 1715 roku przechodziły tędy oddziały konfederatów tarnogrodzkich dowodzonych przez marszałka Stanisława Ledóchowskiego,

podkomorzego krzemienieckiego, tereny te były też widownią walk w czasie konfederacji barskiej. Zniszczenia wojenne, kataklizmy i liczne epidemie wyniszczały te regiony, ich znaczenie malało, zwłaszcza, gdy w wyniku rozbiorów dotychczasowe centrum osadnicze, jakim był Krzeszów stał się peryferyjnym miasteczkiem na pograniczu rosyjsko-austriackim.

W wyniku I rozbioru Polski, po 1772 roku ziemie te znalazły się w zaborze austriackim, w tzw. Królestwie Galicji i Lodomerii, w cyrkule bełskim (z siedzibą w Zamościu) i dystrykcie ulanowskim, od 1775 roku w dystrykcie biłgorajskim.

W 1776 roku, na mocy Konwencji Warszawskiej Austria zwróciła Rzeczypospolitej część zabranego terytorium w skład którego wchodził Biłgoraj, Goraj i Janów wraz z okolicami (siedzibę dystryktu przeniesiono wówczas do Tomaszowa).

Na powrót w granicach Austrii Biłgoraj wraz z okolicznymi wsiami znalazł się po III rozbiorze Polski i stan ten trwał aż do 1809 roku, kiedy to tereny te włączono w skład Księstwa Warszawskiego.

W wyniku rozbiorów dobra ordynackie podlegały działaniu dwu odrębnych, z gruntu różnych systemów władzy politycznej. Mimo zachowania wspólnych dla całego latyfundium rządów ekonomicznych sztuczne rozczłonowanie majątku nastroczało nie lada trudności, zwłaszcza, gdy idzie o regulowanie świadczeń państwowych i pobór rekruta.

W ostatnim ćwierćwieczu XVIII wieku, zwłaszcza za rządów ordynatów Andrzeja Zamoyskiego i jego syna Aleksandra nastąpił wzmożony rozwój przemysłu, dający bodziec dla ruchów osadniczych. Podstawą rozwoju przemysłu stała się tutaj eksploatacja drewna, toteż nowe osadnictwo o charakterze przemysłowym ruszyło ze wszystkich stron na obszary pokryte Puszczą Solską i Sandomierską. Inspiratorem tego osadnictwa była Ordynacja Zamojska, która z eksploatacji drewna spodziewała się uzyskać nowe korzyści. Szerokie wolizny i przywileje nadawane osadnikom oraz stworzenie możliwości zarobku, sprawiło duże poruszenie w masach małorolnego i bezrolnego chłopstwa. Zrazu wchodziły w puszcze nieliczne osobowo, w przewadze męskie grupy ludzi, które po wyszukaniu odpowiednich miejsc stawiały prowizoryczne schronienia w postaci lada jak skleconych bud i przystępowały do wybranej przez siebie pracy. Budziarze – bo tak

ich powszechnie nazywano od bud w których zamieszkiwali – zajmowali się wypalaniem popiołów, węgla drzewnego, pędzeniem dziegiu, smoły i wyrobem gontów. Na czele każdej z tych grup stał Wójt Budziarski, który reprezentował jej interesy na zewnątrz, był odpowiedzialny przed władzami Ordynacji za podległą mu czeladź, a z drugiej strony był zwierzchnikiem w codziennej pracy.

Najważniejszym obowiązkiem wobec Ordynacji – była określona roczna dań z wytwarzanego produktu. Resztę nie kontrolowanej produkcji zbywano na własną rękę wędrownym handlarzom. Z czasem zespołów i osad budziarskich przybywało coraz więcej. Coraz większy wpływ na skupienie się osadników miał dogodny dojazd do miasta, bliskość płynącej rzeki, a wreszcie i jakość gleby, na którą w miarę poszerzania leśnych polan coraz więcej zwracano uwagi. W wieku XVIII takich osad w dorzeczu Tanwi i Bukowej powstało dziesiątki. Jedne z nich przyjmowały nazwy od uprawianego przemysłu jak: Huta, Hucisko, Smólsko, Majdan, Maziarnia, inne zaś przyjmowały nazwy urabiane od nazwiska pierwszych przybyszów: Derylaki – od Derylaka, Harasiuki – od Harasiuki, Banachy – od Banachy, Ciosmy – od Ciomaka, Momoty – od Momota, Flisy – od Flisa.

Huta Nowa – Widok na dwie zabytkowe kapliczki

W kluczu krzeszowskim dóbr Ordynacji w 1783 roku istniały - poza Krzeszowem - wsie Bystre, Hucisko, Huta Krzeszowska, Kamionka, Krzeszów

Dolny, Krzeszów Górny, Ruda Dymarska, Sieraków, Suszki i Żuk, a w 1799 roku Bystre, Gózd, Hucisko z folwarkiem i karczmą, Huta Krzeszowska, Kamionka z folwarkiem i karczmą, Krzeszów Dolny z folwarkiem, Krzeszów Górny z karczmą, Sieraków z dwoma folwarkami, dwoma austeriami, czterema karczmami i pięcioma młynami, Suszki i Żuk.

Pewne światło na stan ludnościowy niektórych osad budziarskich rzuca sporządzony przez urzędników Ordynacji w 1790 roku *Inwentarz Budziarzy osiadłych w lasach kluczy: Krzeszów, Lipiny, Sól, Goraj, Janów*.

W dokumencie tym wymienione są następujące miejscowości:

W i e ś	Liczba budziarzy	Liczba leśnych	Wójt budziarski
Gózd	30	3	
Derylaki	11		
Harasiuki	22	4	Walek Banach
Ciosmy	33	10	
Banachy	22	2	
Łazory	17	4	Hryć Gomiela
Korytków	45	5	Józef Drzazga
Malce	9	1	
Bukowa	19	4	Antoni Bieżko
Małki	14	4	
Uście	22	4	
Momoty	23	10	Matus Momot
Bielaki	36	34	

Dokument ten, a zwłaszcza liczba leśnych wskazuje, że Ordynacja dążyła już w tym okresie do powstrzymania nadmiernego i chaotycznego wycinania lasów, tym bardziej, że coraz mniej opłacała się tego typu gospodarka, a lepsze dochody zaczęła dawać sprzedaż drewna na pniu, które po ścięciu było transportowane drogą wodną przez miejscowych flisaków.

W miarę zarzucania leśnego przemysłu mieszkańcy dawnych osad

przemysłowych na coraz większą skalę karczowali leśne wyręby przysparzając sobie roli pod uprawę. Dotychczasowi buduarze przeobrażali się stopniowo w rolników. Wsie leśne, około połowy XIX wieku niewiele różniły się od wsi starego, rolniczego osadnictwa. Dawne budy powszechnie zastępowano solidnymi zagrodami, które otoczono ogrodzeniem z ciosanych belek zakładanych na pozowane słupy. Uprawa ziemi w połączeniu z hodowlą, pomimo wzrastania jej znaczenia, nigdy nie stała się wyłączną podstawą utrzymania. Uprawiana licha przeważnie ziemia dostarczała skromnego pożywienia, a wszystko inne zdobywano dzięki różnym zajęciom leśnym jak potajemne łowiectwo, praca przy wrębach oraz rękodzieło bazujące na drewnie z miejscowego lasu. Pewien procent dawnych budziarzy zaczął się zajmować bartnictwem, które dla nielicznych rodów stało się nawet źródłem wzbogacenia.

W 1776 roku wzniesiono w Hucie Krzeszowskiej kościół filialny, przynależący do parafii w Krzeszowie. Parafę erygowano około 1799 roku. Została ona uposażona przez Zamoyskich (ziemie, drzewo opałowe). Początkowo należała, podobnie jak parafia krzeszowska do dekanatu tarnogrodzkiego, a dopiero od 1865 roku do biłgorajskiego.

W 1809 roku tereny gminy znalazły się w granicach Księstwa Warszawskiego, w departamencie lubelskim i powiecie tarnogrodzkim. Warto podkreślić, że w tym czasie każde miasto i wieś traktowano jako samodzielną gminę. Zgodnie z Konstytucją Księstwa Warszawskiego chłopom została nadana wolność – tzn. zwolniono ich z poddaństwa. W rzeczywistości oznaczało to, co najwyżej możliwość zmiany miejsca zamieszkania. Niestety sytuacja ta trwała krótko, bowiem w 1815 roku, gdy utworzono Królestwo Polskie Krzeszów, Biłgoraj i Janów wraz z okolicznymi terenami znalazł się w zaborze rosyjskim, nadal w powiecie tarnogrodzkim.

W 1816 roku wprowadzono nowy podział administracyjny – województwo lubelskie zostało podzielone na cztery obwody, zaś powiat Tarnogrodzki znalazł się w obwodzie zamojskim z siedzibą w Janowie Ordynackim (ob. Lubelskim). Zamość nie mógł być stolicą obwodu, gdyż był w owym czasie twierdzą.

W 1837 roku na podstawie ukazu przemianowano województwa na gubernie. W roku 1842 dokonano następnej zmiany w nazewnictwie – obwody zostały

Huta Stara – Chałupa nr 14 z pocz. XX w.

przemianowane na powiaty (ujezdy), a powiaty na okręgi (okrugi). Stąd też obszar gminy znajdował się w guberni lubelskiej, powiecie zamojskim (z siedzibą w Janowie Ordynackim) i okręgu tarnogrodzkim.

W ramach ukazów z 1864 roku zreformowano gminy, które od tej pory stały się zbiorowymi, obejmującymi kilka lub kilkanaście gromad. Organem wykonawczym w gminie był wójt, w gromadzie – sołtys, natomiast organami uchwałodawczym było ogólne zebranie uprawnionych członków gminy czy gromady.

Na mocy ukazu z 31 grudnia 1866 roku (obowiązujący z mocą ustawy od 1 stycznia 1867 roku) dokonany został nowy podział administracyjny guberni lubelskiej. Z dawnej guberni lubelskiej wydzielono gubernię siedlecką, zaś samą lubelską podzielono na 10 powiatów. Wśród nich znalazł się nowo utworzony powiat biłgorajski, którego obszar wcześniej wchodził w skład powiatu zamojskiego. Najkrótszą charakterystykę powiatu biłgorajskiego z 2 połowy XIX wieku znajdujemy w *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Czytamy tam: ...*Rzeka Tanew rozdziela terytorium powiatu biłgorajskiego na dwie połowy: północna, przeważnie lasami pokryta, nisko położona, obfituje w drobne rzeczki o bagnistych wybrzeżach; południowa część przeciwnie, górzysta i wzniesiona, mało lasów i uboga w wody. (...) Tanew nie jest rzeką spławną. (...)*

Część południowa powiatu jest więcej zaludniona i lepiej uprawna; wsie, choć rzadkie lecz duże i ludne bardzo, mają często po tysiąc i więcej mieszkańców. Dla braku dróg ani rolnictwo ani przemysł fabryczny ani handel nie mogły się tu pomyślnie rozwinąć. Powiat

cały nie ma całkiem dróg bitych; jedyna droga wodna, San na małej tylko przestrzeni dotyka granic powiatu a kolej Nadwiślańska przechodzi w średniej odległości 10 do 12 mil od granicy powiatu. Jedyńą więcej rozwiniętą gałąź przemysłu stanowi sitarstwo koncentrujące się w mieście Biłgoraju.

W skład nowo powstałego powiatu biłgorajskiego wchodziło początkowo cztery miasta – Biłgoraj, Józefów, Tarnogród i Krzeszów, ponadto 13 gmin wiejskich: Aleksandrów, Babice, Biłgoraj, Biszcz, **Huta Krzeszowska**, Kocudza, Krzeszów, Księżopol, Lipiny, Łukowa, Majdan Sopocki, Sól i Wola Różaniecka. Różaniecka krótkim okresie czasu nastąpiły zmiany. Na skutek postanowień Komitetu Urządzającego w całym Królestwie Polskim większość miast utraciła prawa miejskie, przez co zostały zdegradowane do rangi osad. W powiecie biłgorajski prawa miejskie utracił 31 grudnia 1869 roku – Krzeszów i Józefów, zaś 27 maja 1870 roku także Tarnogród. Na mocy tych postanowień Krzeszów włączono do gminy o tej samej nazwie, Józefów przyłączono do gminy Aleksandrów, zaś w Tarnogrodzie wprowadzono samoistny zarząd gminny. Stan ten nie uległ zmianie aż do czasu utworzenia guberni chełmskiej w 1912 roku.

Od 1867 roku północne tereny gminy znalazły się w gminie Sól, środkowa część w gminie Huta Krzeszowska, zaś południowa w gminie Krzeszów. Od 1912 roku południowa i wschodnia część powiatu biłgorajskiego znalazły się w nowo utworzonej guberni chełmskiej.

Mikołaj Stworzyński w dziele *Opisanie statystyczno – historyczne dóbr Ordynacji Zamojskiej* ukazuje stan urbanizacji współczesnego obszaru gminy w 1 połowie XIX wieku.

Z terenu gminy autor dzieła wymienia:

HUCISKO KRZESZOWSKIE *Jnaczey Stara Huta zwana i Wólka Brzezińska te ma Prawa Dziedzictwa które i włość Krzeszowska. Jnne wiadomości w Przypisku N. 81. W Hucie Krzeszowskiej Kościół Fundowała JW. Teresa z Michowskich Hrabiów Żona JW. Tomasza Antoniego Wojewody Lubelskiego Ordynata Zamoyskiego, a to dla dogodności włościan Huty Krzeszowskiej Zuku i Gozdu, którym przez Rzekę Tanew do Kościoła Krzeszowskiego udawać się często tej Rzeki wylewy wzbraniały – Fundatorka naznaczyła temu Kościołowi dochody*

i afiliowała go do Kościoła Krzeszowskiego Plik 63 N. 1 ad A.

Reszta wiadomości w Przypisku N. 82. W HUCISKU Krzeszowskim Ru 1707 zboża włościanów przez Inkursyą nieprzyjacielską były zabrane, był w tej wsi Browarek – Ru 1739 była aręda winnica Młynek pusty z stawkiem sadzawka pod dworem – Roku 1749 Była aręda Browar Karczma na wólce Huciskiej Sadek za oborą sliwny – Sadek za pokojami w którym sliwy gruszki i jabłka, Sadzawka za Browarem zarybiona, Staw nad młynem zarybiony. Młynek na tymże stawie nowy – Roku 1808 w Hucisku Krzeszowskim był Stawek za dworem, na którym młynek bywał, dany został poddanym na czynszowe łąki – wiele staj roli piasek zawiał – O tem piszą Inwentarze tej wsi z lat powołanych -

KOŚCIOŁA Huciska Krzeszowskiego tyżące się szczegóły, te posał JX. Proboszcz terazniejszy – „Fundacyą tego Kościoła roku 1766 dnia 7 Lipca w Brzozowie zatwierdził JW. Franciszek Salezysusz z Ossin Wężyk Biskup Przemyński – Kościół ten był zbudowany z drzewa kostkowego na podmurowaniu, tarcicami zewnątrz cały pobity – Dach na tym Kościele Ru 1823 nowy dano –

Kościół ten niebył poświęcany – Znayduie się w Kościele Portret JW. Teresy z Michowskich Ordynatowej Zamoyskiej fundatorski – Przy tym Kościele był pierwszy Vicarius perpetuus Jakób Jędrzejowski Po nim był Proboszcz Instytuowany, za Rządu Austryackiego, do tego Kościoła, z filialnego Krzeszowskiego, na samowłasny Kościół obroconego. X. Szymon Ziomkowski 1786 – a w Ru 1809 terazniejszy X. Maciey Seraczyński – Wizytował ten Kościół w Ru 1796 JW. Antoni Gołaszewski Biskup Przemyński, lecz dla słabości która go wstrzymała w Krzeszowie, nie był w nim osobiście – Wizytował pozniej osobiście tenże Kościół JW. Wojciech Leszczyc Skarszewski Biskup Lubelski Roku 1817 dnia 29 Kwietnia – a na ostatek w Roku 1830 dnia 28 września wizytowali tenże Kościół Delegowani Kanonicy katedralni lubelscy JX. Felix Kwiatkowski Proboszcz Tomaszowski i adjunkt iego X. Bartłomiej Trellinski Proboszcz z Biskupia -” O tem doniesienie X. Proboszcza.

HUTA KRZESZOWSKA *te ma własności dowody które i włość Krzeszowska. Reszta w Przypisku N. 86.: HUTE przy Krzeszowie w Lesie Brzeznicza nazywanym, i Rudę a przy tej dwa Stawki wymienia Inwentarz Krzeszowski z Ru 1638 - Huta Krzeszowska arędowana była za Złotyeh 500 przez Piotra Wagnera w Ru 1656, iak wskazuje Perceptarz Roku tegoż – Inwentarz Krzeszowskiej arędy z Roku 1706 To ma o Hucie Krzeszowskiej „Ponieważ podawania roczne włościan Huty Krzeszowskiej żadnego dotąd nie otrzymały skutku, więc*

Ekonomiczny Rząd Ordynacji stosując się do Prawa Okazanego przez włościan w treści „Jż w Roku 1690 JW. Anna Zamoyska Podskarbina W. Kor. Destynowała Michałowskiego w ów czas Szypra ordynackiego któryby te wieś wzdłuż i w szerz i ile nową osiadłą w poiemnościach ustanowił, a że tenże wyznaczony tylko co do szerokości włościan równo pomierzył, a co do długości nie, i to dało powód włościanom do dalszych nie przestannych zażaleń z przyczyny nie proporcjonalnego czynszu. Z czego pozniej w Roku 1700 była na grónt oznaczona Komissya, lecz i ta nic finalnie nie postanowiła, ani polecenia następne dawane Pisarzom Ordynacji, tey rzeczy nie ukończyły, przeto w tym Roku dodano tym włościanom Pole Dziadowice, maiące Sznurów 36 – i Sznurów 14. w Lesie wyrobionych z zastrzeżeniem, iżby daley Lasów nie wyrobiali za kopcami od miedzy Bzdyrowey do miedzy Woyta Szwedzika posypanemi – Przydano też włościanom Huty Krzeszowskiej dla zrównania gróntów i ćwierci za Rzeką i Olszyną półko Radmanskie, dawniey trzymane przez włościan Sierakowa – Ustanowiono czynsz z ćwierci po zł 341 zawarowano równość w opłacie podatków tako publicznych iako i prywatnych –

Roku 1785 w Hucie Krzeszowskiej było szkodliwe gradobicie Summar. Ekonom. Duży f. 97. Inwentarz Browaru Krzeszowskiego z Roku 1810 wymienia karczmę w Hucie Krzeszowskiej z Gorzelnią – Z za tey Huty na Mile z Łęgów zaczyna się Rzeka Kurzynka i wpada w Tanew Niewieski Stacya 93.

Hucisko – Dawna Szkoła Podstawowa z 1 ćw. XX w.

KRZESZÓW Górny wieś ma też co i poprzednicza wieś dowody własności Reszta

w Przypisku N. 129.: KRZESZÓW górny – Ru 1796 dnia 6 Pazdziernika Pogorzel włościan zdarzoną wymienia Summaryusz Ekonomiczny duży folio 97.

KUSZE Młyn przy Krzeszowie z Stawkiem własności dowody też co i Krzeszowa

ŁAZORY pod Solą też dowody własności co i Sól maią. Inne wiadomości w Przypisku N. 140.: U ŁAZORÓW Karczmę – w Łazorach Karczmę nową tudzież Karczmę starą i Browarek wymienia Inwentarze arędy Solskiej z Roku 1791 i 1804.

MAZIARNIA przy Krzeszowskich Dobrach też ma dowody własności które włość Krzeszowska. Reszta w Przypisku N. 158.: MAZIARNIA należąca z powinnościami i daninami i propinacją do Krzeszowa dolnego, uważa się łącznie z Folwarkiem Zasonskim –

SIERAKÓW do Krzeszowa należący ma dowody własności też co i włość Krzeszowska. Reszta w Przypisku N. 217.: SIERAKÓW W czasie najazdu Tatarów w tej wsi dwóch włościan na pańszczyźnie będących rozsiekano oprócz tego ludzi i konie pobrano w ogólności we wsi Zankowej Woli Nakliku Lipinach i Sierakowie zabito lub w niewolę zaięto ludzi osób 14, koni wzięto 18 nic przeciwie nie spalono. Spis spustoszenia przez Tatarów włości Zamechskiej, Księżpolskiej i Krzeszowskiej robiony Roku 1624 będący między Inwentarzami Zamchu –

Sieraków wieś osadzoną około Roku 1600 Inwentarz Krzeszowa pod literą F. – W Sierakowie Młyn na Tanwi Tartak Tokarnia i Kuźnia Rudnicza była około Roku 1612. Inwentarz tenże.

W Sierakowie kuźnię Rudniczą przy młynie będącą zniesiono około Roku 1634 – Inwentarz Krzeszowa tegoż Roku – Sierakowa Żuka i Gozdu Inwentarz z Roku 1699 wyraża dań miodową – a Inwentarz Roku 1682 roczne daniny od Rzemieślników – Inwentarz arędy Krzeszowskiej z Roku 1718 wymienia Karczmę w Sierakowie i młyn tamże o iednym kamieniu z foluszem – Roku 1785 w Sierakowie i Zuku było szkodliwe gradobicie Summar. Ekonomiczny duży folio 98 i 97. Tamże wspomina o Sierakowie przestawienie Folusza i Młyna reparacją – w Roku 1790.

WÓLKA pod Huciskiem Krzeszowskim też ma prawa własności co i włość Krzeszowska.

ZUK Przy Folwarku Zasoniu te ma dowody własności co i włość Krzeszowska.

Pochodzący z końca XIX wieku Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich informuje z kolei o tym, że:

Banachy, wś., pow. biłgorajski, gm. Sól, parafia Puszcza Solska. W 1827 r. było tu 29 dm. i 328 mieszk.

Derylaki, ws̩ ordyn., pow. biłgorajski, gm. i par. Huta Krzeszowska.

Gózd, wieś ordynacka, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta Krzeszowska.

Harasinki, ws̩ ordynacka, pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów.

Hucisko, ws̩, pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. W 1827 r. było tu 54 dm. i 307 mk.

Huta - krzeszowska, ws̩. folw., własność ordynacka, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta krzeszowska. W 1827 r. było tu 93 dm., 704 mk. Jest tu kościół par. drewniany i urząd gminny. Par. H. Krzeszowska, dek. biłgorajskiego, liczy 2606 dusz. Kośc. i par. erygowała 1766 r. Teresa z Miechowskich ordynatowa Zamoyska. Gmina Huta krzeszowska należy do sądu gm. okr. I w Soli, st. p. w Krzeszowie, zarząd gminny w miejscu. Obszar gminy wynosi 35,546 mr., ludność 4864 głów. W skład gminy wchodzi: Derylaki, Gózd, Harasinki, Hucisko, Huta krzeszowska, Huta plebańska, Kiszki, Momoty, Maziarnia, Ryczki, Sieraków, Szeliga, Uście, Wólka-Kusze, Zuk.

Krzeszów Górny (...), ws̩, pow. biłgorajski, gm. i par. Krzeszów. W 1827 r. K. Górny miał 96 dm. i 782 mk., (...).

Łazory, ws̩, pow. biłgorajski, gm. Sól, par. Puszcza Solska (obrz.-greck. Sól). Należy do dóbr Ordynacji Zamoyskich. W 1827 r. było tu 22 dm., 277 mk.

Maziarnia, ws̩, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta Krzeszowska. Należy do dóbr ordynacji Zamoyskich. W 1827 r. były tu dwie oddzielne wsie mające razem 45 dm. i 257 mk.

Nowa, ws̩, pow. biłgorajski, gm. o par. Krzeszów.

Ryczki, ws̩ włośc., pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. Na jej obszarze bierze początek rzeka Brzeźnica. Wchodziła w skład dóbr ordynacji Zamoyskich.

Sieraków, ws̩., pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. W r. 1827 było 60 dm., 355 mk. Wchodziła w skład dóbr ordynacji Zamoyskich.

Szeliga, ws̩, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta Krzeszowska. Wchodziła w skład dóbr ordynacji Zamoyskich.

Wólka Kusze, ws̩, pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. Spisy z r. 1827 nie podają tej wsi.

Wydarzenia z okresu Powstania Listopadowego ominęły te ziemie, ale były one widownią kilku epizodów powstańczych w powstaniu styczniowym. W maju 1863 roku w okolicach Krzeszowa przedzierał się oddział powstańczy płk. Borelowskiego, który 30 maja stoczył zwycięską potyczkę pod Chruśliną.

To właśnie w puszczy sformowane zostały z miejscowej ludności oddziały głównych bohaterów polskiego Stycznia: m. in. gen. Antoniego Jeziorańskiego, Krysińskiego, który z Kochan poszedł w kierunku na Polichnę oraz Czechowskiego maszerującego przez Tanew w kierunku na Tarnogród, Borelowskiego od Rzeszowa w kierunku na Krzeszów i Biłgoraj w Lubelskie. Zwłaszcza dzieje Huty Krzeszowskiej są ściśle związane z patriotycznymi zrywami narodowymi. W 1863 roku miały tutaj miejsce trzy większe potyczki oddziałów powstańczych, Z. Czachowskiego, gen. Jeziorańskiego i Krysińskiego. Śladem tego są groby powstańcze na cmentarzu parafialnym.

Tereny te były także dwukrotnie świadkami zaciekłych walk I wojny światowej. W sierpniu 1914 roku bój trwał prawie trzy tygodnie, w pocz. lipca 1915 roku prawie miesiąc, w czasie których Krzeszów został prawie doszczętnie spalony.

W czasie I wojny światowej w Harasiukach powstał kościół narodowy i wybudowano tu świątynię, która obecnie nie istnieje, a budynek zamieniono na dom kultury i kino.

Po okresie okupacji austriackiej i odzyskaniu niepodległości tereny te wraz z całym powiatem biłgorajskim znalazły się w granicach utworzonego w 1919 roku województwa lubelskiego. Według spisu miejscowości wykonanego w 1921 roku teren dzisiejszej gminy Harasiuki wykazany został w obrębie powiatu biłgorajskiego, w składzie ówczesnych gmin Huta Krzeszowska, Krzeszów i Sól.

I tak w gminie **Huta Krzeszowska** było 1188 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i 13 innych niezamieszkałych i mieszkało 6195 osób, w tym 2885 mężczyzn i 3310 kobiet, w tej liczbie było 5911 osób wyznania rzymsko-katolickiego, 237 wyznania prawosławnego i 47 wyznania mojżeszowego. Z tych 6119 osób podało narodowość polską, 63 rusińską i 13 żydowską. W gminie tej wymienione są:

1. **Borowina** (spisana łącznie z wsią Kusze)
2. **Brzozowiec**: folwark z 6 budynkami o przeznaczeniu mieszkalnym, w którym mieszkało 34 osób, w tym 16 mężczyzn i 18 kobiet, spośród nich 23 było wyznania rzymsko-katolickiego a 11 prawosławnego. Z tych 23 osoby podało narodowość polską a 11 rusińską.
3. **Derylaki**: wieś o 39 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym (w tym 3 budynki

niezamieszkałe), w których mieszkało 192 osoby, w tym 86 mężczyzn i 106 kobiet, spośród nich 184 było wyznania rzymsko-katolickiego a 8 mojżeszowego. Z tych 189 osób podało narodowość polską a 3 żydowską.

4. **Gózd:** wieś o 83 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 444 osoby, w tym 210 mężczyzn i 234 kobiety, spośród nich 441 było wyznania rzymsko-katolickiego a 3 mojżeszowego. Wszyscy podali narodowość polską.

5. **Harasiuki:** wieś o 135 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym (w tym 5 budynków niezamieszkałych), w których mieszkało 580 osób, w tym 270 mężczyzn i 310 kobiet, spośród nich 383 było wyznania rzymsko-katolickiego, 191 prawosławnego a 6 mojżeszowego. Z tych 528 osób podało narodowość polską a 52 rusińską.

6. **Hucisko:** folwark o 3 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 28 osób, w tym 11 mężczyzn i 17 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

7. **Hucisko:** wieś o 80 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym (w tym 5 budynków niezamieszkałych), w których mieszkało 379 osób, w tym 181 mężczyzn i 198 kobiet, wszyscy byli wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

8. **Huta Nowa:** leśniczówka o 2 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 22 osoby, w tym 12 mężczyzn i 10 kobiet, wszyscy byli wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

9. **Huta Nowa:** wieś o 89 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 410 osób, w tym 184 mężczyzn i 226 kobiet, spośród nich 409 było wyznania rzymsko-katolickiego a 1 mojżeszowego. Z tych 409 osób podało narodowość polską a 1 żydowską.

10. **Huta Plebańska:** wieś o 49 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 227 osób, w tym 99 mężczyzn i 128 kobiet, spośród nich 207 było wyznania rzymsko-katolickiego a 20 mojżeszowego, wszyscy narodowości polskiej.

11. **Huta Podgórna:** wieś o 79 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 416 osoby, w tym 193 mężczyzn i 223 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

12. **Huta Stara:** wieś o 86 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym i 1 niezamieszkałym, w których mieszkało 424 osoby, w tym 196 mężczyzn i 228 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

13. **Kiszki:** wieś - obecnie w gminie Janów Lubelski.

14. **Kusze:** wieś o 30 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 159 osób, w tym 72 mężczyzn i 87 kobiet, spośród nich 150 było wyznania rzymsko-katolickiego a 9 mojżeszowego. Z tych 150 osób podało narodowość polską a 9 żydowską.

15. **Maziarnia:** wieś o 58 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym i 4 niezamieszkałych, w których mieszkało 296 osób, w tym 135 mężczyzn i 161 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

(...)

19. **Pólsieraków:** wieś o 22 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 133 osoby, w tym 69 mężczyzn i 64 kobiety, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

20. **Ryczki:** wieś o 27 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 154 osoby, w tym 67 mężczyzn i 87 kobiet, spośród nich 119 osób było wyznania rzymsko-katolickiego a 35 prawosławnego. Wszyscy podali narodowość polską.

21. **Sieraków Nowy:** wieś o 18 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym (w tym 8 budynków niezamieszkałych), w których mieszkało 143 osoby, w tym 71 mężczyzn i 72 kobiety, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

22. **Sieraków nad Tanwią:** wieś o 36 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 208 osób, w tym 100 mężczyzn i 108 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

23. **Szeliga:** wieś o 36 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 170 osób, w tym 83 mężczyzn i 87 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

(...)

25. **Wólka:** wieś o 45 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym (w tym 3 budynki niezamieszkałe), w których mieszkało 231 osób, w tym 108 mężczyzn i 123 kobiety,

wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

26. **Żuk Nowy**: wieś o 12 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 62 osoby, w tym 28 mężczyzn i 34 kobiety, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

27. **Żuk Stary**: wieś o 32 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 184 osoby, w tym 73 mężczyzn i 111 kobiet, wszyscy wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

W gminie **Krzeszów** było 11445 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i mieszkało 6387 osób, w tym 3074 mężczyzn i 3313 kobiet, w tej liczbie było 4036 osób wyznania rzymsko-katolickiego, 1968 prawosławnego, 1 ewangelickiego, 2 greko-katolików i 380 mojżeszowego. Z tych 5079 osób podało narodowość polską, 1280 rusińską, 27 żydowską i 1 łotewską. W gminie tej wymieniono:

(...)

8. **Krzeszów Górny**: wieś o 113 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 627 osób, w tym 309 mężczyzn i 318 kobiet, spośród nich 552 było wyznania rzymsko-katolickiego, 72 prawosławnego a 3 mojżeszowego. Z tych 619 osób podało narodowość polską, 5 rusińską a 3 żydowską.

(...)

15. **Nowa Wieś**: wieś o 71 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 401 osób, w tym 190 mężczyzn i 211 kobiet, spośród nich 399 było wyznania rzymsko-katolickiego a 2 mojżeszowego, wszyscy narodowości polskiej.

W gminie **Sól** było 1609 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i mieszkało 8453 osób, w tym 4088 mężczyzn i 4365 kobiet, w tej liczbie było 7764 osób wyznania rzymsko-katolickiego, 498 wyznania prawosławnego, 1 ewangelickiego, 135 greko-katolików i 55 wyznania mojżeszowego. Z tych 7985 osób podało narodowość polską, 443 rusińską i 25 żydowską. W gminie tej wymienione są:

1. **Banachy**: leśniczówka o 1 budynku z przeznaczeniem mieszkalnym, w którym mieszkało 7 kobiet, wszystkie wyznania rzymsko-katolickiego i narodowości polskiej.

2. **Banachy**: wieś o 51 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 260 osób, w tym 120 mężczyzn i 140 kobiet, spośród nich 253 było

wyznania rzymsko-katolickiego, 4 prawosławnego a 3 mojżeszowego. Z tych 257 osób podało narodowość polską a 3 żydowską.

(...)

12. **Łazory**: wieś o 130 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 647 osób, w tym 295 mężczyzn i 352 kobiety, spośród nich 396 było wyznania rzymsko-katolickiego, 130 prawosławnego, 1 ewangelickiego a 120 mojżeszowego. Z tych 397 osób podało narodowość polską a 250 żydowską.

(...)

20. **Rogóżnia**: wieś o 40 budynkach z przeznaczeniem mieszkalnym, w których mieszkało 180 osób, w tym 84 mężczyzn i 96 kobiet, spośród nich 174 było wyznania rzymsko-katolickiego a 6 innego chrześcijańskiego. Z tych 174 osób podało narodowość polską a 6 rusińską.

W celu aktywizacji powiatu w jego części zachodniej, gmin Huta Krzeszowska, Krzeszów i Potok Górny zdecydowano o rozwoju koszykarstwa i plantacji wikliny. W Hucie Krzeszowskiej organizowane były specjalnie w tym celu kursy koszykarskie.

Hucisko - Cmentarz wojenny z I wojny światowej

Pewne ożywienie, spowodowane głównie planowaną rozbudową Centralnego Okręgu Przemysłowego i tzw. Zakładami Południowymi (Huta Stalowa Wola) przerwane zostało wybuchem II wojny światowej. Już 10 września 1939 roku w

rejonie Krzeszowa i Leżajska zgrupowała się 21 Dywizja Piechoty Górskiej dowodzona przez gen. Bryg. Józefa Kustronia, której oddziały sforsowały San pod Krzeszowem nocą 9 września. Wkrótce po sforsowaniu Sanu przez wojska niemieckie pod Jarosławiem 11 września oddziały 21 DPG opuściły Krzeszów i po wycofaniu się wojsk polskich, w dniu 14 września Krzeszów został zajęty przez oddziały VIII korpusu wojsk niemieckich.

II wojna światowa pochłonęła liczne ofiary. Już 15 września 1939 roku został zastrzelony przez Niemca proboszcz ks. Antoni Czamarski. Po wkroczeniu 17 września w granice Polski Armii Czerwonej, Niemcy opuścili miasto przekazując je chwilowo oddziałom radzieckim. Po ostatecznym ukształtowaniu się granicy niemiecko – radzieckiej i powstaniu Generalnego Gubernatorstwa Krzeszów znalazł się pod okupacją niemiecką w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa.

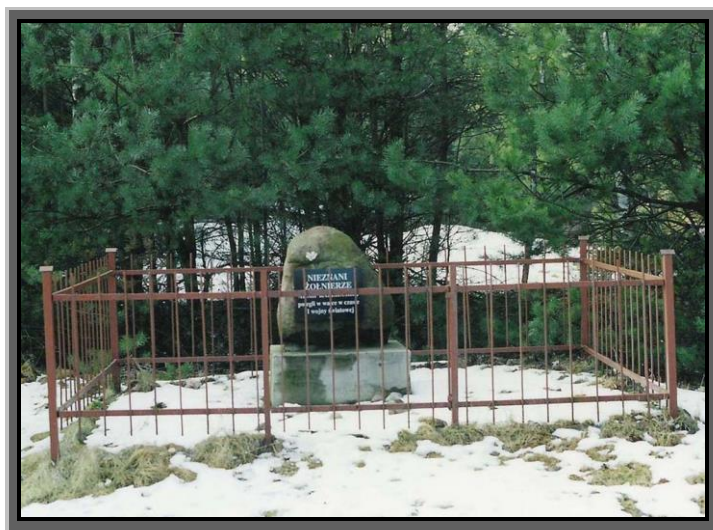

Szeliga – Mogiła partyzantów polskich i radzieckich z 1944 r.,

W okresie II wojny światowej wieś była rejonem działań licznych oddziałów partyzanckich. Już w pocz. 1940 roku na terenie organizuje się ruch oporu. Jego twórcami byli chor. Konrad Wasilewski, chor. Józef Steglański, por. Józef Wójcik – późniejszy zastępca komendanta obwodu biłgorajskiego Armii Krajowej. Komendantami rejonu obejmującego Krzeszów, Hutę Krzeszowską i Potok byli kolejno, po grudnia 1942 roku ppor. rez. Józef Wójcik ps. Mały, po nim Józef Igras ps.

Jurand. Komendantem placówki Armii Krajowej został chor. Konrad Wasilewski ps. Grot. W okolicach Krzeszowa działał też oddział NOW AK dowodzony przez por. Franciszka Przysiężniaka ps. Ojciec Jan, który uczestniczył w czerwcowych walkach w Lasach Janowskich. W latach II wojny św. okoliczne wsie były także rejonem działań partyzantki Gwardii Ludowej. W okresie od marca do czerwca 1943 roku oddział A. Palenia „Jastrzębia” dwukrotnie rozbił posterunek policji, zdobywając broń, trzykrotnie – urząd gminny, pałac dokumentację oraz dwukrotnie mleczarnię. Wiosną 1944 roku stacjonowały tu oddziały partyzantki radzieckiej.

W czasie akcji przeciw partyzanckich (Sturmwind I i II) w czerwcu 1944 roku gestapo zorganizowało w Harasiukach swoją placówkę. Więzi do niewoli partyzanci oraz ludność cywilna ujęta przy przeczesywaniu lasów była kierowana na przesłuchania i torturowana. Część ofiar rozstrzeliwano, część wysłano do obozu w Biłgoraju. W okresie od 11 do 25 czerwca 1944 roku gestapowcy zamordowali ok. 100 osób, w tym ok. 40 partyzantów polskich i radzieckich. Represje okupanta dotknęły głównie ludzi narodowości żydowskiej. Jednym z większych przejawów eksterminacji Żydów był masowy mord dokonany w listopadzie 1942 roku na 1500 mieszkańców narodowości żydowskiej z okolicznych wsi w lesie Chojniak koło Krzeszowa. Okres okupacji niemieckiej przerwany został w wyniku letniej ofensywy wojsk radzieckich. Krzeszów wyzwolony został 24 lipca 1944 roku przez wojska I Frontu Ukraińskiego dowodzonego przez gen. Iwana Koniewa.

Ryczki –Mogila żołnierzy Armii Radzieckiej z 1944 r.,

Po zakończeniu II wojny światowej obszar obecnej gminy Harasiuki wszedł w skład województwa lubelskiego i powiatu biłgorajskiego. W 1973 roku przeniesiono siedzibę władz gminnych z Huty Krzeszowskiej do Harasiuki. W 1975 roku gmina Harasiuki weszła w skład nowopowstałego województwa tarnobrzeskiego. Od 1999 roku znajduje się w powiecie niżańskim województwa podkarpackiego.

Na terenie gminy funkcjonują obecnie trzy ośrodki parafialne: Huta Krzeszowska, Hucisko i Harasiuki.

Najstarsza parafia p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej powstała około 1799 roku w wyniku wydzielenia w parafii Krzeszów.

Obecny drewniany kościół parafialny wzniesiony został jako filialny parafii Krzeszów w 1776 roku z fundacji Teresy z Michowskich Zamoyskiej, wojewodziny lubelskiej. Restaurowany i powiększony w 1882 roku (przedłużony). Z tego też okresu czasu także polichromia świątyni.

Obok kościoła stoi pochodząca z 2 połowy XVIII wieku drewniana dzwonnica, konstrukcji zrębowo – słupowej, oszalowana. Zespół kościoła parafialnego otoczony ogrodzeniem z kapliczkami stanowi niezwykle cenny obiekt zabytkowy gminy.

W odległości około 600 metrów na południe od kościoła parafialnego, przy skrzyżowaniu dróg Zarzecze – Biłgoraj i Janów Lubelski – Krzeszów usytuowany jest cmentarz parafialny. Pierwszego pochówku dokonano tu w 1 poł. XIX wieku (wcześniej zmarłych chowano na cmentarzu przykościelnym).

Samodzielne parafie: p.w. Miłosierdzia Bożego w Harasiukach i p.w. Matki Boskiej Królowej Polski w Hucisku powstały na mocy dekretu biskupa lubelskiego Bolesława Pylaka w 1981 roku poprzez wydzielenie z macierzystych parafii: Krzeszów i Huta Krzeszowska. Nowo powstałe parafie włączone zostały do dekanatu biłgorajskiego. Ponadto wieś Krzeszów Górny należy do Parafii Krzeszów, zaś wsie Banachy i Łazory do Parafii Sól.

W związku z mieszanym osadnictwem tych ziem wraz z kolonizacją obszaru, a następnie w wyniku przynależności do zaboru rosyjskiego powstały tu również parafie obrządku wschodniego. Na obszarze dawnego Starostwa Krzeszowskiego istniały dwie cerkwie: greko-katolicka grekokatolicka prawosławna w Krzeszowie.

Cerkiew prawosławna (później greko-katolicka) greckokatolicka Krzeszowie powstała prawdopodobnie w 1589 roku. Parafię uposażył w 1629 roku drugi ordynat Tomasz Zamoyski. Uposażenie to potwierdził trzeci ordynat Jan Sobiepan Zamoyski dekretem z 18 lutego 1643 roku. Po przyjęciu obrządku greko-katolickiego przez biskupa przemyskiego Innocentego Winnickiego, co nastąpiło w roku 1692 parafia prawosławna w Krzeszowie została parafią greko-katolicką. Była nią do maja 1895 roku, kiedy to na powrót wprowadzono prawosławie. Ostatnią drewnianą cerkiew greko - katolicką , która przetrwała do okresu międzywojennego wzniesiono w 1790 roku. Bryła cerkwi w swym kształcie zbliżona była do kościoła parafialnego w Krzeszowie.

Nowa, murowana cerkiew prawosławna w Krzeszowie wzniesiona została w latach 1910 – 1911. W czasie działań wojennych I wojny światowej (w 1915 r.) uległa zniszczeniu. Rozebrana została w okresie międzywojennym i w latach II wojny światowej, z wykorzystaniem materiału na budowę dróg.

Obecnie nie ma widocznych śladów po funkcjonujących w Krzeszowie obu cerkwiach i cmentarzach przycerkiewnych.

Na obszarze gminy funkcjonuje następujące zabytkowe cmentarze:

Cmentarz rzymsko -katolicki w Hucie Krzeszowskiej założony został w 1 poł. XIX wieku. Położony jest na terenie płaskim, około 600 m na południe od kościoła parafialnego. Od strony północnej ograniczony drogą do Gozdu, od wschodu drogą do Harasiuki, od zachodu i południa polami. Część środkowa zlokalizowana na znacznym wyniesieniu opadającym stromo w kierunku północno – wschodnim, łagodnie zaś w kierunku południowo – zachodnim. Założony na planie nieregularnym, bez podziału na kwatery. Układ nagrobków mogił czytelny. Nagrobki współczesne i z okresu międzywojennego w dobrym stanie. Nagrobki z 2 poł. XIX w. i pocz. XX w. – uszkodzone. Widoczna postępująca dewastacja nagrobków starych, pozostawionych bieżącej pielęgnacji. W obrębie cmentarza znajduje się mogiła Powstańców Styczniowych z 1863 roku .

Huta Krzeszowska – Cmentarz parafialny z 1 poł. XIX w.

- **Cmentarz przykościelny w Hucie Krzeszowskiej** położony jest w południowej części wsi, obszarze otoczeniu kościoła parafialnego. Po północno-zachodniej stronie rozwidlenia dróg lokalnych do Huty Podgórznej i Huty Nowej. Założony na planie zbliżonym do elipsy. Otoczony ogrodzeniem obszarze kamiennych słupkach i żelaznych przęsłach, obszarze umieszczonymi obszarze nim 5 kapliczkami. Na terenie cmentarza przykościelnego znajduje się grób ks. Antoniego Czamarskiego, proboszcza parafii Huta Krzeszowska, zamordowanego przez Niemców w dniu 15 września 1939 roku.

Na obszarze gminy znajdują się także liczne cmentarze i mogiły wojenne:

- **Banachy** – cmentarz wojenny żołnierzy Września 1939 r.
- **Banachy** – cmentarz wojenny z II wojny światowej,
- **Banachy** – mogiła Powstańców Styczniowych z 1863 r.,
- **Harasiuki** – cmentarz wojenny z I i II wojny światowej,
- **Harasiuki** – mogiła zbiorowa ludności cywilnej z II wojny światowej,
- **Hucisko** – cmentarz wojenny z I wojny światowej,
- **Huta Krzeszowska** – cmentarz wojenny z II wojny światowej,
- **Pęk** – cmentarz wojenny z I wojny światowej,
- **Ryczki** – mogiła żołnierzy Armii Radzieckiej z 1944 r.,

- **Szeliga** – mogiła zbiorowa partyzantów polskich i radzieckich z 1944 r.,
- **Wólka Kuszyńska** – cmentarz wojenny z I i II wojny światowej.

Banachy – Cmentarz wojenny żołnierzy września 1939 roku położony jest na skraju lasu, przy skrzyżowaniu dróg Krzeszów – Biłgoraj – Huta Krzeszowska, około 1,5 km na wschód od wsi Rogóznia i 800 m na północ od Banachów. Założony na planie trapezu, pierwotnie z mogiłami w układzie rzędownym. W centrum pomnik kamienny w kształcie stylizowanego orła, na skrzydłach, którego nazwiska pochowanych żołnierzy. Na cmentarzu spoczywają żołnierze grup operacyjnych

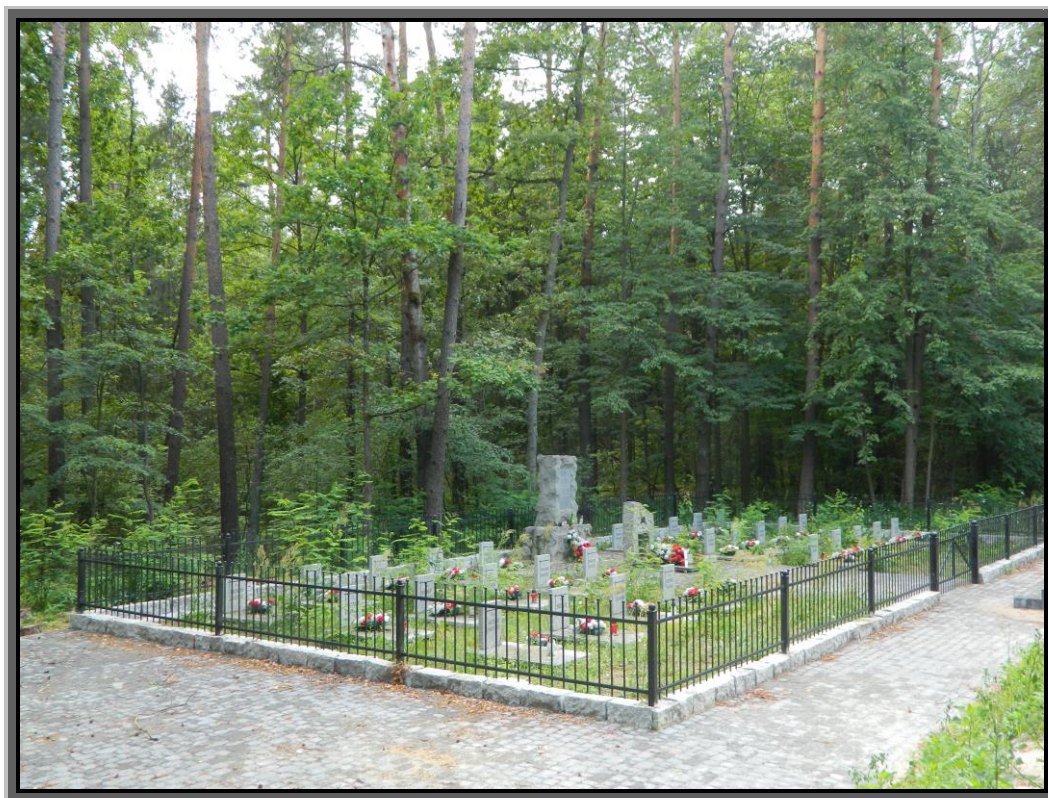

Banachy – Cmentarz żołnierzy Września 1939 r.

„Boruta” i „Jagnin” polegli w walkach w okolicach Banachów w dniach 14 i 16 września 1939 roku.

Banachy – Cmentarz wojenny z II wojny światowej położony w lesie. Przy drodze Banachy – Huta Krzeszowska. Założony na planie prostokąta, otoczony metalowym płotkiem. Mogiły usytuowane regularnie w trzech rzędach po 10 mogił,

w obramieniach betonowych, z betonowymi krzyżami i metalowymi tabliczkami z napisami: NIEZNANY/ ŻOŁNIERZ/ POLEGŁ/ NA POLU CHWAŁY/. W centrum kamienny pomnik z tablicą informującą, że na cmentarzu pochowani są żołnierze polegli we wrześniu 1939 roku.

Banachy – Cmentarz wojenny z II wojny światowej

Banachy – Mogiła Powstańców Styczniowych z 1863 roku usytuowana jest poza wsią, na skraju lasu, przy drodze Harasiuki – Biłgoraj. Otoczony metalowym płotkiem, z prostym, kamiennym obeliskiem w centrum. Według tradycji pochowano tu powstańców poległych w bitwie pod Banachami 21 marca 1863 roku.

W bitwie uczestniczył oddział powstańczy pod dowództwem płk Leona Czchowskiego, liczący 800 żołnierzy piechoty i 50 jazdy, który walczył z 7 kompaniami piechoty, 1 szwadronem ułanów i 100 Kozakami wojsk rosyjskich. W bitwie poległo 17 powstańców, których część pochowano na miejscu.

Banachy –Mogiła Powstańców Styczniowych

Harasiuki – Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej położony jest na skraju lasu, przy lokalnej drodze Lipiny – Huta Krzeszowska, około 100 m od skrzyżowania z drogą główną Krzeszów – Biłgoraj. Założony na planie prostokąta, ogrodzony metalowym płotkiem. Pojedyncze mogiły usytuowane w trzech rzędach w ramach betonowych, z betonowymi krzyżami, z tabliczkami. Na wprost wejścia niewielki pomnik z tablicą. Pochowani są tu żołnierze polegli w okolicach Harasiuki w 1915 r. i we wrześniu 1939 r. .

Harasiuki – Mogiła zbiorowa ludności cywilnej z II wojny światowej położona w polu, na krawędzi terasy zalewowej Tanwi, przy drodze Harasiuki – Gózd Lipiński. Otoczona metalowym płotkiem, z kamiennym postumentem zwieńczonym metalowym krzyżem w centrum. Na postumencie tabliczka z napisem: OBELISK POMORDOWANYCH/ OB.POLSKICH PRZEZ NIEMCÓW/W 1944 R./. Pochowanych tu jest około 40 mężczyzn z okolicznych wsi rozstrzelanych 12 czerwca

1944 roku przez żołnierzy Ostlegionu.

*Harasiuki – Mogiła zbiorowa ludności cywilnej
z II wojny światowej*

Hucisko – Cmentarz wojenny z I wojny światowej położony w polu, na południe od zabudowań wsi, w pobliżu drogi Biłgoraj – Krzeszów. Założony na planie prostokąta, pierwotnie otoczony niskim walem ziemnym, obecnie płotem drewnianym. Mogiły usytuowane z rzędach, w betonowych obramieniach, z betonowymi krzyżami, w układzie szeregowym. Pochowanych jest bliżej nieokreślona liczba żołnierzy prawdopodobnie rosyjskich poległych w walkach na linii Sanu na przełomie 1914 i 1915 roku.

Huta Krzeszowska – Cmentarz wojenny z II wojny światowej położony na skraju lasu, przy skrzyżowaniu dróg z Kuty Krzeszowskiej do Banachów i Huty Nowej, około 50 m na północ od cmentarza parafialnego. Założony na planie wycinka koła, otoczony niskim murkiem z promieniście usytuowanymi mogiłami i

*Huta Krzeszowska – Cmentarz wojenny
z II wojny światowej*

kamiennym pomnikiem w centrum. Zarysy mogił zatarte. Na cmentarzu pochowani żołnierze polscy polegli we wrześniu 1939 r. i w 1944 roku.

Pęk – Cmentarz wojenny z I wojny światowej położony w lesie, około 150 m od skrzyżowania lokalnych dróg Maziarnia – Deputaty – Bukowa. Założony na planie prostokąta. Ogrodzony metalowym płotkiem z wejściem od strony północnej. Pochowani są tu żołnierze austriaccy polegli w czasie walk lub zmarli w szpitalu polowym w Pęku w sierpniu 1915 roku.

Pęk – Cmentarz wojenny z I wojny światowej

Ryczki - Mogiła żołnierzy Armii Radzieckiej z 1944 roku położona w pobliżu wsi Ryczki, na terenie piaszczystym, wśród krzewów usypany kopiec na którym ustawiony kamienny obelisk z tablicą informacyjną. Mogiła otoczona metalowym płotkiem. W mogile pochowano dwóch żołnierzy Armii Radzieckiej poległych w czasie walk o most na Sanie w 1944 roku.

Szeliga - Mogiła zbiorowa partyzantów polskich i radzieckich położna jest w lesie, w pobliżu Szeligi, gdzie 15 czerwca 1944 roku część zgrupowania oddziałów AL. I partyzantki radzieckiej po bitwie na Porytowym Wzgórzu musiała podjąć bój z atakującymi hitlerowcami. Zginęło ponad 20 partyzantów. Założona na planie prostokąta, otoczona metalowym płotkiem z umieszczonym w centrum obeliskiem z tablicą informacyjną o treści: PARTYZANCI/ POLEGLI W WALCE/Z OKUPANTEM PODCZAS/ II WOJNY ŚWIATOWEJ/CZEŚĆ ICH PAMIĘCI/.

Wólka Kuszyńska - Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej położony na skraju wsi, przy drodze z Krzeszowa do Biłgoraja. Założony na planie kwadratu, pierwotnie prawdopodobnie większy. Ogrodzony metalowym płotkiem. Na cmentarzu znajduje się dziesięć symetrycznie rozmieszczonych pojedynczych mogił

*Wólka Kuszyńska – Cmentarz wojenny
z I i II wojny światowej*

Pośrodku postument z tablicą memoratywną. Według tablicy na cmentarzu pochowani są żołnierze polegli w 1917 i 1944 r.

Układy planistyczne wsi założonych na prawie polskim na obszarze gminy Harasiuki nie występują. Wszystkie wsie powstały „na surowym korzeniu” i były lokowane na prawie niemieckim. Nowe prawo zmieniało zasadniczo zewnętrzny wygląd wcześniejszych wiosek. Wprowadzało gospodarkę uporządkowaną, trójpółową wraz z nowym podziałem gruntów pod zabudowę i uprawę rolną. W miejsce dotychczasowej chaotycznej zabudowy i pojedynczo uprawianych polan leśnych wytyczono główną ulicę, a przylegającą do niej ziemię dzielono na sadyby i ogrody. W ten sposób wieś otrzymała wygląd taki, jaki w głównych zarysach zachował się do dzisiaj. Pomimo zniszczeń spowodowanych przez obie wojny światowe miejscowości gminy Harasiuki zachowały historyczny układ przestrzenny.

Na omawianym obszarze powszechny był odrębny typ chałup, który z racji swego zasięgu można nazwać typem „chałupy biłgorajskiej”. Chałupy te nie są znane w innych regionach dawnej Lubelszczyzny ani też w innych częściach kraju stanowią, więc odrębny region architektoniczny.

Nowa Wieś – Chałupa nr 30 z XIX w.

Nowa Wieś – Chałupa nr 2 z XIX w.

Chałupy biłgorajskie budowane były z grubych półbali (opołów), często z bali okrągłych (okrąglaków) zwęglowanych w narożach na obłap z wydatnymi ostatkami. Przykryte są wysokimi dachami czterospadowymi, przy czym często zdarza się, że dach jest przeszło dwa razy wyższy od widocznej części zrębu. Taki wysoki dach zwany jest „sztorcowym”. Dachy pokryte strzechami z reguły w ten sposób, że

dolna część przy okapie o wys. do 1 m, niekiedy do 1/3 połaci dachu pobita jest deskami. Ten rodzaj dachu nazywa się „szar” lub nazywany był „dachem podkasany”. Strzechy są często schodkowane i stąd odznaczają się szczególnie malowniczym wyglądem. W okolicach leśnych występowały też chałupy z dachami pokrytymi deskami (dachy dranicowe), przypominające chaty góralskie.

Cechą charakterystyczną chałup biłgorajskich jest występowanie ich dawniej we wszystkich wsiach omawianego obszaru bez przemieszania w przeszłości z innymi typami, a zatem bez wpływów regionów sąsiednich i bez oddziaływania wzorów małomiasteczkowych. Tego typu chałupy zachowały się do dnia dzisiejszego we wsiach: Nowa Wieś, Huta Stara.

Specyficzny był także sposób zagospodarowywania całego obejścia. Zagroda wiejska stawiana na tym obszarze występowała w dwóch typach. Pierwszy – to wolna zabudowa, gdzie dom mieszkalny, chlew, stodoła i szopa stały oddzielnie. Odmianą tego typu była zabudowa w formie zamkniętego czworoboku, a wolne miejsca, gdzie nie ma budynków zamykało wysokie ogrodzenie z belek. Zagrody te należą do starego budownictwa. Drugi typ – to stawianie wszystkich budynków pod jednym dachem z wyjątkiem stodoły, znajdującej się w pewnym oddaleniu od pozostałych zabudowań.

Charakteryzując zabytkowe obiekty trudno nie wspomnieć o następujących zabytkach nieruchomości:

1. Zabytkowy zespół kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego

w Hucie Krzeszowskiej zlokalizowany jest na terenie płaskim, wśród skupionej zabudowy wiejskiej, po północno – zachodniej stronie rozwidlenia dróg lokalnych do Huty Podgórnej i Huty Nowej. W odległości około 200 m na zachód biegnie droga lokalna do Harasiuk i Krzeszowa, której przedłużenie stanowi droga w kierunku północnym do Momot Górnych i Janowa Lubelskiego.

a/ kościół parafialny, wzniesiony został w 1766 roku z fundacji Teresy z Michowskich Zamoyskiej, wojewodziny lubelskiej, wdowy po VII ordynacie Tomaszu Antonim Zamoyskim (zm. 1751 r.), początkowo jako filialny parafii Krzeszów. Odrestaurowany, z wydłużeniem babińca w kierunku zachodnim w

1882 roku. W tym też czasie w miejsce kamiennej posadzki położono podłogę drewnianą, a ściany pokryto polichromią. Uszkodzony w 1915 roku. Odnowiony w latach 1921 – 1922 z inicjatywy i staraniem ówczesnego proboszcza ks. Antoniego Czamarskiego, kosztem parafian. W 1949 roku zdjęto z dachu kościoła gont zastępując go blachą cynkową.

Huta Krzeszowska – Kościół parafialny z XVIII w.

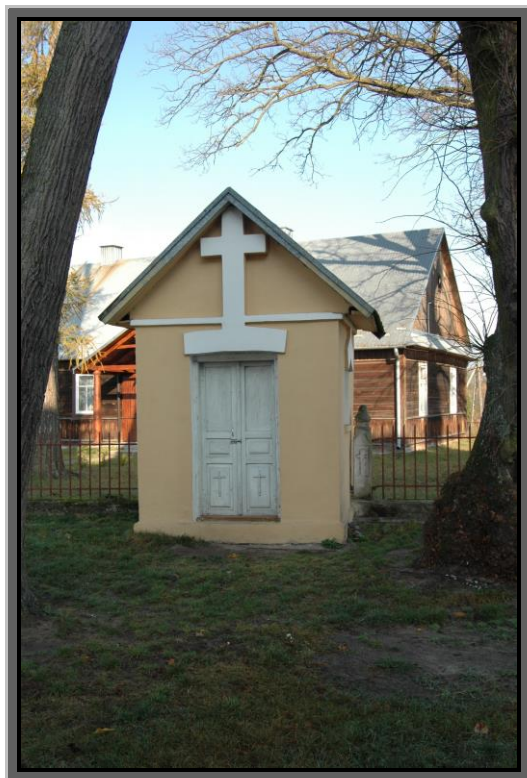
Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany, na kamiennym podmurowaniu z gontowym fartuchem. Nawa prostokątna, czteroprzęsłowa, z prezbiterium jednoprzęsłowym zamkniętym trójbocznie, przy którym od pn. i pd. Zakrystia i skarbczyk. Przy nawie od zach. obszerny babiniec z kruchtą zapewne 1882, druga kruchta od pd. Wewnątrz pozorne sklepienia kolebkowe wsparte na trzech parach słupów, między którymi arkadowe otwory. Belka tęczowa profilowana z krucyfiksem barokowym w. XVIII. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach, o parapecie ukośnie wysuniętym po bokach. Zachowana pierwotnie więźba dachowa. Dachy dwuspadowe o trzech kalenicach z wieżyczką na sygnaturkę nad nawą, niegdyś pobite gontem, obecnie kryte blachą; nad zakrystią i skarbczykiem pulpitowe, nieco podwyższone. – Ołtarze rokokowe 4 ćw. W. XVIII. Główny z rzeźbami Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana

Ewangelisty oraz z obrazami Chrystusa Ukrzyżowanego, Przemienienia Pańskiego na zasuwie, św. Weroniki w zwieńczeniu, przemalowanymi; tabernakulum o lustrzanej nastawie. Dwa boczne przy tęczu: lewy z obrazami Matki Boskiej z Dzieciątkiem na blasze z XVIII wieku, w rokokowej sukience, św. Wawrzyńca na zasuwie z XIX wieku, św. Teresy Karmelitanki w zwieńczeniu z XVIII wieku; prawy z obrazami z XVIII wieku: św. Mikołaja, św. Antoniego na zasuwie i nierozpoznanego zakonnika w zwieńczeniu. Ambona, chrzcielnica i organy rokokowe z 4 ćw. XVIII wieku. Krzyż procesyjny barokowy z XVIII wieku. Trzy feretrony rokokowe z obrazami z XVIII/XIX w.: 1. Trójcy Św. i Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej; 2. Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Dobrego Pasterza; 3. z płaskorzeźbami Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Walentego. Portret Teresy z Michowskich 1 Lubomirskiej, 2 Zamoyskiej (zm. 1775) wojewodziny lubelskiej fundatorki kościoła. Rzeźby: Chrystus Zmartwychwstały barokowy z XVIII wieku; św. Jan Nepomucen rokokowy z XVIII wieku. Monstrancja rokokowa z 2. poł. XVIII wieku, uzupełniona nowszymi figurkami. Trzy kielichy i puszka, gładkie barokowe z 1766 r.; kielich o czaszy gładkiej i stopie z ornamentem rokokowym z 2. poł. XVIII wieku. Krzyże ołtarzowe: jeden cynowy, dwa drewniane z XVIII/XIX wiek. Relikwiarz w formie monstrancji z pocz. XIX wieku. Kilka lichtarzy cynowych barokowych z XVIII-XIX wieku. Kociołek miedziany na wodę z XVIII wieku. Osiem ornatów i kapa z tkanin pocz. z XIX wieku.

b/ dzwonnica, pierwotna drewniana wybudowana zapewne równocześnie z kościołem tj. w 1766 roku. W 1855 roku określona jako kompletnie zniszczona. Odremontowana około 1856 – 1857 roku. Obecna wybudowana po 1876 roku, zapewne w czasie rozbudowy kościoła. Kryta była pierwotnie gontem. W 1927 roku pokryta została blachą.

Drewniana, konstrukcji zrębowo-słupowej, oszalowana. Kwadratowa. Dwukondygnacyjowa, pomiędzy kondygnacjami daszek okapowy, u dołu fartuch, gontowe. Dach namiotowy, pobity gontem. – Wewnątrz w dolnej kondygnacji zachowane fragmenty polichromii m. i. Matka Boska z Dzieciątkiem, Chrystus jako Sędzia, o tradycji barokowej zapewne z 1 poł. XIX wieku. Antepedium

będące zarazem epitafium Teresy z Głębockich Lipskiej (zm. 1835), zniszczone i przemalowane z postaciami św. Teresy, św. Kajetana, anioła, żebraka i Okiem Opatrzności. Rzeźba św. Nepomucena z XIX wieku, ludowa.

*Huta Krzeszowska – Kapliczka
w ogrodzeniu kościoła paraf.*

*Huta Krzeszowska - Dzwonnica
przy kościele parafialnym*

c/ kapliczki w ogrodzeniu cmentarza kościelnego wybudowane około 1925 roku w czasie grodzienia cmentarza kościelnego, remontowane po II wojnie światowej.

Murowane z cegły pełnej, obustronnie tynkowane. Sklepienia pozorne, odcinkowe, wykonane z desek podbijanych do krążyn. Więźba krokwiowo – płatwiowa. Dachy dwuspadowe, kryte blachą. Drzwi dwuskrzydłowe, płycinowe. Wewnątrz mensy ołtarzowe murowane, tynkowane. Wzniesione na rzucie kwadratu, jednoprzestrzenne, parterowe. W elewacji frontowej, nad drzwiami, w szczycie wyrobiony w cegle, otynkowany duży krzyż osadzony w odcinkowym nadprożu.

II. Zagroda kowalska w Krzeszowie Górnym – mini skansen

1. Chałupa z Ryczek, wzniesiona została około 1930 roku przez rodzinę Kasperków. Do 1998 roku była w posiadaniu Jana Kasperka.

Jest to obiekt drewniany, konstrukcji zrębowej, zwęglowany na „jaskółczy ogon”. Posadowiona na podmurówce z cegły ceramicznej. Nakryta dachem dwuspadowym o konstrukcji krokwiowo – jętkowej, krytej gontem. Okna drewniane, skrzynkowe, trójpółowe. Drzwi drewniane, jednoskrzydłowe, płycinowe. Strop drewniany, belkowy, bez polepy. Podłogi drewniane, białe.

Założona na rzucie prostokąta, jednotraktowa, Bryła zwarta, niepodpiwniczona. Urządzenia grzewcze ceglane, tynkowane, bielone, trzony z kapą. Piec chlebowy z zapiekiem

Krzeszów Górny – Mini skansen „Zagroda kowalska”

2. Kuźnia z Krzeszowa Górnego, wzniesiona w 1947 roku przez Mikołaja Łój.

Jest to obiekt drewniany, konstrukcji zrębowej. Zrąb z bali sosnowych zwęglowanych na „jaskółczy ogon”. Podwaliny sosnowe położone na peckach kamiennych, wydłużonych od zachodu. Oczepy wydłużone wsparte na słupach,

tworząc podcień. W ścianach północnej i południowej słupy łątkowe pełniące rolę ościeży okiennych. Brak stropu. Więźba dachowa drewniana krokwiowo-jętkowa. Gach kryty gontem. Okna skrzynkowe, dwu i trójskrzydłowe, sześć- i dziewięciopolowe. Drzwi spągowe, dwuskrzydłowe, na żelaznych zawiasach pasowych.

Założona na planie prostokąta, jednoprzestrzenna. Bryła parterowa, zwarta, z podcieniem od frontu, nakryta dachem dwuspadowym.

Elewacja frontowa (zachodnia), z podcieniem, jednoosiowa, z szerokimi dwuskrzydłowymi drzwiami, na osi. Szczyt pionowo szalowany deskami. Elewacje boczne (północna i południowa) jednoosiowe, z oknami umieszczonymi w 2/3 odległości w kierunku wschodnim. Elewacja wschodnia (tylna) bez podziałów, szczyt pionowo oszalowany deskami. Pomiędzy podwaliną a trzecią belką zrębu, na osi widoczna tylna ceglana ściana pieca kowalskiego.

Wnętrze z polepą, odkrytą więźbą dachową i piecem kowalskim prz ścianie wschodniej. Dostępne od zachodu, doświetlone dwoma oknami w elewacjach bocznych.

3. Stodoła z Maziarni, wzniesiona została w końcu XIX wieku. W 1931 roku zakupiona przez rodzinę Bigosów i przeniesiona do wsi Krzeszów Górny. W 2002 roku zakupiona od Adama Bigosa.

Stodoła posadowiona na kamiennych peckach. Podwaliny z drewna dębowego. Bale ścian z drewna sosnowego, obrobione do kantu i z półokrągłaków, zwęgłowane w narożach na „jaskółczy ogon” z ostatkami. Zapolnice z bali połączonych ze ścianami wschodnią i zachodnią na „jaskółczy ogon”. W ścianach wschodniej i zachodniej słupy łątkowe pełniące rolę ościeży drzwiowych. Więźba dachowa krokwiowa. Krokwie bez jętki, oparte na płatwi licującej ze zrębem. Dach dwuspadowy pokryty gontem. Nad wjazdem okap wsparty na przysuwnicach. Wierzeje sosnowe, dwuskrzydłowe, zawieszane na żelaznych zawiasach. Zapola bez podłóg.

Założona na planie prostokąta, jednoboiskowa, dwuzapolowa. Bryła jednokondygnacyjna, z dachem dwuspadowym. Bryła zwarta, prostopadłościenna.

Elewacje z ostatkami. Elewacja wschodnia i zachodnia jednoosiowa. Wewnątrz znajdują się następujące pomieszczenia: sásiek, boisko i zapole na zboże na drewnianych tyczkach tzw. poddynie.

Kapliczki, krzyże przydrożne i figury świętych wrosły w nasz krajobraz i są nieodłącznym jego elementem. Można je spotkać przy drogach, na rozstajach, na leśnych duktach, wśród pól, na rynkach miasteczek czy w przydomowych ogródkach.

Tradycja ich wznoszenia sięga początków chrześcijaństwa, kiedy w miejsce pogańskich świątyń, kamienia i innych symboli stawiano krzyż, jako znak zwycięstwa wiary chrześcijańskiej. Spotykane na obszarze gminy kapliczki i figury przydrożne oraz krzyże wzniesione przez wiejskich cieśli, wykute przez ludowych lub na pół ludowych kamieniarzy, są najczęściej bardzo skromne, grubo i nieudolnie wykonane. Wyraża ich rodzimość oraz dodatkowo funkcje w krajobrazie budzą żywe zainteresowanie tymi zabytkami i podkreślają ich znaczenie dla kultury regionu.

Teren gminy Harasiuki charakteryzuje do dziś bardzo duża liczba istniejących od dawna przydrożnych krzyży i kapliczek. Stawiano je w miejscach uznanych przez miejscową ludność za szczególnie ważne – przy granicy wsi, na rozstajach dróg itp.

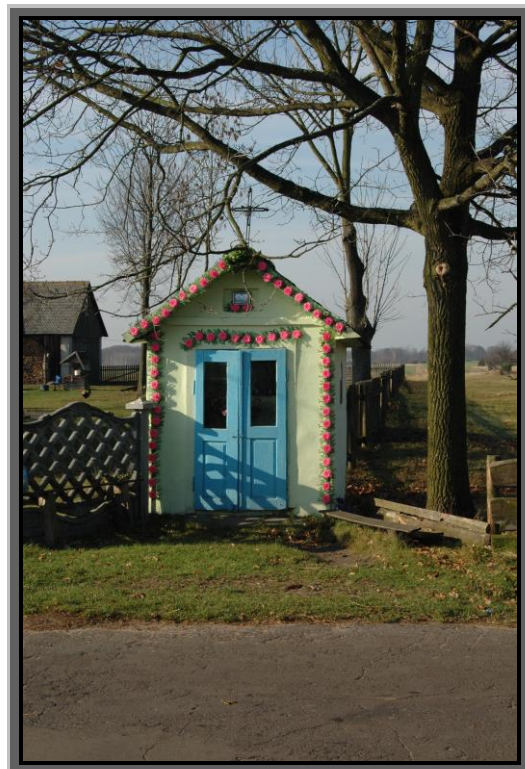
Były sposobem prześlągania za winy, uproszenia łask, obroną przez różnymi klęskami żywiołowymi czy epidemiami a czasem miały również upamiętnić jakieś ważne wydarzenie dla mieszkańców jak np. możliwość powrotu do katolicyzmu w 1905 roku. Były też, w latach zaborów stawiane dla potwierdzenia katolickiego (rozumianego jako polskiego) charakteru tych ziem. Przyczyną stawiania kapliczek była też mała liczba kościołów, a tym samym zbyt duże odległości, aby codziennie udawać się na nabożeństwo np. tzw. majówki.

Zdecydowana większość kapliczek wykonana jest z drewna. Na tym terenie przeważają tzw. kapliczki kładowe i domowe. Najczęściej umieszczano w nich postać Chrystusa Frasobliwego, ponadto rzeźbę św. Jana Nepomucena (patron chroniący od powodzi i od niebezpieczeństw w podróży), św. Tekli (orędowniczka

w czasach zarazy i pożarów), św. Józefa (patron dobrej śmierci). Na tym terenie świątki wykonywało wielu rzeźbiarzy. Zachowało się kilka nazwisk świątkarzy pracujących na przełomie XIX i XX wieku. Byli to: Paweł Bień, Jacek Małek, Błażej Grabek, Mikołaj Gomiela, Sebastian Pawłos i Franciszek Ciosmak.

*Huta Krzeszowska – Kapliczka
przy ul. Janowskiej*

Maziarnia - Kapliczka

Tego typu kapliczki zachowały się m.in. w Hucisku, Harasiukach, Hucie Krzeszowskiej czy Maziarni.

W okolicach Biłgoraja i Janowa Lubelskiego stawiano też specyficzny rodzaj krzyży. Charakteryzowały się specjalnym zabudowaniem od góry, tzn. były obudowane deskami z tyłu o od ramion bocznych, które tworzyły rodzaj daszka, miały też niezwykle bogatą dekorację snycerską. Na szczycie, jako zakończenie umieszczano małe, żelazne krzyże, wykonane przez miejscowych kowali lub umieszczano tam wyciętego z blachy koguta. Obecnie ich przykłady spotykamy w Banachach.

Osobliwością tego terenu są występujące tu drewniane kapliczki kładowe, wydrążone z jednego pnia z umieszczoną w środku rzeźbą przedstawiającą

Chrystusa Frasobliwego. Do dzisiaj zachowały się tego typu kapliczki w Hucie Nowej i Łazorach.

3. 2. Zabytki ruchome.

a/ wpisane do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest (podobnie jak rejestr zabytków nieruchomych) przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzji o wpisie zabytku ruchomego do rejestru zabytków w przypadku uzasadnionej obawy nielegalnego zniszczenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzealnego lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wedle stanu obecnego na terenie gminy Harasiuki znajduje się 47 zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, na mocy dwóch decyzji w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków. Są to następujące decyzje:

* **Decyzja B - 142- 186 z 2 lipca 1982 r.**

Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Hucie Krzeszowskiej(według załączonego do decyzji spisu, stanowiącego integralną część decyzji, obejmującego 44 obiekty znajdujące się w kościele).

* **Decyzja B - 696 z 1 lipca 1982 r.**

Figura św. Jana Nepomucena z kapliczki w Harasiukach

* **Decyzja B - 698 z 1 lipca 1982 r.**

Rzeźba św. Chrystusa Frasobliwego z kapliczki w Hucie Nowej

* **Decyzja B - 697 z 1 lipca 1982 r.**

Rzeźba św. Marii Magdaleny z kapliczki w Hucie Nowej.

Obie rzeźby kapliczek w Hucie Nowej zostały skradzione w lipcu 1983 roku.

*** Decyzja B - 817 z 24 stycznia 2017 r.**

Polichromie ścian i sklepienia kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej,

*** Decyzja B - 918 z 7 grudnia 2018 r.**

Czternaście stacji Drogi Krzyżowej z kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Hucie Krzeszowskiej,

b/ w zbiorach muzealnych

Na terenie gminy Harasiuki funkcjonuje mini-skansen „Zagroda Kowalska” w Krzeszowie Górnym. Zagroda kowalska powstała z trzech budynków przeniesionych z okolicznych wiosek pod koniec lat 90 – tych XX wieku z inicjatywy Bogdana Świerszcza. Zagrodę stanowi cztery obiekty: chałupa (dom), kuźnia, stodoła i kapliczka kubaturowa. Zagroda została odbudowana od podstaw metodą tradycyjną osadzona na kamieniach, otoczona płotem z drewna dartego zwanego drankami. Dom mieszkalny stanowią trzy izby: sień, komora, izba duża. Kuźnia wyposażona została w kompletny zestaw narzędzi kowalskich co pozwala w obecnym stanie wykonywać wszystkie kowalskie prace: kucie koni, okuwanie wozów, narzędzia rolnicze i wszystkie prace związane z metalem. W stodole znajdują się sprzęty, które były podstawą istnienia każdego gospodarza, posiadającego grunty orne. Na podwórku zagrody zgromadzono podstawowe sprzęty potrzebne w gospodarstwie (kierat, ko-bylica, przyrząd do robienia powrozów). Wszystkie zgromadzone eksponaty są darowizną mieszkańców okolicznych wiosek.

3. 3. Zabytki archeologiczne.

Gmina Harasiuki położona jest w północno – zachodniej części województwa podkarpackiego, pod względem fizjograficznym obejmuje Równinę Biłgorajską zwaną też Równiną Puszczańską ze względu na to, że na znacznym obszarze porasta ją Puszcza Solska i Płaskowyż Tarnogrodzki.

Równina Biłgorajska znajdująca się pomiędzy dolinami Tanwi, Dolnego Sanu oraz Wisły a Wyżyną Lubelską i Rostoczem jest płaskim, rozległym i monotonnym

obszarem wznoszącym się przeciętnie na wysokości 164 -206 m n.p.m. Niewielkie urozmaicenie rzeźby terenu stanowią występujące tu sporadycznie wzniesienia wydmore oraz podmokłe zagłębienia z torfowiskami, bagnami, stawami i jeziorami. Zbudowana jest z osadów fluwioglacjalnych i jest wyraźnie nadwieszona nad Doliną Sanu. Odwadniana jest przez rzekę Tanew, która oddziela ją od Płaskowyżu Tarnogrodzkiego.

Płaskowyż Tarnogrodzki (Wysoczyzna Tarnogrodzki) to rozległa platforma leżąca między Tanwią i Sanem, podnosząca się od ich dolin w kierunku wschodnim i południowym, przez rzeki rozczłonkowana na szereg płatów, zbudowana z ilów mioceńskich okrytych glinami morenowymi, utworami fluwioglacjalnymi i eolicznymi – pylastymi (zblizonymi do lessów) i piaszczystymi.

Głównym ciekim w obrębie gminy jest rzeka Tanew, która meandruje szeroką doliną z wyraźnymi poziomami terasowymi i starorzeczami. Z prawej strony Tanwi wpada do niej rzeka Łada i Kurzynka, natomiast z lewej, szereg niewielkich bezimiennych cieków z największym z nich Borowiną, spływających z Płaskowyżu Tarnogrodzkiego.

Rozbudowana terasa rzeki Tanew, duża ilość cieków wodnych powoduje, że na obszarze gminy Harasiuki znajduje się duża ilość stanowisk archeologicznych. Znane są one z badań stacjonarnych i powierzchniowych wykonanych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski. Stanowiska posiadają różną wartość poznawczą.

Analizując stan osadnictwa prehistorycznego i średniowiecznego na obszarze gminy należy sobie zdawać sprawę z odmiennych niż obecnie warunków naturalnych. Podstawowymi czynnikami determinującymi życie społeczeństw pierwotnych był: klimat, gleby, rzeźba terenu oraz szata roślinna.

Najstarsze ślady osadnictwa datowane są na przełom plejstocenu i holocenu, czyli około 8000 lat p. n. e. nazywany jest mezolitem. W tym czasie następuje migracja części wyspecjalizowanych myśliwych na północ i wschodnie obrzeże Bałtyku. Społeczności, które nie migrowały, zdołały przejść proces adaptacji, wytwarzając nowy model gospodarczy i kulturowy, uwidoczniły poprzez miniaturyzację i geometryzację narzędzi krzemiennych. Materiał archeologiczny datowany na okres mezolitu (epoka kamienia) na terenie gminy reprezentują

stanowiska: Maziarnia st. 12, 14, Sieraków st. 12, Łazory st. 1, Harasiuki st. 1 i 3.

Pomimo zarysowanych wyżej różnic kulturowych, model ekonomiczny tych społeczności był podobny i stanowił udoskonalenie gospodarki łowiecko – zbierackiej znanej ze schyłkowego paleolitu. Rozprzestrzenienie się lasów zmieniło warunki polowań. Powszechnie używany był łuk. Duże ilości zbrojowników krzemiennych znajdujących się na stanowiskach świadczą o znaczeniu łowiectwa, jako podstawowej formy gospodarczej. Ostrza wykorzystywane były pojedynczo, jako groty strzał lub były składnikami dużych narzędzi kombinowanych typu harpunów. Szczególną odmianę łowiectwa stanowiło rybołówstwo, a o jego znaczeniu świadczy fakt koncentracji osadnictwa w strefie doliny Tanwi.

Epoka neolitu (5800 – 2300 lat p. n. e.) wprowadzając gospodarkę wytwórczą związaną z zajęciami rolniczymi (uprawa roli, hodowla zwierząt) doprowadziła do zmiany systemu osadnictwa. Powstały stałe osady, w których jednym z ważniejszych zajęć była produkcja naczyń glinianych.

Kultura pucharów lejkowatych jest pierwszą kulturą neolityczną, której ludność trwale opanowała tereny nad Dolnym i Środkowym Sanem. Należy przypuszczać, że przybyła ona tutaj z terenów położonych po zachodniej stronie Wisły, przede wszystkim z gęsto zaludnionej Wyżyny Sandomierskiej.

Na obszarze gminy osadnictwo tej kultury reprezentowane jest przez stanowiska: Żuk Nowy st. 2, 4, Sieraków st. 2, 16, Nowa Wieś st. 2, 3.

Kultura amfor kulistych jest kolejną kulturą neolityczną reprezentowaną na obszarze gminy. Nazwa jej pochodzi od typowych form glinianych naczyń o brzuścu kulistym i krótkiej cylindrycznej szyjce. Kulturę tę tworzyły plemiona pochodzące zapewne z terenów zaodrzańskich. Zajęła ona przede wszystkim teren Niżu oraz części Śląska i Małopolski. Ludność tego okresu trudniła się głównie hodowlą zwierząt. Dodatkowym zajęciem było rybołówstwo i zbieractwo. Śladem osadnictwa tejże kultury są następujące stanowiska: Szeliga st. 1, Huta Krzeszowska st. 1, Banachy st. 1, Rogóżnia st. 1.

W starszym okresie epoki brązu, ok. 1700 roku p.n.e. tereny środkowej i wschodniej Polski oraz zachodniej Ukrainy objęte zostają osadnictwem kultury trzcinieckiej. W międzyrzeczu Wisły i Sanu podstawowe znaczenie miała

gospodarka hodowlana i łowiecko-zbieracka, co wynikało przede wszystkim z warunków środowiska naturalnego. Na większości obszaru zajmowanego przez tę kulturę, zwłaszcza poza wyżynami lessowymi, przeważają niewielkie osady z domami konstrukcji słupowej, ze ścianami z plecionki lub półziemiankami oraz krótkotrwałe obozowiska z zabudową typu szałasowego. Na obszarze gminy osadnictwo tej kultury reprezentowane jest przez stanowiska: Maziarnia st. 12, Huta Krzeszowska st. 10, Żuk Nowy st. 3, Gózd Huciński st. 3, Sieraków st. 10, 17, 18, Harasiuki st. 3, Łazory st. 7.

W ciągu środkowego (III), młodszego (IV) i późnego (V) okresu epoki brązu ukształtowała się i funkcjonowała tzw. grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej. Wchodzi ona w skład wielkiego kompleksu tzw. kultur popielnicowych, obejmującego znaczne partie Europy zachodniej, środkowej i południowej, których wspólnym elementem był ciałopalny obrządek pogrzebowy i dominacja pochówków popielnicowych. Z obszaru gminy znanych jest 9 stanowisk zlokalizowanych w miejscowościach Maziarnia i Krzeszów Górny.

W wyniku olbrzymich przemieszczeń ludności, jakie miały miejsce pod koniec IV i w V wieku n.e. na ten teren napływała także ludność słowiańska zamieszkująca pierwotnie tereny położone znacznie dalej na Wschodzie. Był to czas, kiedy rozpoczynał się okres zwany wczesnym średniowieczem, trwający aż do połowy XIII w. Od tego czasu możemy mówić o ciągłości osadniczo – kulturowej, a także stosując metodę retrospekcyjną wykorzystać późniejsze przekazy piśmienne. Cały ten okres wczesnego średniowiecza jest mocno zróżnicowany. Na początku mamy do czynienia z jednolitą kulturą na znacznych przestrzeniach i nie zróżnicowanym społeczeństwem. Od przełomu VII i VIII wieku powstawały pierwsze ugrupowania plemienne, a w X wieku pierwsze organizmy państwowe. Z omawianego okresu pochodzi stanowisko archeologiczne: Sieraków st. 1.

Wykaz stanowisk archeologicznych gminy Harasiuki, będących w ewidencji i rejestrze zabytków stanowi załącznik niniejszego opracowania.

3. 4. Krajobraz kulturowy.

Obszar gminy Harasiuki pod względem ukształtowania powierzchni jest dość słabo zróżnicowany krajobrazowo. W jego krajobrazie występują płaskodenne doliny rzeczne i wynoszące się ponad ich poziom wysoczyzny zwane płaskowyżami. Rolniczy charakter gminy znajduje odzwierciedlenie krajobrazie, w którym dominują lasy, pola uprawne, przeplatane łąkami i pastwiskami. Wśród pól pojawiają się kępy zadrzewień i zakrzewień oraz niewielkie laski. Krajobraz urozmaicają rzeki (Tanew, Łada, Kurzynka, Borowina), śródpolne oczka wodne, stawy czy starorzecza (okolice Sierakowa).

Huta Podgórna – Krzyż wotywny

Banachy – Krzyż przydrożny

Najbardziej atrakcyjna krajobrazowo jest północna część gminy porośnięta dużym kompleksem leśnym Puszczy Solskiej, przeplatany śródleśnymi łąkami i mokradłami a także dolina rzeki Tanew.

Trzeba zaznaczyć, że tereny rolne, łąkowe i leśne przecinają liczne ciekі wodne, w części uregulowane. Występują tu też sporadycznie wydmy (Gułajowa Góra, Kaniowa Góra, Cielcowa Góra) oraz torfowiska.

Nieodłącznym składnikiem krajobrazu jest zabudowa skupiona we wsiach.

Głównymi dominantami krajobrazowymi wyróżniają się wsie: Huta Krzeszowska, Harasiuki i Hucisko, w których zlokalizowane są kościoły parafialne.

W krajobrazie gminy eksponowana jest zabudowa miejscowości położonych nad Tanwią (Sieraków, Harasiuki, Łazory, Derylaki, Żuk Nowy).

Osadnictwo gminy Harasiuki wykazuje ścisły związek z formami krajobrazu naturalnego. Charakterystyczne jest lokalizowanie zabudowy w jednym rzędzie wzdłuż drogi przebiegającej równolegle do starego koryta rzeki. Na obszarze gminy brak jest osadnictwa średniowiecznego. Wszystkie wsie powstały w okresie nowożytnym wskutek działalności osadniczej Ordynacji Zamojskiej.

4. Zadania.

Koordinacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego jest warunkiem podstawowym i niezbędnym do realizacji zadań wytyczonych w Programie opieki nad zabytkami.

Można to osiągnąć poprzez:

- uwzględnienie warunków ochrony zabytków (w tym krajobrazu kulturowego) i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody, równowagi ekologicznej w planach rozwoju gminy,
- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań priorytetowych, wynikających z koncepcji zagospodarowania przestrzennego gminy,
- uwzględnianie w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego, związanego z założeniami ruralistycznymi,
- wykorzystanie nowej formy prawnej ochrony zabytków jaką stanowi park kulturowy,
- przeciwdziałanie tendencjom rozpraszania zabudowy wsi,
- uwzględnianie w Studiach uwarunkowań i planach zagospodarowania przestrzennego problematyki form zabudowy tradycyjnej oraz

egzekwowanie nawiązywania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów.

4. 1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.

- Staranne planowanie przestrzenne wsi, respektujące wartości układu ruralistycznego,
- Nawiązanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów (regionalizm) i konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie,
- Opracowanie katalogu form budownictwa regionalnego i jego praktyczne wykorzystanie przy realizacji nowych inwestycji przede wszystkim w zakresie budownictwa mieszkalnego, zwłaszcza na obszarach stref ochrony konserwatorskiej i historyczne ukształtowanych i czytelnych do dziś układów przestrzennych,
- Ochrona najcenniejszych obiektów „in situ”,
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego, oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje, itp.)
- Wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów.

4. 2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów, charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, na którym zlokalizowana jest gmina.

- Podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych o znaczących dla regionu wartościach historycznych, artystycznych i naukowych.

Proponuje się uwzględnienie w w/w działaniach następujących obiektów:

- * d. Szkoła Podstawowa w Hucisku,
- * d. plebania w Hucie Krzeszowskiej.
- Prowadzenie prac remontowych w obiektach zabytkowych, stanowiących własność władz samorządowych, zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. W pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne,
- Działania zmierzające do kompleksowej rewaloryzacji zespołu kościoła parafialnego p. w. Podwyższenia Krzyża Św. w Hucie Krzeszowskiej (w trakcie realizacji),
- Wspieranie działań zmierzających do powstrzymania procesu niszczenia oraz działań ratunkowych w stosunku do obiektów zabytkowych o wybitnych w skali gminy, nieużytkowanych i znajdujących się w złym stanie technicznym, a dających jednak możliwość adaptacji do nowej funkcji, służącej (bezpośrednio lub pośrednio) społeczności lokalnej:
 - * budynek dawnej szkoły podstawowej w Hucisku.
- Starania o zachowanie i ochronę drewnianego budownictwa w gminie; zachowanie nielicznych już „enklaw” tego budownictwa „in situ”.
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych organizowanych w zabytkowych budynkach jako jedna z możliwych form ratowania niedoinwestowanych, niszczących i ginących z krajobrazu obiektów drewnianych.
- Zapewnienie respektowania wymogów ochrony konserwatorskiej w stosunku do obiektów i zespołów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej.
- Prowadzenie w pierwszej kolejności prac zabezpieczających i powstrzymujących proces destrukcji, remontowanie zgodnie z wymogami konserwatorskimi, preferowanie działań zabezpieczających autentyczną substancję zabytkową.
- Eliminowanie prac adaptacyjnych i remontowych przeprowadzanych ze szkodą dla substancji zabytkowej obiektu.
- Reagowanie samorządu na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzy-

manie zabytków, w konsekwencji prowadzące do uszkodzeń i zniszczeń.

- Przy sprzedaży przez gminę obiektów zabytkowych preferowanie inwestorów zobowiązujących się do właściwego zagospodarowania obiektów nie-
użytkowanych.
- Wdrożenie systemu wsparcia finansowego dla właścicieli i użytkowników zabytkowych obiektów (wpisanych do rejestru i do gminnej ewidencji zabytków) przeznaczonego na wykonanie remontów i konserwacji budynków (ulgi podatkowe, finansowanie prac inwentaryzacyjnych i dokumentacyjnych, współfinansowanie remontów).
- Przestrzeganie podstawowych wymogów estetyki w stosunku do zabytkowych obiektów i zespołów, ze szczególnym uwzględnieniem zasad konserwatorskich dotyczących umieszczania reklam, kolorystyki elewacji oraz poprzez działania niskonakładowe jak: bieżąca konserwacja, uporządkowanie obejścia, urządzenie zieleni, wymiana nieestetycznych współczesnych ogrodzeń.
- Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp.
- Podjęcie działań mających na celu wykonanie gminnej ewidencji zabytków w formie kart ewidencyjnych i jej dalsze prowadzenie poprzez:
 - * monitoring dotyczący stanu zachowania obiektów zabytkowych, prowadzonych prac remontowych i konserwatorskich oraz bieżące wprowadzanie danych do komputerowej bazy ewidencji gminnej.
 - * wypracowanie zasad wymiany informacji i aktualizacji danych dotyczących obiektów zabytkowych, objętych gminną ewidencją zabytków pomiędzy Urzędem Ochrony Zabytków – Delegatura w Tarnobrzegu a Urzędem Gminy w Harasiukach.
- Opracowanie katalogu form budownictwa regionalnego i jego praktyczne wykorzystanie przy realizacji nowych inwestycji, przede wszystkim w zakresie budownictwa mieszkalnego, zwłaszcza na obszarach historycznie ukształtowanych i czytelnych do dziś układów przestrzennych.

- Wspieranie rozwoju „mini skansenu” w Krzeszowie Górnym,
- Przeprowadzenie prac konserwatorskich zabytkowych nagrobków znajdujących się na cmentarzu parafialnym w Hucie Krzeszowskiej,
- Na terenie cmentarza parafialnego w Hucie Krzeszowskiej należy wydzielić specjalny teren i urządzić tam lapidarium, w którym godne miejsce znalazłyby pomniki usuwane z miejsc wtórnych pochówków, a które ze względów historycznych i artystycznych powinny być zachowane.

4. 3. Opieka nad zabytkami ruchomymi.

- Wspieranie prac konserwatorskich zespołów zabytków ruchomych w kościele parafialnym w Hucie Krzeszowskiej.
- Podjęcie działań w zakresie ochrony zabytkowego wyposażenia kapliczek przydrożnych drogą wymiany oryginałów na kopie oraz umieszczanie zabytków w zbiorach publicznych (państwowych i kościelnych).
- Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek, figur i krzyży przydrożnych na zachowanie lub przywrócenie ich pierwotnej, tradycyjnej formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego.

4. 4. Opieka nad zabytkami archeologicznymi.

Dziedzictwo archeologiczne ma zasadnicze znaczenie dla wiedzy o historii ludzkości. Skutki ostatnich wojen, industrializacja, nielegalne i nienaukowe wykopaliska sprawiły, że wśród europejskiej społeczności wzrosła świadomość w tym zakresie. W styczniu 1992 roku w La Valetta przyjęto Europejską Konwencję o ochronie dziedzictwa archeologicznego, nakładając na sygnatariuszy obowiązek objęcia przez państwo ochroną relikwów przeszłości oraz właściwego kształtowania prawa w celu jej ochrony. Polska jest sygnatariuszem tej konwencji.

- Dla właściwej i pełnej ochrony dziedzictwa i środowiska kulturowego ważne jest rozpoznanie i zbadanie materiału archeologicznego. Podstawowym programem badawczym, realizowanym w Polsce od połowy lat 70-tych XX wieku, którego celem jest rejestracja stanowisk archeologicznych w oparciu o badania powierzchniowe jest Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Na podstawie wyników tworzony jest wykaz stanowisk archeologicznych w obrębie terenu, stanowiącego fragment umownie podzielonego obszaru Polski (prostokąt o powierzchni ok. 35 km²). Ilość stanowisk na poszczególnych obszarach jest zróżnicowana, zestawienie liczbowe jest ciągle aktualizowane. Niewielki procent wszystkich stanowisk jest dogłębnie przebadany. Dla gminy Harasiuki wykonano AZP na przełomie lat 80-tych i 90-tych XX wieku.
- Stanowiska archeologiczne ze względu na położenie (w dużej masie) na polach uprawnych są zagrożone dewastacją i nieodwracalną utratą. Wśród miejscowej ludności nie ma świadomości wieku owych zabytków. Ochrona stanowisk archeologicznych często to tylko dobra wola użytkownika pola. Trudno winić miejscową ludność za nienależytą dbałość, ale brak aktualnej wiedzy prowadzi właśnie w tym kierunku.
- Obszar gminy Harasiuki charakteryzuje się występowaniem interesujących stanowisk archeologicznych. Część z nich należałoby objąć badaniami wykopaliskowymi, które umożliwiłyby ich pełniejszą charakterystykę. Rozpoznanie należałoby przeprowadzić na stanowiskach z wszystkich okresów; wydaje się, że ważne byłyby stanowiska, na których stwierdzono wielofazowość zasiedlenia.
- Wszelkie prace ziemne w obrębie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych prowadzić w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. 5. Ochrona wartości niematerialnych.

- Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej.

- Utrwalenie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu np. młyn w Sierakowie, spichlerz plebański w Hucie Krzeszowskiej .
- Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowo powstających zespołów zabudowy) historycznych nazw miejscowych – przysiółków, historycznych nazw ulic itp., inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie, promujących lokalną historię i lokalne tradycje.
- Utrzymanie i bieżąca konserwacja figur przydrożnych i pomników połączone z kultywowaniem, dokumentowaniem i upowszechnianiem tradycji związanej z tymi obiektami.
- Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia, ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji itp.,
- Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania, wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).
- Otaczanie opieką historycznych miejsc kultu religijnego.
- Wspieranie i promowanie lokalnych inicjatyw – imprez kultywujących tradycje, regionalny strój, obrzędy.

4. 6. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

4. 6. 1. Rozwój turystyki i działania promocyjne:

- a/ kreowanie szlaków edukacyjno – turystycznych po zasobach dziedzictwa kulturowego gminy,

- b/ wspieranie rozwoju agroturystyki z wykorzystaniem zabytkowych obiektów budownictwa drewnianego,
- c/ wykorzystanie zasobów kulturowych w promocji gminy i intensyfikacji jej rozwoju, szczególnie obszarów wiejskich np. w powiązaniu z ochroną środowiska, inwestycjami w otoczeniu rolnictwa, ochroną tradycyjnych form gospodarowania.

4. 6. 2. Działania edukacyjne:

- a/ inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia ochrony dóbr kultury,
- b/ budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
- c/ wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie społeczeństwa, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych i idei małych ojczyzn.
- d/ popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez wszelkiego rodzaju konkursy premiujące wiedzę i znanstwo dziedzictwa kulturowego.
- e/ wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa archeologicznego.
- f/ inicjowanie i wspieranie rozwoju szkolnych izb tradycji (gromadzących dawne i współczesne fotografie dokumentujące przestrzeń kulturową; przedmioty użytku codziennego przodków itp.)

5. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Harasiuki.

Zakłada się, że zadania określone w Programie opieki nad zabytkami gminy Harasiuki będą realizowane wyniki następujących działań:

a/ ścisła współpraca władz samorządowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi ośrodkami naukowymi.

b/ działania własne władz samorządowych:

- * **prawne** – sporządzenie i uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków województwa podkarpackiego obiektów, które winny być objęte ochroną, powoływanie parków kulturowych.

- * **finansowe** – należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

- * **programowe** – realizacja projektów i programów regionalnych

- * **działania promocyjne i edukacyjne.**

c/ działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prezydent, burmistrz, wójt ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdania z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy.

Zaleca się, aby sprawozdania te były przekazywane do wiadomości Urzędu Ochrony Zabytków – Delegatura w Tarnobrzegu.

Kolejna edycja (aktualizacja gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Harasiuki ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy Harasiuki.

6. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach): wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,

- wartość finansową wykonanych/ dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,

7. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Harasiuki.

Przygotowana aktualizacja programu jest zbiorem celów dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie władz samorządowych, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponować może samorząd. Zakłada się zatem, że źródłem finansowania zadań będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła (prywatne, rządowe itp.). Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł

zewnątrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku.

Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

1. dotacje ministra kultury
2. programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
3. promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
4. dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
5. dotacje powiatowe
6. dotacje gminne
7. dotacje Województwa

Źródła zagraniczne:

1. źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych
2. źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG

7.1 ŹRÓDŁA KRAJOWE

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ MINISTRA WŁAŚCIWEGO DS. KULTURY ORAZ PROGRAMY OPERACYJNE MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem **Programu „Dziedzictwo kulturowe”** jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

a/ Ochrona zabytków

Strategicznym celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów priorytetu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach priorytetu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. W pierwszej kolejności

wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone oraz zabytki najcenniejsze – wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznane za Pomniki Historii oraz te, posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Biorąc pod uwagę fakt, że priorytet ma charakter ogólnopolski, szczególny nacisk kładziony jest też na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki. Dlatego istotnym celem priorytetu jest kierowanie pomocy dla cennych obiektów położonych na terenach uboższych gospodarczo i turystycznie, czego efektem będzie zwiększenie dostępności do zabytków, podniesienie atrakcyjność regionów i wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Mimo, że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac.

Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie ich doświadczenie, podejmowanie w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu zabytkowego oraz umiejętność pozyskiwania innych niż ministerialne środków na realizację zadania, a także zdolność do maksymalnego wykorzystania w przyszłości potencjału dofinansowanej inwestycji. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach priorytetu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w

roku udzielenia dofinansowania;

2. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).

3. W przypadku zadań określonych w ust. 1 można ubiegać się wyłącznie o dofinansowanie kosztów określonych w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r., poz. 1446, z późn. zm.).

4. Do priorytetu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Uprawnieni wnioskodawcy

1. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

2. W przypadku zadań określonych w § 1 ust. 1 pkt. 2 regulaminu tego priorytetu o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych.

3. O dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tryb naboru: do 30 listopada br. i 31 marca następnego. Nabory listopadowe zazwyczaj wyczerpują alokację na dany rok.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie

niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Dofinansowanie, zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych.

4. W przypadkach określonych w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych.

5. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest umieścić we wniosku stosowną informację na ten temat wraz z uzasadnieniem. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie odrzucony jako błędny formalnie.

Na podstawie art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

- 12.modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13.wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14.uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15.działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16.zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- 17.zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

UWAGA !!! – sporządzenie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów stanowi koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych prac i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.

b. Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka.

Stąd zadaniem priorytetu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także publikacja ich wyników. Nie będą

natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym).

Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów priorytetu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane z ramach priorytetu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Szczególnie istotne jest upowszechnianie wyników badań już zakończonych, które do tej pory nie doczekały się opracowania i publikacji, stąd projekty podejmujące takie zagadnienia będą wyżej oceniane.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach priorytetu rozszerzony zostaje zakres finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu.

Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach priorytetu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równoległe działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących ro-

dzajów zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- 1) ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- 2) nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- 3) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

W przypadku wyników archeologicznych badań poprzedzających inwestycje, dofinansowane mogą być wyłącznie koszty opracowania redakcyjnego i publikacji książkowej oraz ewentualnych dodatkowych analiz, które nie zostały wykonane w ramach umowy z inwestorem.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) organizacje pozarządowe;
- 4) publiczne uczelnie akademickie;
- 5) niepubliczne uczelnie akademickie;
- 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 30 000 zł.
2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.
3. Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 200 000 zł oraz nie może przekraczać 85% budżetu przedstawionego we wniosku.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie zadania na okres dwóch kolej-

nych lat. Zadania dwuletnie muszą spełniać następujące warunki:

- 1) wnioskodawca przedstawia w formularzu wniosku odrębne kosztorysy i harmonogramy na każdy rok realizacji zadania;
- 2) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie minimalnej i maksymalnej kwoty dofinansowania wnioskowanego na dany rok realizacji, określone w § 14 ust. 1 i ust. 3 regulaminu priorytetu;
- 3) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie procentowego udziału dofinansowania ministra w stosunku do rocznego budżetu zadania określone w § 14 ust. 3 regulaminu priorytetu, z zastrzeżeniem § 14 ust. 7-9 .

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku, określona zostaje całościowa kwota dofinansowania wraz z podziałem na każdy rok realizacji.

Koszty kwalifikowane:

1. Honoraria i wynagrodzenia:

- wykonawców badań, dokumentacji, konserwacji i analiz specjalistycznych,
- autorów tekstów i opracowań,
- redaktorów, tłumaczy i recenzentów tekstów do publikacji.

2. Zakup usług związanych z realizacją zadania:

- analizy i badania specjalistyczne, np. metalograficzne, dendrologiczne,
- wykonanie dokumentacji, także w formie cyfrowej (np. modele 3D, skany),
- konserwacja zabytków ruchomych,
- wykonanie zdjęć lotniczych,
- badania nieinwazyjne, np. geomagnetyczne, elektrooporowe

3. Koszty związane z publikacją, w tym:

- projekt, skład, łamanie, druk,
- opracowanie fotografii i ilustracji,
- tłoczenie płyt,
- publikacja w internecie.

4. Organizacja realizacji zadania, w tym:

- wynajęcie sprzętu niezbędnego do wykonania badań,
- zakup map niezbędnych do realizacji zadania,
- zakup niezbędnych materiałów biurowych,
- koszty transportu i wyjazdów w teren (z wyłączeniem noclegów),
- koordynacja zadania,
- obsługa finansowo-księgowa (nie dotyczy instytucji kultury oraz uczelni).

5. Promocja zadania, w tym: ogłoszenia w mediach i internecie, ulotki i broszury reklamowe, organizacja wystaw, spotkań i konferencji (ale nie udział w konferencjach organizowanych przez inne podmioty).

Koszty promocji nie powinny przekraczać 10% budżetu zadania.

c. Rozwój infrastruktury kultury – Infrastruktura kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury” jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Od wielu lat sytuacja podmiotów działających w sferze kultury ukazuje ogromne potrzeby wsparcia finansowego, które umożliwi ich modernizację i rozwój, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej.

Strategicznym celem priorytetu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze. Katalog działań priorytetu, obejmujący prace budowlane, zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, czy sporządzanie dokumentacji technicznej, daje możliwość finansowania zadań generujących istotne zmiany jakościowe, w zakresie sprawności i efektywności funkcjonowania zaplecza materialno-technicznego, podmiotów objętych priorytetem.

Ze względu na zróżnicowany stan infrastruktury w tym sektorze założenia priorytetu dopuszczają finansowanie różnorodnych zadań. Szczególnie istotne są:

poprawa stanu infrastruktury kultury zwiększająca dostęp do oferty kulturalnej i podnosząca jej atrakcyjność, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności podmiotu, wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym. Konieczne jest także wspieranie zadań o charakterze interwencyjnym, likwidujących skutki zdarzeń losowych, klęsk żywiołowych lub związanych z prowadzeniem wieloletnich inwestycji, wdrażaniem działań zapewniających niezbędne warunki do prowadzenia działalności kulturalnej.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów, o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, zostaje wprowadzona w ramach priorytetu możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu w danym roku budżetowym. Wsparcie finansowe kierowane będzie do podmiotów, których zadania powstaną w oparciu o stabilne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują konsekwentną realizację podjętych działań, a inwestycje wpiszą się w ich kompleksowe plany rozwoju. Istotnym kryterium oceny projektów będą zarówno korzyści, wynikające z realizacji zadania na tle potrzeb podobnej grupy wnioskodawców, jak i zdolność do prowadzenia działań inwestycyjnych oraz dotychczasowa działalność kulturalna w okresie 2 ostatnich lat.

Inwestycje w zakresie poprawy infrastruktury, poprzez tworzenie przyjaznej i nowoczesnej bazy technicznej, powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności działalności instytucji kultury oraz wzrostu uczestnictwa w kulturze.

1. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań inwestycyjnych służących prowadzeniu działalności kulturalnej:

- 1) budowa, roboty budowlane, przebudowa, remont wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych i wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej;
- 2) zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych;

- 3) przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko;
- 4) zadania dotyczące budowy, rozbudowy i przebudowy obiektów budowlanych wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) jednostki samorządu terytorialnego – z wyjątkiem sytuacji, gdy występują o dofinansowanie jako organy prowadzące domy kultury, centra kultury oraz ośrodki kultury;
- 4) organizacje pozarządowe;
- 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi:

- 1) 50 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 2 i pkt. 3 regulaminu priorytetu;
- 2) 300 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 i pkt. 4 regulaminu priorytetu.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Wnioskowane dofinansowanie nie może przekraczać:

- 1) 75% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania nie wyższej niż 3 000 000 zł;
- 2) 50% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania wyższej niż 3 000 000 zł.

Koszty kwalifikowane:

Budowa, roboty budowlane, przebudowa i remont obiektu budowlanego na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury – koszty prac wykonywanych w obiektach lub koszty adaptacji obiektów, służących poprawie warunków ich funkcjonowania, tj.

- budowa – wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowa, rozbudowa, nadbudowa obiektu budowlanego;
- roboty budowlane – prowadzenie prac polegających na budowie, przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;
- przebudowa (modernizacja) – wykonanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego;
- remont – wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, przy czym możliwe jest stosowanie wyrobów budowlanych innych, niż użyto w stanie pierwotnym. Dopuszcza się prace remontowe polegające na bieżącej konserwacji i wykończeniu obiektu (malowanie ścian, cyklinowanie podłóg);
- urządzenia budowlane – wyposażenie obiektu budowlanego w urządzenia techniczne zapewniające możliwość użytkowania obiektu, jak: przyłącza, urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także place postojowe, ogrodzenia;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do realizacji planowanych prac – koszty opracowań/projektów dokumentacji branżowej, w tym także projekty aranżacji wnętrz;
- nadzór inwestorski/autorski – kontrola obiektów i procesów budowlanych;
- koszty związane z przeprowadzeniem postępowania przetargowego;
- koszty transportu.

Zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych – koszty zakupu środków trwałych służących wielokrotnemu wykorzystaniu takich jak:

- instrumenty i akcesoria muzyczne;

- sprzęt komputerowy i oprogramowanie;
- urządzenia biurowe;
- meble;
- systemy zabezpieczające przed kradzieżą/włamaniem;
- sprzęt/system nagłośnieniowy, oświetleniowy, multimedialny;
- wyposażenie pracowni specjalistycznych, np. pracowni plastycznych (ształugi, antyramy, piece ceramiczne, koła garncarskie itp.), muzycznych, baletowych, krawieckich, scenograficznych, fotograficznych (aparaty fotograficzne, obiektywy, lampy, statywy, akcesoria ciemniowe itp.), filmowych, multimedialnych (tablice interaktywne, sprzęt audio-video, komputerowy, czytniki, tablety, oprogramowanie itp.), sal wystawowych (gabloty, systemy ekspozycyjne, manekiny itp.); sal teatralnych i kinowych (fotele teatralno-kinowe, kurtyny, żaluzje, rolety, wyposażenie audio-video, rampy oświetleniowe, zaplecze techniczne itp.);
- środki transportu służące działalności kulturalnej;
- specjalistyczny sprzęt umożliwiający osobom niepełnosprawnym dostęp do oferty kulturalnej;
- montaż zakupionego sprzętu lub wyposażenia;
- transport zakupionego wyposażenia.
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji – koszty wykonania projektów architektonicznych, studium wykonalności, analiz oddziaływań na środowisko.
- budowa, rozbudowa i przebudowa obiektów budowlanych, wraz z zakupami niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich – współfinansowanie kosztów niekwalifikowanych projektów budowy i przebudowy obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich, mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu, które są kosztami objętymi niniejszym programem jak przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 regulaminu priorytetu.

PROMESA MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Szczególnym rodzajem ministerialnego programu operacyjnego jest **Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**. Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich, w tym na zadania z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w ramach: Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013, 16 Regionalnych Programów Operacyjnych 2007-2013, Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Programu Rozwój Obszarów Wiejskich 2007-2013, Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej, Programu Kultura 2007-2013. Uprawnionymi do pozyskania dotacji są jednostki samorządu terytorialnego oraz państwowe i samorządowe instytucje kultury i filmowe, kościoły lub związki wyznaniowe, archiwa państwowe, organizacje pozarządowe ze sfery kultury, organizacje pozarządowe i niepubliczne szkoły artystyczne I i II stopnia oraz uczelnie artystyczne. Promesa MKiDN może pokrywać maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może zadecydować o pokryciu więcej niż 85 % wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

□ „**Zabytek Zadbane**” - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad

zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO 2019

- Kolekcje muzealne

INSTYTUCJA ZARZĄDZAJĄCA: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

PROGNOZOWANY BUDŻET PROGRAMU:

* przewidywana kwota wydatków w etapie konkursowym:	3 000 000 zł
* kwota zarezerwowana dla zadań rozpatrywanych w etapie odwoławczym:	450 000 zł
* ogółem:	3 450 000 zł

STRATEGICZNE CELE PROGRAMU.

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalnej. Program ma za zadanie utrwalanie wysokich standardów w zakresie opracowywania, przechowywania, konserwowania i popularyzowania obiektów i kolekcji muzealnych. Decyzje o wytypowaniu obiektów do dofinansowania w ramach programu powinny być elementem konsekwentnie realizowanego i długofalowego planu rozwoju kolekcji. Ze względu na powyższe wymagania program skierowany jest wyłącznie do instytucji kultury wpisanych do Państwowego Rejestru Muzeów, które są w szczególny sposób zobligowane do zachowania wysokiej warto-

ści merytorycznej realizowanych przedsięwzięć oraz do stosowania właściwych reguł opieki nad gromadzonymi zbiorami. Dla pełnej realizacji celów programu istotne jest również zagwarantowanie przez muzea i ich organizatorów odpowiedniej stabilności organizacyjnej i finansowej. Równie ważne jest wypracowanie efektywnych narzędzi promowania gromadzonych zbiorów oraz atrakcyjnych, nowoczesnych form ich prezentacji, które dadzą możliwość szerszego, ponadlokalnego oddziaływania prezentowanych treści. Tworzone i rozbudowywane w ramach programu zbiory powinny stanowić wsparcie dla rozwoju przedsięwzięć edukacyjnych, realizowanych przez muzea państwowe i samorządowe, których zadaniem jest wzbogacanie wiedzy i kompetencji kulturowych odbiorców. Realizacja projektów, w oparciu o przedstawione wyżej założenia powinna wzmocnić status materialnego, oraz związanego z nim niematerialnego, dziedzictwa kulturowego regionu i kraju.

PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO 2019

- Wspieranie działań muzealnych.

INSTYTUCJA ZARZĄDZAJĄCA: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

PROGNOZOWANY BUDŻET PROGRAMU.

• kwota zarezerwowana na finansowanie zadań wieloletnich z roku 2018:	486 224,17 zł
• przewidywana kwota wydatków w etapie konkursowym:	5 013 775,83 zł
• kwota zarezerwowana dla zadań rozpatrywanych w etapie odwoławczym:	825 000,00 zł
• ogółem:	6 325 000,00 zł

STRATEGICZNE CELE PROGRAMU.

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi

rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną.

PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO 2019

- Kultura ludowa i tradycyjna.

INSTYTUCJA ZARZĄDZAJĄCA: Departament Narodowych Instytucji Kultury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

PROGNOZOWANY BUDŻET PROGRAMU.

* kwota zarezerwowana na finansowanie zadań
wieloletnich z lat 2017-2018

1 423 000,00 zł

* przewidywana kwota wydatków w etapie konkursowym:	5 077 000,00 zł
* kwota zarezerwowana dla zadań rozpatrywanych w etapie odwoławczym:	975 000,00 zł
* ogółem:	7 475 000,00 zł

STRATEGICZNE CELE PROGRAMU.

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszącymi się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach, których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem

wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem branym pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. W roku 2017 zakres programu pozostaje nadal rozszerzony o zadania, związane w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik in situ – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem pro-

gramu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

ŚRODKI FUNDUSZU KOŚCIELNEGO.

Fundusz, będący w dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych) powstał w oparciu o art.9 ust. 1 Ustawy z dnia 20 marca 1950 roku o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego i § 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 61. poz. 354). Stanowi formę rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Dotacje z Funduszu Kościelnego udzielane są wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.).

Ze środków Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże, ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz, takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki.

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW

- Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;

b) konserwację i rewaloryzację zabytków;

c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;

b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zm.);

b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;

c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:

- ☐ zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
- ☐ stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust.. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Przeznaczenie udzielonego wsparcia:

Z budżetu Województwa Podkarpackiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie województwa podkarpackiego, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym, w szczególności na:

- prowadzenie prac konserwatorskich zabytkowego wyposażenia i wystroju zabytków nieruchomych posiadających najwyższą wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- podejmowanie prac konserwatorskich kolekcji stanowiących zbiory zabytkowych przedmiotów i dzieł zgromadzonych i uporządkowanych oraz opracowanych i udostępnianych publicznie,
- prace konserwatorskie dotyczące zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, w szczególności: wybitnych dzieł dawnej sztuki (np.: polichromie, rzeźby, malarstwo sztalugowe, ołtarze), rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej; kolekcji stanowiących zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych; wytworów techniki charakterystycznych dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.
- podejmowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy substancji zabytku nieruchomego wraz z jego otoczeniem oraz w historycznych układach urbanistycznych, ruralistycznych i w historycznych zespołach budowlanych,
- przedsięwzięcia, które polegają na prowadzeniu prac konserwatorskich lub restauratorskich przy najwartościowszych i najcenniejszych z punktu widzenia wartości dziedzictwa kulturowego i wartości artystycznej, zabytkach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, będących: układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi; dziełami architektury i budownictwa sakralnego; dziełami budownictwa obronnego; obiektami dawnego przemysłu; zabytkowymi cmentarzami; miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne.

W pierwszej kolejności wsparcie finansowe w postaci dotacji z budżetu województwa otrzymują prace konserwatorskiej, restauratorskie i budowlane unikatowych zabytków województwa podkarpackiego, tj. wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, uznanych za

pomnik historii, włączonych do parku kulturowego oraz najcenniejszych obiektów w skali kraju i regionu spośród wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Uprawnieni beneficjenci środków:

O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Pomocą finansową obejmowane są prace przy obiektach, które uznane zostały za zabytek i wpisane są do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program prac musi być uzgodnionych w WKZ i potwierdzony stosownym pozwoleniem konserwatorskim na wnioskowany zakres.

Szczegółowe kryteria oraz tryb weryfikacji i przyznawania pomocy finansowej, jak też jej realizacji określa stosowny regulamin przyjmowany w postaci Uchwały Sejmiku Województwa Podkarpackiego.

Cel przekazania środków:

W ramach mecenatu Samorząd Województwa Podkarpackiego udziela dotacji celowych w zakresie kultury i sztuki na następujące projekty:

- organizacja festiwali, konkursów, przeglądów, spotkań, plenerów, kursów, warsztatów, konferencji, seminariów, tournée zespołów artystycznych, wystaw artystycznych, historycznych, muzealnych i innych imprez mających istotne znaczenie dla polskiej kultury i sztuki oraz ich zagranicznej promocji, w tym fundowanie nagród,
- upowszechnianie, promocja i popularyzacja dokonań z zakresu kultury i sztuki oraz twórczości i wykonawstwa artystycznego w kraju i za granicą,
- organizacja imprez przeznaczonych dla Polonii, emigracji i Polaków za granicą,
- edukacja kulturalna dzieci i młodzieży realizowana w różnych formach,
- wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego, twórczości ludowej oraz ochrona unikalnych i zanikających zawodów i umiejętności artystycznych i ich warsztatów,

- ochrona i propagowanie kultury mniejszości narodowych,
- wydawanie niskonakładowych książek, czasopism, periodyków ulotnych, nut, katalogów wystaw i zbiorów, opracowań naukowo-badawczych i krytycznych.

O dotacje w ramach mecenatu mogą występować:

- Organizacje pozarządowe w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873),
- Osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego,

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta/Gminy.

7.2 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO NA LATA 2014-2020

Podstawowym celem **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020** jest zwiększenie konkurencyjności województwa podkarpackiego oraz poprawa warunków życia jego mieszkańców poprzez wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego jest komplementarny w stosunku do programów o charakterze centralnym.

W Regionalnym Programie Operacyjnym ... zagwarantowano działania mające na celu:

- * zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Pośród IX osi priorytetowych zawartych w Regionalnym Programie Operacyjnym ... na szczególną uwagę zasługuje **Oś Priorytetowa IV – Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego**.

Oś priorytetowa IV jest osią jednofunduszkową, współfinansowaną z EFRR,

obejmującą CT 5 *Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem* oraz CT 6 *Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami*. Połączenie w ramach tej osi zakresów interwencji związanych z ochroną środowiska (w tym środowiska kulturowego) z działaniami związanymi z adaptacją do zmian klimatu, zapewni spójność planowania i wdrażania projektów oraz zapewni elastyczność w realizacji powiązanych ze sobą działań.

Dzięki realizacji priorytetów inwestycyjnych z CT 5 i CT 6, możliwe będzie zmaksymalizowanie skuteczności realizacji celu nadrzędnego OP 4, którym jest *ochrona środowiska, zachowanie różnorodności biologicznej oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia atrakcyjności regionu*. Taka konstrukcja osi przyczyni się do lepszego, niż miałyby to miejsce w przypadku odrębnych osi, osiągnięcia założonego celu nadrzędnego.

Interwencja w ramach poszczególnych priorytetów inwestycyjnych osi priorytetowej IV przyczyniać się będzie do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa, tj. *zwiększenia konkurencyjności gospodarki* jak również jej celów szczegółowych tj.: *poprawa zdolności adaptacji do zmian klimatu oraz rozwój systemów zarządzania zagrożeniami oraz zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie*.

W ramach IV osi priorytetowej przewiduje się następujący **priorytet inwestycyjny – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego (PI 6c)**

Cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego(PI6c) i oczekiwane rezultaty

Cel szczegółowy: Podniesiona atrakcyjność kulturalna regionu i zwiększona dostępność dóbr kultury

Zachowanie dziedzictwa kulturowego, tak jak ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego, to fundamenty dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

Atrakcyjność kulturowa województwa podkarpackiego, oparta jest na wielonarodowym, wielowyznaniowym i wielokulturowym jego dziedzictwie obecnym w architekturze, zbiorach muzealnych, folklorze, organizowanych imprezach kulturalnych.

Do zasobów materialnego dziedzictwa kulturowego regionu należą między innymi: historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, architektura sakralna, rezydencjonalna, obronna, użyteczności publicznej, mieszkalna, budownictwo ludowe oraz przemysłowe, zabytkowe: założenia zieleni i cmentarze, a także mała architektura. Dlatego też wsparcie będzie kierowane na zachowanie dziedzictwa kulturowego województwa. Wymiernym efektem interwencji ma być, zatem wykreowanie wizerunku regionu dbającego o przeszłość przy jednoczesnym podnoszeniu atrakcyjności turystycznej województwa.

W ostatnich latach coraz większy nacisk kładzie się na rolę kultury w procesie jednoczenia obywateli, rozwijania umiejętności współpracy, kreatywności jednostek i wzmacniania więzi międzyludzkich. Dlatego, w kontekście zrównoważonego rozwoju społecznego, planowana interwencja przyczynić się ma do zapewnienia mieszkańcom regionu możliwie równych szans korzystania z dóbr kultury, a co za tym idzie do stopniowego eliminowania marginalizacji niektórych rejonów województwa w tym zakresie.

W związku z powyższym w ramach priorytetu inwestycyjnego 6c wsparcie ukierunkowane będzie zarówno na działania, które przyczynią się do polepszenia stanu obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych, jak i działania wpływające na rozwój zasobów kultury m.in. poprzez poprawę jakości funkcjonowania instytucji kultury. Przyczyni się to do podniesienia atrakcyjności kulturalno-turystycznej regionu i zwiększenia dostępu do dóbr kultury.

Opis typów i przykłady przedsięwzięć, które mają zostać objęte wsparciem, ich oczekiwany wkład w realizację celów szczegółowych, w stosownych przypadkach, wskazanie głównych grup docelowych, poszczególnych terytoriów docelowych i typów beneficjentów

Dziedzictwo kulturowe powinno być z jednej strony przedmiotem ochrony i opieki, z drugiej zaś potencjałem, który winien zostać wykorzystany dla rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego. Konieczne jest podejmowanie przedsięwzięć, ukierunkowanych na kompleksową ochronę i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego (m.in. poprzez zwiększenie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie), w celu przywrócenia ich dawnej świetności, zabezpieczenie przed degradacją w przyszłości oraz udostępnienie, jako atrakcji kulturalnych regionu.

Oprócz bogatego materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego istotnym atutem województwa podkarpackiego jest działalność instytucjonalna w dziedzinie kultury. Życie kulturalne regionu skupione jest przede wszystkim w głównych ośrodkach miejskich, a więc w stolicy województwa i pozostałych miastach na prawach powiatu. Na terenie województwa podkarpackiego nie brakuje również obszarów, które ze względu na swoje peryferyjne położenie oraz niekorzystne warunki ekonomiczne mają utrudniony dostęp do oferty kulturalnej, a uczestnictwo ich mieszkańców w życiu kulturalnym i w przedsięwzięciach kultury wysokiej ma charakter incydentalny. Dlatego za istotną należy również uznać poprawę jakości funkcjonowania instytucji kultury, tak by miało to przełożenie we wzroście udziału mieszkańców regionu w życiu kulturalnym.

Wsparcie będzie się koncentrować na ochronie dziedzictwa kulturowego, w szczególności obiektów zabytkowych ważnych z punktu widzenia regionu wynikających ze strategii rozwoju, a także na rozwoju zasobów kultury. Przy czym, zgodnie z Umową Partnerstwa, wsparcie nie będzie kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. Możliwe będą natomiast inwestycje infrastrukturalne mające na celu niezbędne dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych, w tym edukacyjnych.

Podkreślić jednak należy, iż dofinansowanie z EFRR nie może zastępować finansowania z budżetu państwa przeznaczonego na ochronę dziedzictwa kulturowego. Dlatego projekty z zakresu kultury muszą spełniać wszystkie kryteria wynikające z Umowy Partnerstwa, w tym dotyczące analizy popytu, czy zapewnienia trwałości efektów.

W ramach PI 6c nie będą finansowane projekty dotyczące imprez o charakterze kulturalnym, takich jak wystawy, festiwale.

Tak jak to zostało określone w Umowie Partnerstwa w projektach realizowanych w ramach PI 6c musi zostać wykazana trwałość ich finansowania w okresie eksploatacyjnym.

Typy projektów:

☐ ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego ruchomych i nieruchomych poprzez dążenie do przywrócenia ich dawnej świetności, zabezpieczenie przed degradacją w przyszłości oraz udostępnienie jako atrakcji kulturalnych regionu,

☐ rozwój zasobów kultury poprzez inwestycje dotyczące infrastruktury służącej działalności kulturalnej i ochronie dziedzictwa kulturowego, umożliwiające podniesienie atrakcyjności kulturalnej regionu i zwiększenie dostępności dóbr kultury.

Maksymalna wartość pojedynczego projektu w obszarze kultury wynosi 5 mln EUR kosztów całkowitych.

Typy beneficjentów:

☐ jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,

☐ podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia,

☐ jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,

☐ instytucje kultury,

☐ organizacje pozarządowe,

☐ kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,

☐ porozumienia podmiotów wyżej wymienionych, reprezentowane przez lidera.

Grupy docelowe:

☐ osoby, instytucje i przedsiębiorstwa korzystające z rezultatów projektu.

Terytorialny obszar realizacji:

Projekty objęte priorytetem realizowane będą na terenie całego województwa. Planuje się również realizację projektów w ramach instrumentów wspierających rozwój terytorialny (ZIT).

Dodatkowo, planuje się przeprowadzenie dedykowanych konkursów dla obszarów funkcjonalnych 8 regionalnych biegunów wzrostu, tj. MOF Krosno, Dębica-Ropczyce, Przemyśl, Mielec, Tarnobrzeg, Jarosław-Przeworsk, Sanok-Lesko, Stalowa Wola.

Finansowanie krzyżowe:

Nie.

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach priorytetu przewiduje się następujące tryby wyboru projektów:

- ☐ tryb konkursowy,
- ☐ tryb pozakonkursowy – projekty realizowane w formule ZIT.

W ramach priorytetu inwestycyjnego przewiduje się możliwość zastosowania trybu pozakonkursowego dla projektów o strategicznym znaczeniu dla rozwoju społeczno-gospodarczego ROF, a tym samym całego województwa, realizowanych w formule ZIT. Zastosowanie w/w trybu w odniesieniu do projektów ZIT wynika wprost z zapisów UP - projekty te są wskazane w Strategii ZIT przygotowywanej przez miasto i opiniowanej przez IZ. Zastosowanie formuły ZIT w ramach w/w PI pozwoli na dostosowanie interwencji do specyficznych potencjałów i deficytów ROF.

Wybór projektów do dofinansowania (realizowanych zarówno w trybie konkursowym, jak i pozakonkursowym w formule ZIT) odbywać się będzie w oparciu o kryteria wyboru przyjęte przez Komitet Monitorujący RPO WP 2014-2020, opracowane przy uwzględnieniu takich aspektów jak: obiektywność, precyzyjność, mierzalność, spójność, rozłączność. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji priorytetu inwestycyjnego.

Wspierane w ramach ZIT działania w ramach w/w PI mają charakter kom-

plementarny w stosunku do projektów realizowanych z poziomu krajowego, kompleksowo wpływające na rozwój ROF.

Zgodnie z Umową Partnerstwa projekty w zakresie kultury muszą przyczyniać się do osiągnięcia wymiernych i trwałych korzyści społeczno-gospodarczych m.in. poprzez zwiększenie potencjału turystycznego.

Przy wyborze projektów do dofinansowania obok elementów takich jak analiza ekonomiczna, analiza finansowa czy analiza ryzyka, odzwierciedlenie w kryteriach wyboru projektów znajdą następujące aspekty: analiza popytu, realizacja priorytetów rozwoju kultury, zapewnienie trwałości efektów, w tym generowane efekty mnożnikowe, tworzenie nowych miejsc pracy.

Z uwagi na horyzontalny wymiar polityk zrównoważonego rozwoju, równości szans i zapobiegania dyskryminacji oraz promowania równouprawnienia kobiet i mężczyzn, będą one przestrzegane na każdym etapie realizacji Programu.

Na etapie wyboru projektów mogą zostać zastosowane dodatkowe kryteria wyboru premiujące projekty, w których poprzez zaplanowane działania wspierana będą ww. polityki horyzontalne.

7.3 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE POZAUNIJNE

MECHANIZM NORWESKI

Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego

Cele i obszary wsparcia

Celem programu jest ochrona, zachowanie i udostępnianie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Program przyczyni się do osiągnięcia tego celu poprzez wsparcie nakierowane na projekty inwestycyjne z zakresu konserwacji i rewitalizacji dziedzictwa kulturowego (nieruchomego oraz ruchomego), dokumentowania historii kultury poprzez digitalizację zbiorów, jak również budowy i rozbudowy infrastruktury kultury o znacznym potencjale wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny.

Inwestycje w kulturę i dziedzictwo kulturowe stanowią czynnik rozwoju miast i regionów, przyczyniając się do wzrostu ich atrakcyjności turystycznej oraz inwestycyjnej. Aż 70% światowej turystyki stanowi turystyka kulturowa, inwestycje w kulturę stymulują również rozwój sektora usług (w tym przemysłów kultury i kreatywnych) i nowych miejsc pracy. Polska kultura przyczynia się do kreowania pozytywnego wizerunku kraju w Europie i na świecie stając się rozpoznawalną marką. Jednocześnie wpływa pozytywnie na rozwój współpracy międzynarodowej i tworzenie wspólnej europejskiej tożsamości. Ze względu na swój potencjał dziedzictwo kulturowe powinno być przedmiotem ochrony i finansowego wsparcia.

W ramach programu współfinansowane będą następujące typy działań:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu),
- budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu),
- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych,
- rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury.

5% alokacji zostanie przeznaczone na realizację projektów z zakresu dokumentacji historii kultury, w tym mniejszości etnicznych i narodowych. W programie będą realizowane projekty wybrane w ramach otwartego naboru wniosków.

Nabór wniosków.

Przewiduje się jeden nabór wniosków w ramach programu. W przypadku

niewykorzystania wszystkich środków w ramach pierwszego naboru, operator uruchomi drugi nabór wniosków.

Uprawnieni beneficjenci

- państwowe i samorządowe instytucje kultury, instytucje filmowe,
- publiczne szkoły artystyczne i uczelnie artystyczne,
- archiwa państwowe,
- jednostki samorządu terytorialnego i ich związki,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- organizacje pozarządowe ze sfery kultury.

Wartość i poziom dofinansowania projektu

Minimalna wartość dofinansowania projektu wynosić będzie 1 000 000 euro (maksymalna nie została określona).

Poziom dofinansowania projektu wynosi do 85% całkowitych kosztów kwalifikowanych.

Partnerstwo na poziomie projektu z instytucjami z państw-darczyńców

Partnerstwo w projektach zgłaszanych w konkursie nie jest wymagane.

FUNDUSZ WSPÓŁPRACY DWUSTRONNEJ EOG

Operator Programu rezerwuje część kwoty z budżetu Programu (w wysokości 1,5% całkowitych kosztów kwalifikowanych Programu) na potrzeby Funduszu Współpracy Dwustronnej na poziomie Programu podczas jego wdrażania. W ramach całkowitego budżetu Funduszu Współpracy Dwustronnej:

- ok. 83% będzie przeznaczone na poszukiwanie partnerów projektów z krajów Państw – Darczyńców przed lub w trakcie przygotowania wniosku aplikacyjnego dla projektu, rozwój takich partnerstw oraz przygotowywanie wniosków aplikacyjnych dla projektów partnerskich z Darczyńcami (wskaźnik „a”);
- ok. 17% będzie przeznaczone na tworzenie sieci, wymianę, dzielenie się i

przekazywanie wiedzy, technologii, doświadczeń i najlepszych praktyk między Beneficjentami a podmiotami w Państwach-Darczyńcach (wskaźnik „b”).

- Ok. 40 000 euro z całkowitej alokacji na Fundusz Współpracy Dwustronnej zostanie przeznaczone na realizację działań podejmowanych przez Operatora Programu, mających na celu osiągnięcie obydwu wskaźników („a” i „b”)
- Pozostała część środków w ramach Funduszu Współpracy Dwustronnej, tj. ok. 126 000 euro z całkowitej alokacji na Fundusz Współpracy Dwustronnej, będzie przeznaczona wyłącznie dla wnioskodawców, którzy otrzymają dofinansowanie w ramach Programu, na zasadzie refundacji wydatków poniesionych zarówno przez wnioskodawcę oraz partnerów w celu nawiązania partnerstw dla realizacji projektu (wskaźnik „a”).

Jeśli wnioskodawca wnioskuje o środki z Funduszu Współpracy Dwustronnej, jest zobowiązany do wypełnienia ostatniej części wniosku aplikacyjnego dotyczącej zwrotu wydatków poniesionych przez wnioskodawcę i partnera/ów na nawiązanie partnerstwa (wnioskodawcy będą przedstawiać we wniosku aplikacyjnym przedkładanym do Operatora Programu finansowe zestawienie należycie udokumentowanych wydatków, które zgodne są z zasadami Funduszu).

W ramach Funduszu Współpracy Dwustronnej wnioskodawcy mogą ubiegać się o refundację 90% kwalifikowanych kosztów. Pozostała kwota będzie musiała zostać zapewniona przez wnioskodawcę. Wysokość refundacji będzie uzależniona od ilości dostępnych środków, nie powinna jednak przekroczyć 6 300 EUR.

W przypadku jeśli wnioskodawca jest instytucją prowadzoną i finansowaną przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wnioskowana kwota może wynosić 100%. Wkład własny finansowy w ramach FWD może zostać zapewniony także przez partnera/ów.

Następujące kategorie wydatków są kwalifikowane w ramach Funduszu Współpracy Dwustronnej:

- opłaty i koszty podróży za udział w konferencjach, seminariach, kursach, spotkaniach i warsztatach;
- koszty podróży w ramach wizyt studyjnych (zawierające diety);
- koszty podróży i wynagrodzenia za wizyty ekspertów;

- koszty konferencji, seminariów, kursów, spotkań i warsztatów;
- działania informacyjno-promocyjne;
- opłaty za doradztwo zewnętrzne;
- zakup danych niezbędnych do przygotowania wniosku.

Wydatki ponoszone z tego Funduszu będą kwalifikowane od 9 maja 2012 r. do dnia złożenia dokumentacji aplikacyjnej u Operatora Programu.

Kryteria wyboru projektów

Ocena projektów jest dwuetapowa i składa się z oceny formalnej i merytorycznej. Wyłącznie projekty, które spełnią wszystkie kryteria formalne będą podlegały ocenie merytorycznej.

Ocena formalna jest dokonywana przez ekspertów polskich. W trakcie oceny formalnej jest przewidziany tryb uzupełnień trwający 3 dni robocze. Wykaz błędów podlegających uzupełnieniom znajduje się w Karcie oceny formalnej oraz Podręczniku Wnioskodawcy, które stanowią załącznik do ogłoszenia.

Ocena merytoryczna dokonywana jest przez ekspertów polskich i norweskich. Każdy wniosek oceniany jest przez dwóch ekspertów, a ostateczna punktacja wniosku jest średnią punktów przyznanych przez obu ekspertów.

Ostatecznej rekomendacji projektów do dofinansowania dokonuje Zespół ds. Wyboru Projektów. Decyzje o dofinansowaniu projektów podpisuje Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

System dofinansowania

Łączne dofinansowanie przekazane beneficjentowi w formie zaliczek nie może przekroczyć 80% przyznanej kwoty grantu. Każda kolejna transza zostanie wypłacona pod warunkiem stwierdzenia przez Operatora prawidłowego wydatkowania zarówno pod względem merytorycznym, jak i finansowym co najmniej 70% kwoty przekazanych wcześniej transz.

Termin, miejsce i sposób składania wniosków o dofinansowanie projektów

Nabór projektów odbywa się w określonym przez instytucję obsługującą program czasie. Termin końcowy odnosi się zarówno do dokumentacji aplikacyjnej składanej w wersji papierowej jak i elektronicznej składanej poprzez generator wniosków w systemie EBOI. Wniosek składa się z dwóch wersji językowych: polskiej i angielskiej. Wniosek musi zostać obowiązkowo złożony poprzez generator wniosków znajdujący się na stronie www.eog.mkidn.gov.pl

Następnie, wydrukowane 2 oryginały wniosku wraz z 2 egzemplarzami załączników (wszystkie dokumenty muszą być podpisane i parafowane na każdej stronie oraz poświadczane za zgodność z oryginałem – jeśli dot.) oraz skanami wszystkich dokumentów na płycie CD/DVD muszą być dostarczone w kopercie lub paczce, drogą pocztową, przesyłką kurierską (w tych przypadkach decyduje data stempla pocztowego) lub osobiście do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Uwaga!!! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

Załącznik Nr 1

Wykaz zabytków architektury i budownictwa na terenie gminy Harasiuki, figurujących w gminnej ewidencji zabytków.

Banachy

1. Kapliczka, drewn. pocz. XX w.
2. Kapliczka, drewn. 1 ćw. XX w.
3. Krzyż przydrożny z fig. Chrystusa, drewn. k. XIX w.
4. Kapliczka, drewn. 2 poł. XIX w.
5. Krzyż przydrożny, drewn. pocz. XX w.
6. Cmentarz wojenny z II wojny światowej przy drodze Banachy –Huta Nowa
7. Cmentarz żołnierzy poległych w 1939 r.
8. Mogiła powstańców styczniowych 1863 r.

Gózd Huciński

1. Kaplica, drewn. pocz. XX w.

Harasiuki

1. Kapliczka, drewn. 1861 r.
2. Chałupa nr 133, drewn. 1 ćw. XX
3. Chałupa nr 134, drewn. 1 ćw. XX
4. Mogiła zbiorowa ludności cywilnej z II wojny światowej
5. Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej

Hucisko

1. Kapliczka, drewn. k. XIX w.
2. D. Szkoła Podstawowa, mur. 1 ćw. XX w.
3. Cmentarz wojenny z I wojny światowej

Huta Krzeszowska

1. Kapliczka przy szkole, drewn. XIX w.
2. Kapliczka, ul. Janowska, drewn. XIX w.
3. Kapliczka, ul. Pintala, drewn. pocz. XX w.
4. Zespół kościoła par. p.w. Podwyższenia Krzyża Św.
 - a/ kościół, drewn, 1766, rozbud. 1882
 - b/ dzwonnica, drewn. 2 poł. XIX w.
 - c/ ogrodzenie cm. przykościelnego z kapliczkami, mur./ met. 1 ćw. XX w.
 - d/ d. plebania, drewn., 1905 r.
 - e/ kapliczka przy ogrodzeniu kościoła, mur. 1925 r.
5. D. urząd gminy, ob. Sklep spożywczy, drewn. 1933 r.
6. Cmentarz parafialny, XIX w.
7. Cmentarz wojenny z II wojny światowej

Huta Nowa

1. Kapliczka, drewn. pocz. XX w.
2. Kapliczka drążona w kłodzie, drewn. XIX w.
3. Chałupa obok nr 59, drewn. pocz. XX w.

Huta Podgórna

1. Krzyż wotywny przy drodze do Szeligi, kam. XIX w.
2. Kapliczka przy drodze do Szeligi, drewn. pocz. XX w.

Huta Stara

1. Kapliczka, drewn. pocz. XX w.
2. Chałupa nr 14, drewn. pocz. XX w.
3. Chałupa nr 16, drewn. 2 poł. XIX w.
4. Chałupa nr 20, drewn. 1 ćw. XX w.

Krzeszów Górny

1. Kapliczka, mur. pocz. XX w.
2. Zagroda kowalska,
a/ dom, drewn. ok. 1930 r., z Ryczek
b/ kuźnia, drewn., 1948r. , z Krzeszowa Górnego
c/ kapliczka, drewn., 1861 z Harasiuk
d/ stodoła, drewn., koniec XIX w., z Krzeszowa Górnego

Łazory

1. Kapliczka, drewn. k. XIX w.

Maziarnia

1. Kapliczka, mur. XIX/XX w.
2. Kapliczka, drewn. pocz. XX w.
3. Chałupa nr 17, drewn. 1 ćw. XX w.
4. Chałupa nr 63, drewn. pocz. XX

Nowa Wieś

1. Kapliczka, mur. pocz. XX w.
2. Chałupa nr 2, drewn. XIX w.
3. Chałupa nr 30, drewn. XIX w.

Pęk

1. Cmentarz wojenny z I wojny światowej

Rogóżnia

1. Chałupa nr 1, drewn. pocz. XX w.

Ryczki

1. Mogiła żołnierzy Armii Radzieckiej z 1944 r.,

Szeliga

1. Kapliczka, drewn. pocz. XX w.
2. Mogiła zbiorowa partyzantów polskich i radzieckich z 1944 r.,

Wólka Kuszyńska

1. Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej

Załącznik Nr 2

Spis stanowisk archeologicznych na terenie gminy Harasiuki, będących w rejestrze zabytków i ewidencji konserwatorskiej.

Lp	Miejscowość	Stanowisko	Nr stanowiska-na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Nr obszaru	Chronologia	Kultura	Nr rejestru
1	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	46	2	92-80			
2	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	47	12	92-80			
3	Huta Podgórna	śląd osadnictwa	43	1	92-80			
4	Huta Podgórna	śląd osadnictwa	44	2	92-80			
5	Huta Podgórna	śląd osadnictwa	45	3	92-80			
6	Maziarnia	śląd osadnictwa	1	1	92-80		KŁ	
7	Maziarnia	śląd osadnictwa	30	2	92-80			
8	Maziarnia	śląd osadnictwa	31	3	92-80			
9	Maziarnia	śląd osadnictwa	32	4	92-80			
10	Maziarnia	śląd osadnictwa	33	5	92-80			
11	Maziarnia	śląd osadnictwa	34	6	92-80			
12	Maziarnia	śląd osadnictwa	36	8	92-80	I okres EB		
13	Maziarnia	śląd osadnictwa	37	9	92-80			
14	Maziarnia	śląd osadnictwa	38	10	92-80			
15	Maziarnia	śląd osadnictwa	39	11	92-80			
16	Maziarnia	śląd osadnictwa	40	12	92-80	M/II okres EB	?/ KT	
17	Maziarnia	śląd osadnictwa	41	13	92-80			
18	Maziarnia	śląd osadnictwa	42	14	92-80	M		
19	Maziarnia	śląd osadnictwa	35	7	92-80	XIV w.		
20	Szeliga	śląd osadnictwa	2	1	92-81		KAK	
21	Huta Podgórna	śląd osadnictwa	4	4	92-81			
22	Huta Podgórna	śląd osadnictwa	5	5	92-81			
23	Huta Stara	śląd osadnictwa	6	6	92-81			
24	Huta Stara	śląd osadnictwa	7	7	92-81			
25	Huta Stara	śląd osadnictwa	8	8	92-81	WŚ		
26	Huta Stara	śląd osadnictwa	9	9	92-81			
27	Huta Stara	śląd osadnictwa	10	10	92-81			
28	Huta Stara	śląd osadnictwa	11	11	92-81			
29	Szeliga	osada	12	12	92-81	N		
30	Szeliga	śląd osadnictwa	13	3	92-81	N		
31	Szeliga	śląd osadnictwa	14	4	92-81			
32	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	1	1	93-80		KAK	
33	Żuk	śląd osadnictwa	2	1	93-80			
34	Gózd	śląd osadnictwa	6	1	93-80			
35	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	7	4	93-80			

36	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	8	5	93-80			
37	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	9	6	93-80			
38	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	10	7	93-80			
39	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	11	8	93-80			
40	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	12	9	93-80			
41	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	13	10	93-80	II okres EB	KT	
42	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	14	11	93-80			
43	Maziarnia	śląd osadnictwa	15	15	93-80	I okres EB	KPs	
44	Huta Nowa	śląd osadnictwa	16	1	93-80			
45	Huta Nowa	śląd osadnictwa	17	2	93-80			
46	Gózd	śląd osadnictwa	25	1	93-80			
47	Gózd	śląd osadnictwa	26	2	93-80			
48	Gózd	śląd osadnictwa	27	3	93-80			
49	Gózd	śląd osadnictwa	28	4	93-80			
50	Gózd	śląd osadnictwa	29	5	93-80			
51	Gózd	osada	30	3	93-80	II okres EB	KT	
52	Sieraków	śląd osadnictwa	31	2	93-80	N	KPL	
53	Żuk Nowy	śląd osadnictwa	32	2	93-80	N	KPL	
54	Żuk Nowy	osada	33	3	93-80	II okres EB	KT	
55	Żuk Nowy	śląd osadnictwa	34	4	93-80	N	KPL	
56	Żuk Nowy	śląd osadnictwa	35	5	93-80			
57	Żuk Nowy	śląd osadnictwa	36	6	93-80			
58	Żuk Stary	śląd osadnictwa	37	7	93-80			
59	Żuk Stary	śląd osadnictwa	38	8	93-80			
60	Huta Krzeszowska	śląd osadnictwa	44	3	93-80			
61	Huta Stara	śląd osadnictwa	1	1	93-81	I okres EB	KAK	
62	Banachy	śląd osadnictwa	2	1	93-81			
63	Huta Stara	śląd osadnictwa	3	2	93-81			
64	Huta Stara	śląd osadnictwa	4	3	93-81			
65	Huta Nowa	śląd osadnictwa	5	4	93-81			
66	Huta Nowa	śląd osadnictwa	6	5	93-81			
67	Huta Nowa	śląd osadnictwa	7	6	93-81			
68	Huta Nowa	śląd osadnictwa	8	7	93-81			
69	Huta Nowa	śląd osadnictwa	9	8	93-81			
70	Huta Nowa	śląd osadnictwa	10	9	93-81			
71	Huta Nowa	śląd osadnictwa	11	10	93-81			
72	Huta Nowa	śląd osadnictwa	12	11	93-81			
73	Huta Nowa	śląd osadnictwa	13	12	93-81			
74	Huta Nowa	śląd osadnictwa	14	13	93-81			
75	Huta Nowa	śląd osadnictwa	15	14	93-81			
76	Huta Nowa	śląd osadnictwa	16	15	93-81			
77	Huta Nowa	śląd osadnictwa	17	16	93-81			

78	Banachy	śląd osadnictwa	18	2	93-81			
79	Rogóżnia	śląd osadnictwa	19	1	93-81			
80	Rogóżnia	śląd osadnictwa	20	2	93-81			
81	Rogóżnia	śląd osadnictwa	21	3	93-81			
82	Rogóżnia	śląd osadnictwa	22	4	93-81			
83	Rogóżnia	śląd osadnictwa	23	5	93-81			
84	Łazory	śląd osadnictwa	24	11	93-81			
85	Huta Nowa	śląd osadnictwa	25	17	93-81			
86	Huta Stara	śląd osadnictwa	26	3	93-81			
87	Huta Stara	śląd osadnictwa	27	4	93-81			
88	Huta Stara	śląd osadnictwa	28	5	93-81			
89	Rogóżnia	śląd osadnictwa	29	6	93-81		KAK	
90	Sieraków	śląd osadnictwa	1	1	94-80	N		
91	Hucisko	śląd osadnic- twa/osada	2	1	94-80	?/I okres EB		
92	Hucisko	śląd osadnictwa	10	2	94-80	N		
93	Hucisko	śląd osadnictwa	11	3	94-80			
94	Hucisko	śląd osadnictwa	12	4	94-80	N		
95	Hucisko	śląd osadnictwa	13	5	94-80			
96	Hucisko	śląd osadnictwa	14	6	94-80			
97	Hucisko	śląd osadnictwa	15	7	94-80			
98	Hucisko	śląd osadnictwa	16	8	94-80			
99	Hucisko	śląd osadnictwa	17	9	94-80			
100	Hucisko	śląd osadnictwa	18	10	94-80			
101	Hucisko	śląd osadnictwa	19	11	94-80			
102	Hucisko	śląd osadnictwa	20	12	94-80			
103	Wólka Ku- szańska	śląd osadnictwa	21	1	94-80			
104	Wólka Ku- szańska	śląd osadnictwa	22	2	94-80	N		
105	Sieraków	śląd osadnictwa	24	2	94-80			
106	Sieraków	śląd osadnictwa	25	3	94-80			
107	Sieraków	śląd osadnictwa	26	4	94-80			
108	Sieraków	śląd osadnictwa	27	5	94-80			
109	Sieraków	śląd osadnictwa	28	6	94-80			
110	Sieraków	śląd osadnictwa	30	8	94-80			
111	Sieraków	śląd osadnictwa	31	9	94-80			
112	Sieraków	śląd osadnictwa	32	10	94-80	II okres EB	KT	
113	Sieraków	śląd osadnictwa	35	13	94-80	N		
114	Sieraków	osada	36	14	94-80			
115	Sieraków	śląd osadnictwa	37	15	94-80			
116	Sieraków	śląd osadnictwa	38	16	94-80	N	KPL	
117	Sieraków	śląd osadnictwa	39	17	94-80	II okres EB	KT	
118	Sieraków	śląd osadnictwa	40	18	94-80	II okres EB	KT	
119	Sieraków	śląd osadnictwa	33	11	94-80	Ś		
120	Sieraków	śląd osadnic- twa/dymarka	34	12	94-80	M/?		
121	Sieraków	Cm. kurhanowe	29	7	94-80			

122	Wólka Ku-szańska	Cmentarzysko kurhanowe	23	3	94-80			
123	Harasiuki	obozowisko	1	1	94-81	M		
124	Harasiuki	ślad osadnictwa	2	2	94-81	EB		
125	Harasiuki	ślad osadnictwa	3	3	94-81	M/II okres EB	KJ/KT	
126	Łazory	obozowisko	5	1	94-81	M		
127	Harasiuki	ślad osadnictwa	6	4	94-81			
128	Harasiuki	ślad osadnictwa	7	5	94-81			
129	Harasiuki	obozowisko	8	6	94-81			
130	Harasiuki	ślad osadnictwa	9	7	94-81			
131	Harasiuki	ślad osadnictwa	10	8	94-81			
132	Harasiuki	ślad osadnictwa	15	10	94-81			
133	Harasiuki	ślad osadnictwa	16	11	94-81			
134	Harasiuki	ślad osadnictwa	17	12	94-81			
135	Łazory	ślad osadnictwa	18	2	94-81			
136	Harasiuki	ślad osadnictwa	19	13	94-81			
137	Łazory	ślad osadnictwa	34	3	94-81			
138	Łazory	ślad osadnictwa	35	4	94-81			
139	Łazory	ślad osadnictwa	36	5	94-81			
140	Łazory	ślad osadnictwa	37	6	94-81			
141	Łazory	ślad osadnictwa	38	7	94-81	II okres EB	KT	
142	Łazory	ślad osadnictwa	39	8	94-81	EB		
143	Łazory	ślad osadnictwa	40	9	94-81			
144	Łazory	ślad osadnictwa	41	10	94-81			
145	Harasiuki	cmentarzysko kurhanowe	14	9	94-81			
146	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	1	1	95-80	EB		
147	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	17	2	95-80		KŁ	
148	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	18	3	95-80		KŁ	
149	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	20	4	95-80			
150	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	23	5	95-80		KŁ	
151	Krzeszów Górny	osada	24	6	95-80	EB-Ha	KŁ	
152	Krzeszów Górny	osada	25	7	95-80	EB-Ha	KŁ	
153	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	26	8	95-80		KŁ	
154	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	27	9	95-80			
155	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	28	10	95-80			
156	Krzeszów Górny	osada	29	11	95-80		KŁ	
157	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	30	12	95-80		KŁ	
158	Nowa Wieś	ślad osadnictwa	33	1	95-80			
159	Nowa Wieś	ślad osadnictwa	34	2	95-80		KPL	
160	Nowa Wieś	ślad osadnictwa	35	3	95-80		KPL	
161	Krzeszów Górny	ślad osadnictwa	36	13	95-80			

LEGENDA:

M - mezolit

N - neolit

EB - epoka brązu

Ha - halsztat

KJ - kultura janisławicka

KAK – kultura amfor kulistych

KPL - kultura pucharów lejkowatych

KPs – kultura postsznurowa

KT - kultura trzciniecka

? - epoka nieokreślona

Ś - średniowiecze

WŚ – wczesne średniowiecze

Załącznik Nr 3

ORDYNACI RODU ZAMOYSKICH

Chronologiczne zestawienie ordynatów:

- 1589-1605 I ordynat, Jan Zamoyski, kanclerz i hetman wielki koronny.
- 1605-1618 Władza nad Ordynacją sprawowana przez opiekunów młodocianego syna Jana - Tomasza.
- 1618-1638 II ordynat, Tomasz Zamoyski, kanclerz wielki koronny, wojewoda podolski, kijowski, starosta generalny krakowski, podkanclerzy.
- 1638-1646 piecza nad Ordynacją sprawowana przez opiekunów młodocianego Jana Sobiepana.
- 1647-1665 III ordynat, Jan Sobiepan Zamoyski, podczaszki koronny, krajczy koronny, wojewoda kijowski, później sandomierski. Zmarł bezpotomnie, na nim skończyła się starsza linia ordynatów.
- 1668-1672 Opiekę nad Ordynacją sprawuje Gryzelda Konstancja z Zamoyskich księżna Wiśniowiecka, matka króla Michała Korybuta.
- 1673-1676 Władzę nad Ordynacją sprawuje Stanisław Koniecpolski, siostrzeniec III ordynata.
- 1667-1686 IV ordynat, Marcin Zamoyski, podskarbi wielki koronny, kasztelan lwowski, wojewoda braclawski, później lubelski. Zapoczątkował młodszą linię ordynatów.
- 1689-1704 Opieka nad Ordynacją sprawowana przez opiekunów młodego Tomasza Józefa (syna Marcina).
- 1704-1725 V ordynat, Tomasz Józef Zamoyski, pułkownik wojsk koronnych. Zmarł bezpotomnie.
- 1726-1735 VI ordynat, Michał Zdzisław Zamoyski (młodszy syn IV ordynata), łowczy wielki koronny, wojewoda smoleński.
- 1735-1751 VII ordynat, Tomasz Antoni Zamoyski (syn VI ordynata), wojewoda lubelski.

- 1751-1760 Zarząd sprawowany przez opiekunów młodocianego Klemensa.
- 1760-1767 VIII ordynat, Klemens Zamoyski (syn VII ordynata). Zmarł bezpotomnie.
- 1767-1777 IX ordynat, Jan Jakub (syn VI ordynata), wojewoda podolski. Zrezygnował z pełnienia funkcji ordynata na rzecz młodszego brata - Andrzeja.
- 1778-1792 X ordynat, Andrzej Zamoyski.
- 1792-1800 XI ordynat, Aleksander August Zamoyski (syn X ordynata). Zmarł bezpotomnie.
- 1801-1831 XII ordynat, Stanisław Kostka Zamoyski (syn X ordynata), prezes senatu Królestwa Polskiego. Zrezygnował z pełnienia funkcji ordynata na rzecz syna Konstantego.
- 1832-1866 XIII ordynat, Konstanty Zamoyski.
- 1866-1889 XIV ordynat, Tomasz Stanisław Zamoyski (syn XIII ordynata).
- 1890-1939 XV ordynat, Maurycy Zamoyski (wnuk XIV ordynata), znany dyplomata.
- 1939-1944 XVI ordynat, Jan Zamoyski (syn XV ordynata)
- 1944 Rozwiązanie Ordynacji Zamojskiej.

Rzeka Tanew w okolicach Harasiuk